
ЮРИДИЧНА НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ
№ 7(85)/2018

ЗМІСТ

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Санченко А. Є. Міжнародно-правова агенда щодо соціальної та економічної справедливості у часи глобалізації 7

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Шморгун О. С. Конституційне право особи на соціальний захист: поняття і зміст 20

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

Бібік О. Ю. Розмежування понять «особа злочинця» та «суб'єкт злочину» 29

Вітко О. Ю. Аспекти кримінально-правової відповідальності за порушення таємниці голосування під час проведення виборів або референдуму 39

Кришевич О. В. Понятійний аспект суб'єкту злочину при підкупі службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми 50

Кузнецов В. В. Окремі аспекти кримінально-правової охорони культурної спадщини 58

Матвійчук В. К. Спірні питання стосовно кваліфікуючих та об'єктивних ознак злочину забруднення моря, передбаченого чч. 2, 3 ст. 243 КК України 73

Семенов Н. М. Час вчинення злочину як фактор реалізації заходів кримінально-правового впливу 89

Харь І. О. Теоретичні та практичні питання стосовно суб'єкта злочину відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків 103

КРИМІНАЛІСТИКА

Бусол О. Ю., Романюк Б. В. Розслідування діяльності організованих злочинних об'єднань: сучасна специфіка та новітня методика 129

ДИСКУСІЇ ТА ОБГОВОРЕННЯ

Чуваков О. А. Рецензія на монографію Соловйової А. М. «Кримінально-правова характеристика злочинів проти власності: порівняльно-правове дослідження»	144
ПЕРСОНАЛІЇ	146
ЛІРИЧНА СТОРІНКА	163

ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА

JURIDICAL SCIENCE

НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

№ 7(85)/2018

СОДЕРЖАНИЕ

МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

Санченко А. Е. Международно-правовая агенда по вопросам социальной и экономической справедливости во времена глобализации. 7

КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО

Шморгул О. С. Конституционное право личности на социальную защиту: понятие и содержание. 20

УГОЛОВНОЕ ПРАВО

Бибик А. Ю. Разграничение понятий «личность преступника» и «субъект преступления» 29

Витко А. Ю. Аспекты уголовно-правовой ответственности за нарушение тайны голосования при проведении выборов или референдума. 39

Крышевич О. В. Понятийный аспект субъекту преступления при подкупе служебного лица юридического лица частного права независимо от организационно-правовой формы. 50

Кузнецов В. В. Отдельные аспекты уголовно-правовой охраны культурного наследия 58

Матвейчук В. К. Спорные вопросы относительно квалифицирующих и объективных признаков преступления загрязнения моря, предусмотренного чч. 2, 3 ст. 243 УК Украины 73

Семенов Н. М. Время совершения преступления как фактор реализации мер уголовно-правового воздействия 89

Харь И. А. Теоретические и практические вопросы относительно субъекта преступления отказ свидетеля от дачи показаний или отказ эксперта или переводчика от исполнения возложенных на них обязанностей 103

КРИМИНАЛИСТИКА

Бусол Е. Ю., Романюк Б. В. Расследование деятельности организованных преступных объединений: современная специфика и новейшая методика 129

ДИСКУССИИ И ОБСУЖДЕНИЯ

Чуваков О. А. Рецензия на монографию Соловьевой А. М. «Уголовно-правовая характеристика преступлений против собственности: сравнительно-правовое исследование»	144
ПЕРСОНАЛИИ	146
ЛИРИЧЕСКАЯ СТРАНИЧКА	163

JURIDICAL SCIENCE

SCIENTIFIC JURIDICAL JOURNAL

№ 7(85)/2018

CONTENTS

INTERNATIONAL LAW

Sanchenko A. International Law Agenda on Social and Economic Justice in Times of Globalization. 7

CONSTITUTIONAL RIGHT

Shmorgun O. A Constitutional Right of a Person to Social Security: the Concept and Content 20

CRIMINAL LAW

Bibik O. The Distinction between the Concepts “the Personality of a Criminal” and “the Perpetrator of a Crime” 29

Vitko O. Aspects of Criminal-legal Responsibility for Violation of Secrecy of Voting during the Election or Referendum 39

Kryshevych O. Concept aspect to the subject of crime at subornation of official face of legal entity of private right regardless of legal form. 50

Kuznetsov V. Specific aspects of criminal and legal protection of cultural heritage 58

Matviychuk V. Disputable Issues Regarding the Qualifying and Objective Elements of a Crime of Marine Pollution provided for in Parts 2 and 3, Article 243 of the Criminal Code of Ukraine. 73

Semenyuk N. Time of Committing a Crime as a Factor of the Implementation of the Measures of the Criminal-legal Influence 89

Khar I. Theoretical and Practical Issues Regarding the Perpetrator of a Crime of Refusal of a Witness to Testify, or Refusal of an Expert or Translator to Perform their Duties 103

CRIMINALISTICS

Busol O., Romaniuk B. Investigation of the Activities of Organized Criminal Associations: Modern Specificity and Up-To-Date Methodology 129

DISCUSSIONS AND DEBATES

Chuvakov O. Review of the monograph by Solovyov A. M. "Criminal law characteristic of crimes against property: comparative legal study" 144

PERSONNEL 146

LEATHER PAGES 163

УДК 341.1

A. Sanchenko

INTERNATIONAL LAW AGENDA ON SOCIAL AND ECONOMIC JUSTICE IN TIMES OF GLOBALIZATION

А. Є. Санченко

*кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
в.о. провідного наукового співробітника
відділу проблем модернізації
господарського права та законодавства
Інституту економіко-правових досліджень
НАН України*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА АГЕНДА ЩОДО СОЦІАЛЬНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ У ЧАСИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

*Прямуймо до справедливого, захищеного та
мирного світу, що керується верховенством права.*

Постановка проблеми. Проблематика правового забезпечення соціальної та економічної справедливості вкотре актуалізувалася на зламі століть внаслідок інтенсифікації регіональних інтеграційних процесів, зокрема в Європі, та глобалізаційних — у світі. Глобалізація як потужна рушійна сила надала імпульсу глибоким і комплексним перетворенням та значно збільшила взаємозалежність у економічних відносинах (у сфері торгівлі, інвестицій, фінансів, організації і управління виробництвом), а також сприяла розширенню соціальних та політичних взаємозв'язків між суб'єктами підприємництва і приватними особами у загальносвітовому масштабі. Водночас, відчутні економічні успіхи глобалізації почали супроводжуватися поглибленням економічної нерівності та порушенням прав працюючих. Ці явища викликали новий виток широкого суспільного та міжнародно-правового дискурсу про соціально справедливу ринкову економіку та прийнятні способи її унормування з врахуванням прав людини. Орієнтиром забезпечення збалансованого втілення кон-

цептів «соціальної справедливості» та «економічної справедливості» є ретельне вивчення та впровадження нормативно-правових напрацювань міжнародних організацій, що вартують права людини та дбають про прогресивний розвиток людства.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Проблеми нормативно-правового забезпечення різних аспектів соціальної та економічної справедливості у контексті верховенства права, соціальної і правової держави, а також питання соціально-економічної нерівності, що спричиняє порушення прав людини, протягом тривалого часу активно вивчаються українськими та зарубіжними науковцями. Зокрема, таким дослідженням свої праці присвятили Е. Аткинсон, Д. Арнолд, Б. Баррі, О. Белоусова, О. Головіна, В. Горбатенко, А. Гриненко, М.-Б. Дембур, Р. Джабраїлов, С. Дуглас-Скотт, О. Зайчук, Ю. Золотарьова, К. Йоргес, Г. Кельзен, М. Клейтон, М. Козюбра, О. Комарова, К. Крилов, І. Куксин, Р. Курланд, Е. Лібанова, Г. Мальцев, В. Матвійчук, Р. Мінченко, С. Мкртчян, С. Околіта, С. Пирожков, С. Погребняк, І. Раз, Л. Річмонд, Дж. Ролз, Т. Сошникова, В. Скрипнюк, В. Терещук, Ю. Тихомиров, А. Уільямс, В. Устименко, Дж. Фішкін, Ф. фон Хайек, Е. Херлін-Карнел, В. Чиркин, Ф. Шарпф та ін. Водночас, варто зазначити, що у багатьох дослідженнях бракує комплексного погляду на питання нормативно-правового регулювання цілісної сукупності правовідносин у царині забезпечення прав людини в сфері економіки на засадах соціальної та економічної справедливості. Покращанням у цьому контексті сприятиме подальше всебічне вивчення сучасного політико-правового поля, створюваного міжнародними організаціями, в яких Україна бере участь і перед якими має зобов'язання.

Мета статті полягає в аналізі та розкритті сутності основних міжнародно-правових надбань універсального та європейського рівнів із пріоритетизації впровадження концептів соціальної та економічної справедливості в умовах глобалізаційного шляху розвитку людства та перспектив їх використання у процесі вдосконалення національного права і законодавства.

Основні результати дослідження. В якості відправної точки та осі цього дослідження, безсумнівно, має бути визначення концептів «соціальної справедливості» та «економічної справедливості», а також окреслення кореляції між ними. Стисло характеризуючи тло їхнього виникнення, зазначимо, що воно обумовлено соціальною боротьбою, спричиненою індустріальною революцією 18–19 століть та появою соціалістичних (а пізніше і соціал-демократичних та християнсько-демократичних) поглядів на організацію суспільства. Тому між концептами соціальної та економічної справедливості існує потужний зв'язок, адже економіка є суспільною наукою і зосереджена на питаннях виробництва, використання, розподілу, обміну та споживання людьми товарів і послуг.

Не заглиблюючись у науковий екскурс щодо генези трактувань «соціальної справедливості», зазначимо, що нам імпонує сучасне ємне, лаконічне і доволі поширене визначення, що міститься у Оксфордському словнику: «Соціальна справедливість — це справедливість з точки зору розподілу матеріальних цінностей, можливостей та переваг у суспільстві» [1]. Українська наука також оперує поняттям «соціальної справедливості», яке тотожне і не

суперечить вищенаведеному [2]. Так, Юридична енциклопедія стверджує, що «Ідея соціальної справедливості знайшла відображення у двох основних підходах, які утверджують: 1) рівність можливостей у рамках відкритого суспільства, де люди отримують можливість проявити свої здібності; 2) рівномірний розподіл благ з урахуванням різних потреб кожної людини» [3]. На думку О. Головіної, «Соціальна справедливість — це одна з найважливіших цінностей життя суспільства, що передбачає урівноваженість прав і обов'язків громадян, а також інтересів суспільства, колективу і окремої особи; це наявність рівних можливостей для реалізації своїх здібностей і задоволення соціально-економічних потреб для окремих індивідів, трудових колективів, соціальних верств і груп залежно від рівня розвитку технологічного способу виробництва (передусім від продуктивних сил)» [4].

Що ж стосується поняття «економічної справедливості», воно часто згадується в науковій і науково-популярній літературі, є предметом науково-експертного дискурсу та яскраво експлуатується у публічних суспільно-політичних дискусіях. Проте його визначення часто є або неточними або абстрактно-теоретичними, виходять із зворотної логіки, окреслюючи що є «економічно несправедливим» тощо. Зустрічається й сприйняття «економічної справедливості» як оксюморона, тобто поняття, що містить ідеї, які самі собі суперечать. Однак, переважаючим є визнання, що концепт «економічної справедливості» є компонентом «соціальної справедливості». Наприклад, американський учений Л. Річмонд, окреслюючи сутність економічної справедливості, зазначає, що остання пов'язана з цінностями культурного гатунку стосовно доступу до ресурсів і спробами забезпечити рівність їх розподілу між усіма членами суспільства. Крім того, він стверджує, що наріжними каміннями економічної справедливості є доступність роботи, рівна заробітна платня за однакову роботу та виплата прожиткового мінімуму [5]. У своєму дослідженні він посилається на думки іншого відомого дослідника проблематики справедливості Б. Баррі, який вважає, що аби досягти економічної справедливості, так само як і соціальної справедливості, слід змінити умови, в яких народжується людина, таким чином, щоб вони були якомога більш рівними [6]. Тож, популярний нині Інтернет-ресурс «Investopedia» вслід за поширеними у різних джерелах тлумаченнями пропонує розуміння «економічної справедливості» як сукупності моральних принципів, на яких будуються економічні інститути, кінцевою метою котрих є створення можливостей для кожної людини формувати достатню матеріальну основу для її гідного, продуктивного та творчого життя [7]. Такі визначення соціальної та економічної справедливості є результатом трансформації суто утилітарного погляду на справедливість у егалітарний, що детермінує рівність людей у створенні та отриманні основних товарів, засобів, ресурсів і можливостей.

Соціальна та економічна справедливість для всіх і глобалізація

Відомо, що ООН, керуючись нормами Міжнародного білля про права людини [8], піднесла цінність соціальної справедливості до провідного пріоритету існування людства, адже за таких умов кожна людина може жити гідно і досягати накопичення та реалізації власного потенціалу в процесі продуктив-

ної праці. Глобалізаційні виклики правам людини обумовили загострення уваги ООН на виробленні загальноприйнятого підходу до того, яким чином сучасне людство може скористатися потенціалом глобальної ринкової економіки. Тож, на її порядок денний було поставлене питання про «справедливу глобалізацію». Світова комісія з питань соціального виміру глобалізації, створена за ініціативою Міжнародної організації праці (далі – МОП), у 2004 р. оприлюднила доповідь «Справедлива глобалізація: створення можливостей для всіх» [9]. Доповідь наголосила на життєвій важливості соціального виміру глобалізації, заснованої на загально визнаних цінностях і повазі до прав людини та її гідності. При цьому підкреслено, що процес глобалізації повинен бути справедливим, всеохоплюючим, демократично керованим і забезпечувати можливості та відчутні переваги для всіх країн і людей. Доповідь відображає узгоджені позиції держав-членів ООН, консолідовані навколо низки основоположних конструктивів, а саме:

- Концентрація уваги на людях. Наріжний камінь справедливої глобалізації полягає у задоволенні вимог усіх людей щодо поваги їхніх прав, культурної ідентичності та автономії; гідної роботи; розширення можливостей місцевих громад, в яких вони живуть. Гендерна рівність має важливе значення.

- Розбудова демократичної та ефективної держави. Держава повинна бути здатною управляти її інтеграцією у світову економіку і забезпечувати соціальні та економічні можливості й безпеку населення.

- Сталий розвиток. Прагнення до справедливої глобалізації має спиратися на взаємозалежні та взаємопов'язані основи економічного і соціального розвитку та охорони навколишнього середовища на місцевому, національному, регіональному та глобальному рівнях.

- Створення продуктивних і справедливих ринків. Для цього потрібні надійні та ефективні інститути, які створюють можливості для розвитку та сприяють підприємництву в добре функціонуючій ринковій економіці.

- Справедливі правила. Правила світової економіки повинні пропонувати справедливі можливості та доступ для всіх країн, а також визнати різноманітність національних можливостей і потреб у сфері розвитку.

- Глобалізація, побудована на солідарності. Всі учасники процесу глобалізації мають нести свою частину відповідальності в справі надання допомоги країнам і людям, які «виключені» із глобалізації або позбавлені можливості брати в ній участь. Глобалізація повинна допомагати долати нерівність як всередині, так і між країнами та сприяти ліквідації бідності.

- Більша відповідальність перед людьми. Всі державні та приватні актори всіх рівнів, які здатні впливати на результати глобалізації, повинні бути демократично відповідальними за їхню політику і дії. Вони повинні виконувати свої зобов'язання та використовувати свою владу з повагою до інших.

- Більш глибокі партнерські відносини. До реалізації глобальних соціальних та економічних цілей залучено широке коло учасників – міжнародні організації, уряди та парламенти, бізнес структури, працівники, громадянське суспільство та ін. Діалог і партнерство між ними є важливим демократичним інструментом для створення кращого світу.

- Ефективна Організація Об'єднаних Націй. Більш міцна та ефективна багатостороння система є ключовим інструментом створення демократичної, законної та узгодженої основи глобалізації.

Й, відповідно, рішення Всесвітнього саміту ООН 2005 року встановлює, що ключовим завданням національної та міжнародної політики є справедлива глобалізація і повна та продуктивна зайнятість, забезпечення усіх гідною роботою. Тому в 2008 році МОП ухвалила Декларацію про соціальну справедливість у цілях справедливої глобалізації [10]. Вона, крім іншого, зосереджує увагу на зобов'язанні держав забезпечувати формування стабільного інституційного та економічного середовища і життєздатність державних та приватних підприємств, що сприятиме зростанню і розширенню зайнятості, яка створюватиме основу для набуття, зміцнення та реалізації людьми їхніх потенційних можливостей і навичок для продуктивної роботи. Визнанням пріоритетної цінності соціальної справедливості у житті людства стало запровадження резолюцією Генеральної Асамблеї № 62/10 2007 року [11] традиції щорічного відзначення 20 лютого Всесвітнього дня соціальної справедливості. За словами 8-го Генерального секретаря ООН Пан Гі Муна з нагоди цього Дня, «досвід демонструє, що економічного зростання самого по собі недостатньо. Ми повинні робити більше для розширення можливості людей через їхню гідну працю, підтримувати людей через соціальний захист та гарантувати, що голоси бідних і маргіналізованих були почутими. Оскільки ми продовжуватимемо докладати зусиль для досягнення Цілей розвитку тисячоліття та формування порядку денного на період після 2015 року, давайте зробимо соціальну справедливість центральною метою забезпечення справедливого та сталого зростання для всіх» [12].

Ці постулати щодо соціальної та економічної справедливості знайшли комплексне відображення в Рамковій програмі ООН 2008 р. «Захист, повага та засоби правового захисту» для сфери бізнесу і прав людини» [13], яку введено в дію в 2011 р. з прийняттям Керівних принципів із питань бізнесу та прав людини для держав і компаній [14]. Останні спрямовані на запобігання та припинення порушень прав людини, що вчиняються в ході або внаслідок підприємницької діяльності. Агенду ООН після 2015 р. визначають Цілі сталого розвитку, ухвалені резолюцією Генеральної асамблеї № 70/1 «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року» [15]. Вони є джерелом політико-правового регулювання пріоритету прав людини в епоху глобалізації. Україна як член ООН у процесі реалізації Цілей сталого розвитку, аби уникнути формалістики та поверховості, що перешкоджатиме досягненню соціальної справедливості, має враховувати увесь комплекс відповідних політико-правових надбань цієї Організації.

До соціально справедливої Європи

Провідну роль у розбудові «соціально справедливої» Європи відіграє Рада Європи, до членства в якій Україна долучилася в 1995 р. Найважливішим актом та інструментом Ради Європи задля встановлення і забезпечення соціальної справедливості є Європейська соціальна хартія (далі — ЄСХ) 1961 р., що у 1996 р. була переглянута з урахуванням еволюції соціальних прав і реалій

21-го століття. Обидва ці договори — ЄСХ та ЄСХ (переглянута) [16], відображають прагнення держав Європи встановити соціальну справедливість стосовно кожної особи у системі суспільних відносин, у т.ч. у сфері зайнятості, й передбачають, що здійснення соціальних прав повинно бути забезпечене без будь-якої дискримінації. Обидва договори «регіоналізують» і конкретизують на європейському тлі універсальну міжнародно-правову доктрину щодо соціальної справедливості та відповідний стандарт.

ЄСХ (переглянута) гарантує основні соціальні та економічні права людини у всій їх повноті у тих державах, які набули статусу її сторони. Так, вона встановлює, що держави-сторони повинні визнати метою своєї політики досягнення умов, за яких можлива ефективна реалізація ряду прав і принципів. Їх безумовна більшість пов'язана з економічною діяльністю, а саме: можливість кожного заробляти на життя професією, яку він вільно обирає; право усіх працівників на справедливі, безпечні та здорові умови праці; на справедливу винагороду, яка забезпечить достатній життєвий рівень для них самих та їхніх сімей; на рівні можливості та рівне ставлення до них у вирішенні питань щодо працевлаштування та професії без дискримінації за ознакою статі; на отримання інформації і консультацій на підприємстві; на участь у визначенні і поліпшенні умов праці та виробничого середовища на підприємстві; на захист у випадках звільнення; на інформацію та консультації під час колективного звільнення; на захист вимог працюючих у разі банкрутства роботодавця; на гідне ставлення на роботі; право працівників і роботодавців на свободу об'єднання у національні або міжнародні організації для захисту економічних і соціальних інтересів, а також на укладання колективних договорів; право дітей і підлітків на особливий захист від фізичних і моральних ризиків у зв'язку з виконанням роботи; право працюючих жінок у разі материнства на особливий захист; право кожного на належні умови для професійної орієнтації та професійної підготовки; право працівників та осіб на їх утриманні на соціальне забезпечення; право громадян будь-якої зі Сторін займатися будь-якою прибутковою діяльністю на території держави будь-якої іншої Сторони на засадах рівності з громадянами останньої з урахуванням обмежень, що повинні ґрунтуватися на беззаперечних економічних або соціальних підставах; право трудящих-мігрантів, які є громадянами будь-якої Сторони, і членів їх сімей на захист і допомогу на території держави будь-якої іншої Сторони; право осіб із сімейними обов'язками працювати без дискримінації та, наскільки це можливо, таким чином, щоб їхні службові обов'язки не суперечили сімейним; право представників працівників на підприємствах на захист від дій, що завдають їм шкоди, і належні умови для виконання їхніх обов'язків; право кожної особи похилого віку на соціальний захист; право сім'ї як головного осередку суспільства на належний соціальний, правовий та економічний захист для забезпечення її всебічного розвитку, ін.

Конституція та законодавство України закріплюють найважливіші положення ЄСХ, яка частково ратифікована нашою державою у 2006 р. Водночас, їх повна реалізація стане можливою лише за умов підвищення рівня економічної спроможності України на засадах соціальної справедливості.

Важливо, що Європейські соціальні хартії запровадили механізм захисту соціальної справедливості через право на подання колективних скарг до Європейського комітету із соціальних прав (спеціального органу, створеного згідно з Хартіями), а також вимогу щодо регулярного (щорічного) звітування урядів держав-Сторін Хартій за дотримання зобов'язань, які вони взяли на себе внаслідок їх ратифікації. Відповідно, у рамках своєї компетенції Європейський комітет із соціальних прав створив власне специфічне правове поле, яке, на наш погляд, можна назвати «прецедентним правом соціальної справедливості». Без перебільшення визнано, що жоден інший загальноєвропейський юридичний акт не може забезпечити такий широкий та повний захист соціальних прав і соціальної справедливості, як ЄСХ. Тому вона розглядається в якості Соціальної Конституції Європи та є важливим компонентом архітектури прав людини на континенті [17].

ЄСХ разом із основоположними актами ООН та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод є також і джерелами права Європейського Союзу. Він заснований на неподільних і загальних цінностях — гідність людини, її права і свободи, рівність й солідарність, що єднає Європу та заморські країни, та, бажаючи забезпечити їх процвітання й розвиток їх добробуту, спирається на принципи демократії та правової держави, що закріплені у Статуті ООН [18]. Пріоритетність соціальної справедливості на тлі цілей невинного економічного розвитку зафіксовано як в установчих договорах ЄС, так і положеннях первинного та вторинного законодавства ЄС, що корелюються з 98-ма параграфами ЄСХ (переглянутої), хоча і з деякими відмінностями за формою та змістом. Так само і програмні документи ЄС на кшталт Пакту стабільності й економічного зростання 1997 р. [19], Стратегії «Європа 2020» для розумного, сталого та інклюзивного розвитку 2010 р. [20] та ін. окреслюють орієнтири для створення соціально справедливого середовища для життєдіяльності європейців.

Нещодавною віхою розвитку Європи, більш пристосованої до задоволення повсякденних потреб людей і здатної забезпечувати стабільне економічне зростання спільними зусиллями європейців, є подія, що відбулася в 2017 р. у ході Соціального саміту з питань справедливої роботи та зростання — Єврокомісія, Європарламент та Рада ЄС спільно проголосили заснування Європейського стовпа соціальних прав [21]. Отже, цінності економічного зростання, задля яких утворювався ЄС та на його території запроваджено свободу руху капіталу, товарів, послуг і людських ресурсів, визнані такими, що головне пов'язані із цінностями соціального гатунку. Європейський стовп соціальних прав, спрямований на значне покращання соціального становища європейців, базується на 20-ти принципах і категоризований у 3-х основних вимірах: 1) рівні можливості та доступ до ринку праці; 2) справедливі умови праці; 3) соціальний захист та інклюзивність. Його 20 принципів віддзеркалюють права та принципи Європейських соціальних хартій. Так, за першою категорією Європейського соціального стовпа закріплені право на освіту і підготовку протягом всього циклу життя, гендерну рівність, рівні можливості без дискримінації, активну підтримку у працевлаштуванні. За другою — право на безпеч-

не та адаптивне працевлаштування; гідну заробітну плату; інформацію про умови праці та захист у випадку звільнення; соціальний діалог та залучення працівників до прийняття рішень; розумний баланс між сімейними та робочими обов'язками; здорове, безпечне та гарно пристосоване робоче місце і захист персональних даних. За третьою категорією — турбота про дітей та їх підтримка; адекватний соціальний захист; відповідна фінансова та підтримка під час безробіття; адекватний мінімальних дохід для забезпечення гідного рівня життя на всіх його етапах; пенсійні виплати та виплати за віком; вчасний доступ до якісної системи охорони здоров'я; достатні для гідного життя виплати людям з інвалідністю та інклюзивність послуг, що сприяють їх участі у праці та житті суспільства, тощо.

Варто наголосити, що впровадження Європейського стовпа соціальних прав супроводжувалося комплектом пропозицій законодавчого і незаконотавчого характеру. Серед них пропозиції стосовно допомоги працюючим батькам і опікунам у веденні їх сімейного життя, що поєднане із професійною кар'єрою; оновлення законодавства ЄС в галузі охорони здоров'я та безпеки; стосовно більш передбачуваних та прозорих умов праці, а також рекомендації щодо доступу до соціального захисту для працівників та самозайнятих осіб. Вони доповнили попередні ініціативи у соціальній сфері щодо збільшення молодіжного гарантування, забезпечення рівної оплати за рівну роботу для відряджених працівників і забезпечення кращого доступу до основної продукції та послуг для людей із обмеженими можливостями. Цікаво зазначити, що за рік, що промайнув із часу проголошення Європейського стовпа соціальних прав, було розроблено та ухвалено ряд ініціатив. Зокрема, у березні 2018 р. Єврокомісія прийняла «Пакет соціальної справедливості» [22]. Він складається з проекту директиви про створення Європейського органу з питань праці [23], проекту рекомендації Ради ЄС щодо покращення доступу до соціального захисту працівників і самозайнятих осіб, а також пропозиції стосовно проекту регламенту про номер Європейського соціального страхування. Проект директиви про створення Європейського органу з питань праці нині розглядається Європейським парламентом та Радою ЄС, при цьому Рада з питань зайнятості, соціальної політики, охорони здоров'я та споживчих питань у грудні 2018 р. прийняла схвальне рішення щодо нього. Європейський орган із питань праці стане новим децентралізованим агентством ЄС і після завершення законодавчого процесу ЄС має розпочати роботу в 2019 році. Метою його діяльності є сприяння виконанню правових вимог ЄС щодо мобільності робочої сили у справедливий, простий та ефективний спосіб, що покращуватиме ефективність економічного потенціалу ЄС.

Тож, слідуючи політико-правовим рішенням універсального правопорядку та цілям власного розвитку у глобалізаційній системі координат, ЄС впроваджує заходи із забезпечення формування стабільного інституційного та економічного середовища для продуктивної праці європейців та їхнього добробуту, що сприятиме справедливій євроінтеграції і глобалізації.

Принагідно неможливо не підкреслити, що Угода про асоціацію між Україною та ЄС несе принципи і стандарти соціальної ринкової економіки в

правове поле нашої держави. Й це наш час докласти зусиль щодо впровадження концептів соціальної та економічної справедливості в національне законодавство та правозастосовчу практику, аби мрія українців про справжню європейську інтеграцію, яку захищала Революція Гідності, набула втілення й Україна у період до 2030 року спромоглася досягти Цілі 8 сталого розвитку, спрямованої на сприяння неухильному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх [24].

Висновки. Забезпечення соціальної справедливості у рамках економічного розвитку як окремих країн так і світу в цілому в контексті глобалізації є засадничим принципом життєдіяльності сучасного цивілізованого людства. Він закріплений в основоположних актах універсального міжнародного права (права ООН), інтегрований, зокрема, у *acquis* Ради Європи та Європейського Союзу і, відповідно, імплементований у національні право і законодавство їхніх держав-членів. Україні, для поступального соціально-економічного розвитку й досягнення гостро необхідного прогресу на тлі всеохопного комплексу поточних викликів, міжнародних зобов'язань та обов'язків перед суспільством, варто спиратися на зарубіжні концептуальні розробки щодо співвідношення і взаємозв'язку соціально-правових концептів «соціальна справедливість — економічна справедливість», вивчати та застосовувати конструктивний досвід правового регулювання втілення принципу соціальної справедливості в економічні відносини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Oxford Living Dictionaries [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://en.oxforddictionaries.com/definition/social_justice

2. Скриптюк О. В. Ідея соціальної справедливості в контексті теорії соціальної правової держави / Вісник Академії правових наук України. — 2001. — № 2(25). — С. 17—24; Золотарьова Ю. І. Соціальна справедливість та право: співвідношення і взаємозв'язок / Ю. І. Золотарьова // Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія : зб. наук. пр. — Х. : Право, 2012. — 2012. №2(12). — С. 143—150; Комарова О. О. Соціальна справедливість як основний принцип процесу розподілу соціальних трансфертів / О. О. Комарова // Український соціум. — 2008. — № 2. — С. 106—112; Гриненко А. М. Соціальна справедливість як ключовий принцип у реалізації соціальної політики держави / А. М. Гриненко // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер. : Педагогіка. — 2009. — Т. 112, Вип. 99. — С. 104—107; ін.

3. Юридична енциклопедія: В 6 т. /Редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К. : Укр. енцикл., 1998 — Т. 5: П-С. — 2003. — С. 604.

4. Головіна О. Г. Основи соціальної економіки: підручник / О. Г. Головіна. — К. : Центр навчальної літератури, 2013. — 648 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://pidruchniki.com/1475120653434/ekonomika/zasadi_sotsialnoyi_spravedlivosti_suspilstvi#72

5. Richmond L. P. Economic Justice // Encyclopedia of Diversity and Social Justice. General Editor: Sherwood Thompson. — Rowman & Littlefield Publishers. — USA. — 2014. — P. 261—262.

6. *Barry B.* A Treatise of Social Justice, Vol.1: Theories of justice. Berkeley: University of California Press, 1989. — 428 p.

7. Investopedia [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.investopedia.com/terms/e/economic-justice.asp>

8. International Bill of Human Rights [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.escr-net.org/~resources/international-bill-human-rights>

9. «A Fair Globalization: Creating Opportunities for All» — Report of the World Commission on the Social Dimension of Globalization, ILO, 2004. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/2004/104B09_19_engl.pdf

10. ILO Declaration on Social Justice for a Fair Globalization (10 June 2008). [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://www.ilo.org/~wcmsp5/groups/public/---dgreports/---cabinet/documents/genericdocument/wcms_371208.pdf

11. Resolution 62/10 adopted by the General Assembly on 26 November 2007. — World Day of Social Justice [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://undocs.org/A/RES/62/10>

12. Thompson Sh. World Day of Social Justice // Encyclopedia of Diversity and Social Justice. General Editor: Sherwood Thompson. — Rowman & Littlefield Publishers. — USA. — 2015. — p. 746.

13. The UN “Protect, Respect and Remedy” Framework for Business and Human Rights [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.business-humanrights.org/sites/default/files/reports-and-materials/Ruggie-protect-respect-remedy-framework.pdf>

14. Керівні принципи ООН з питань бізнесу та прав людини: Реалізація Рамкової програми ООН «Захист, повага і засоби захисту» (схвалені резолюцією Ради ООН з прав людини № 17/4 від 16 червня 2011 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.iepd.kiev.ua/?page_id=8524

15. Resolution 70/1. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development (adopted by the General Assembly on 25 September 2015) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E

16. Європейська соціальна хартія, 1961 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_300; Європейська соціальна хартія (переглянута), 1996 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062

17. *Beltrán C. S.* The Social Constitution of Europe (European Social Charter): reality and effect of rights [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.housingrightswatch.org/content/social-constitution-europe-european-social-charter-reality-and-effect-rights>

18. Договір про заснування Європейської Спільноти (консолідована версія станом на 1 січня 2005 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_017

19. Resolution of the European Council on the Stability and Growth Pact (Amsterdam, 17 June 1997) [Official Journal C 236 of 02.08.1997] [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:l25021>

20. «Europe 2020» EU Strategy for smart, sustainable and inclusive growth, 2010. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring->

prevention-correction/european-semester/framework/europe-2020-strategy_en; <https://www.spbstu.ru/upload/inter/european-strategy-economic-development.pdf>

21. European Pillar of Social Rights [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://ec.europa.eu/commission/publications/social-summit-fair-jobs-and-growth-factsheets_en

22. Social Fairness Package [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-deeper-and-fairer-internal-market-with-a-strengthened-industrial-base-labour/package-social-fairness-package>

23. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council establishing a European Labour Authority (Strasbourg, 13.3.2018 COM(2018) 131 final) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : file:///C:/Users/%D0%90%D0%BB%D0%BB%D0%B0/Downloads/Proposal-Regulation-ELA_EN.pdf

24. Цілі сталого розвитку 2016–2030 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>

REFERENCES

1. Oxford Living Dictionaries [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : https://en.oxforddictionaries.com/definition/social_justice

2. *Skrypnjuk O. V.* Ideia sotsialnoi spravedlyvosti v konteksti teorii sotsialnoi pravovoi derzhavy / *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy.* — 2001. — № 2(25). — S. 17–24; *Zolotarova Yu. I.* Sotsialna spravedlyvist ta pravo: spivvidnoshennia i vzaiemozviazok / *Yu. I. Zolotarova // Visnyk Natsionalnoi yurydychnoi akademii Ukrainy im. Yaroslava Mudroho. Seriya: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia : zb. nauk. pr. — Kh. : Pravo, 2012. — 2012. №2(12). — S. 143–150; Komarova O. O.* Sotsialna spravedlyvist yak osnovnyi pryntsyp protsesu rozpodilu sotsialnykh transfertiv / *O. O. Komarova // Ukrainyski sotsium. — 2008.— № 2. — S. 106–112; Hrynenko A. M.* Sotsialna spravedlyvist yak kliuchovy pryntsyp u realizatsii sotsialnoi polityky derzhavy / *A. M. Hrynenko // Naukovi pratsi [Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu “Kyievo-Mohylianska akademiia”]. Ser. : Pedagogika. — 2009. — T. 112, Vyp. 99. — S. 104–107; in.*

3. *Yurydychna entsyklopediia: V 6 t. /Redkol. : Yu.S. Shemshuchenko (holova redkol.) ta in. — K. : Ukr. entsykl., 1998 — T. 5: P-S. — 2003. — S. 604*

4. *Holovina O. H.* Osnovy sotsialnoi ekonomiky: pidruchnyk / *O. H. Holovina. — K. : Tsentri navchalnoi literatury, 2013. — 648 s. [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : https://pidruchniki.com/1475120653434/ekonomika/zasadi_sotsialnoyi_spravedlivosti_suspilstvi#72*

5. *Richmond L. P.* Economic Justice // *Encyclopedia of Diversity and Social Justice.* General Editor: Sherwood Thompson. — Rowman & Littlefield Publishers. — USA. — 2014. — P. 261–262.

6. *Barry B.* A Treatise of Social Justice, Vol.1: Theories of justice. Berkeley: University of California Press, 1989. — 428 p.

7. Investopedia [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <https://www.investopedia.com/terms/e/economic-justice.asp>

8. International Bill of Human Rights [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <https://www.escr-net.org/~resources/international-bill-human-rights>

9. “A Fair Globalization: Creating Opportunities for All” — Report of the World Commission on the Social Dimension of Globalization, ILO, 2004. [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/2004/104B09_19_engl.pdf

10. ILO Declaration on Social Justice for a Fair Globalization (10 June 2008). [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : https://www.ilo.org/-wcmssp5/groups/public/---dgreports/---cabinet/documents/genericdocument/wcms_371208.pdf

11. Resolution 62/10 adopted by the General Assembly on 26 November 2007. — World Day of Social Justice [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://undocs.org/A/RES/62/10>

12. Thompson Sh. World Day of Social Justice // Encyclopedia of Diversity and Social Justice. General Editor: Sherwood Thompson. — Rowman & Littlefield Publishers. — USA. — 2015. — p. 746.

13. The UN “Protect, Respect and Remedy” Framework for Business and Human Rights [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <https://www.business-humanrights.org/sites/default/files/reports-and-materials/Ruggie-protect-respect-remedy-framework.pdf>

14. Kerivni pryntsyppy OON z pytan biznesu ta prav liudyny: Realizatsiia Ramkovoii prohramy OON “Zakhyst, povaha i zasoby zakhystu” (skhvaleni rezoliutsiieiu Rady OON z prav liudyny № 17/4 vid 16 chervnia 2011 r.) [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : http://www.iepd.kiev.ua/?page_id=8524

15. Resolution 70/1. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development (adopted by the General Assembly on 25 September 2015) [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E

16. Yevropeiska sotsialna khartiia, 1961 r. [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_300; Yevropeiska sotsialna khartiia (perehliana), 1996 r. [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062

17. *Beltrán C. S.* The Social Constitution of Europe (European Social Charter): reality and effect of rights [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://www.housingrightswatch.org/content/social-constitution-europe-european-social-charter-reality-and-effect-rights>

18. Dohovir pro zasnuvannia Yevropeiskoi Spilnoty (konsolidovana versiiia stanom na 1 sichnia 2005 r.) [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_017

19. Resolution of the European Council on the Stability and Growth Pact (Amsterdam, 17 June 1997) [Official Journal C 236 of 02.08.1997] [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGIS-SUM:l25021>

20. “Europe 2020” EU Strategy for smart, sustainable and inclusive growth, 2010. [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/european-semester/framework/europe-2020-strategy_en; <https://www.spbstu.ru/upload/inter/european-strategy-economic-development.pdf>

21. European Pillar of Social Rights [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : https://ec.europa.eu/commission/publications/social-summit-fair-jobs-and-growth-factsheets_en

22. Social Fairness Package [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-deeper-and-fairer-internal-market-with-a-strengthened-industrial-base-labour/package-social-fairness-package>

23. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council establishing a European Labour Authority (Strasbourg, 13.3.2018 COM(2018) 131 final)

[Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : file:///C:/Users/%D0%90%D0%BB%-D0%BB%D0%B0/Downloads/Proposal-Regulation-ELA_EN.pdf

24. Tsili staloho rozvytku 2016-2030 [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu : <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>

Санченко А. Є. Міжнародно-правова агенда щодо соціальної та економічної справедливості у часи глобалізації

У статті досліджено трактування змісту та кореляція концептів соціальної та економічної справедливості, а також діяльність міжнародних організацій з пріоритезації їх впровадження в умовах глобалізаційного шляху розвитку людства. Приділено увагу особливостям заходів універсально- та європейсько-правового рівнів.

Ключові слова: соціальна справедливість, економічна справедливість, справедлива глобалізація, сталий розвиток, Керівні принципи ООН з питань бізнесу і прав людини, Європейська соціальна хартія, Європейський стовп соціальних прав, Пакет соціальної справедливості

Санченко А. Е. Международно-правовая агенда по вопросам социальной и экономической справедливости во времена глобализации

В статье исследовано трактование содержания и корреляция концептов социальной и экономической справедливости, а также деятельность международных организаций по приоритезации их внедрения в условиях глобализационного пути развития человечества. Уделено внимание особенностям мер универсально- и европейско-правового уровней.

Ключевые слова: социальная справедливость, экономическая справедливость, справедливая глобализация, устойчивое развитие, Руководящие принципы ООН по вопросам бизнеса и прав человека, Европейская социальная хартия, Европейский столп социальных прав, Пакет социальной справедливости.

Sanchenko A. International Law Agenda on Social and Economic Justice in Times of Globalization

The article explores the interpretation of the content and the correlation of the social and economic justice concepts, as well as the activities of international organizations to prioritise their implementation in the context of the globalised human development. Attention is paid to the particular measures of the Universal and European law levels.

Keywords: Social Justice; Economic Justice; Fair Globalization; Sustainable Development; UN Guiding Principles on Business and Human Rights; European Social Charter; European Pillar of Social Rights; Social Fairness Package

Стаття надійшла до редакції: 03.07.2018.

УДК 342.7

О. Шморгун

A CONSTITUTIONAL RIGHT OF A PERSON TO SOCIAL SECURITY: THE CONCEPT AND CONTENT

О. С. Шморгун,
*кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри приватного та
публічного права факультету
підприємництва та права
Київський національний університет
технологій та дизайну,
м. Київ.*

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ОСОБИ НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ: ПОНЯТТЯ І ЗМІСТ

Постановка проблеми. Проблема дослідження конституційного права людини і громадянина на соціальний захист, його поняття, зміст та забезпечення реалізації постійно знаходиться у полі зору науковців, що досліджують назване право в системі соціальних прав і свобод. З урахуванням сучасних реалій правового статусу особи дослідження конституційного права на соціальний захист, як самостійного конституційного права має важливе теоретичне і практичне значення для юридичної науки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З публікаціями щодо поняття і змісту названого конституційного права можна познайомитися в працях таких авторів: Ж. Богословської, Н. Болотіної, А. Олійника, П. Пилипенка, В. Погорілка, Ж. Пустовіт, О. Совгирі, В. Рудик, Ю. Тодики, В. Федоренка, Н. Шукліної та ін. Конституційне право особи на соціальний захист досліджувалося в Україні разом з іншими конституційними правами. В той же час, конституційне право на соціальний захист в Україні одне з найбільш проблемних в процесі реалізації і потребує подальшого дослідження.

Мета дослідження. Дослідити поняття і зміст конституційного права особи на соціальний захист, що закріплене в Конституції України (ст. 46) та деталізується у поточному законодавстві і його реалізація в Україні.

Основний матеріал. В умовах побудови Україною правової держави та громадянського суспільства важливе місце в цьому процесі відводиться реалізації соціальної функції держави. Саме соціальний захист усіх громадян України, осіб без громадянства, іноземців, інших осіб, що на законних підставах перебувають в Україні є важливим напрямком діяльності української держави по реалізації соціальної функції. Конституція України закріплює: «Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом» [1]. Звідси зрозуміло, що соціального захисту потребують не лише безробітні, пенсіонери, діти, хворі чи інваліди, а усі люди які працюють, займаються підприємницькою діяльністю, здійснюють державну службу чи службу в органах місцевого самоврядування, в інших сферах соціального буття. В якості рекомендації пропонуємо термін «громадяни» замінити терміном «кожен».

Розуміння соціального захист потребує його чіткого визначення та формулювання змісту. Право на соціальний захист може досліджуватися в об'єктивному і суб'єктивному розумінні. Предметом нашого дослідження є суб'єктивне розуміння конституційного права на соціальний захист, його поняття та зміст. В об'єктивному розумінні право на соціальний захист включає в себе систему правових норм, які закріплюють, регулюють та охороняють правовідносини соціального захисту особи. Н. Болотіна досліджує право соціального захисту в його об'єктивному розумінні. На її думку, право соціального захисту — нова галузь національного права, яка перебуває на етапі становлення. Юридичною основою для визнання цієї галузі права є конституційні положення щодо прав громадян у сфері соціального захисту, а також нове законодавство України, яке регулює відносини у сфері соціального захисту [2]. П. Пилипенко соціальний захист розглядає як явище досить широке за змістом на відміну від іншого поняття, що властиве для системи відносин, які існують у сфері такого захисту і має на увазі соціальне забезпечення. Названий термін він вважає більш поширеним та відомим ніж попереднє поняття «соціальний захист». Він вважає, що соціальне забезпечення і соціальний захист співвідносяться як частина і ціле. Соціальне забезпечення є лише елемент, складова частина соціального захисту і окремий вид суспільних соціально-захисних відносин, які мають назву соціально-забезпечувальні відносини і виступають об'єктом правового регулювання [3, с. 3–5]. І. Ярошенко визначає соціальний захист як діяльність держави, яка спрямована на запобігання ситуаціям соціального ризику в нормальному житті особи, що забезпечує підтримання оптимальних умов життя й закріплена у системі правових норм щодо регулювання суспільних відносин, які складаються при задоволенні потреб особи в належному матеріальному забезпеченні із спеціальних фондів через індивідуальну форму розподілу, замість оплати праці чи як доповнення до неї, у випадках, передбачених законодавством, у розмірі не нижчому від гарантованого державою мінімального рівня [4].

Ж. Богословська досліджує суб'єктивне конституційне право на соціальний захист і визначає його як закріплені нормами Конституції та законів України можливості громадян України на пенсійне забезпечення, страхові та інші соціальні допомоги, соціальні пільги та соціальне обслуговування, що гарантуються загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, недержавним пенсійним страхуванням, створенням мережі державних, комунальних та приватних закладів по догляду за непрацездатними особами та виплатами, не менше від прожиткового мінімуму встановленого законом, пенсій і інших видів соціальних виплат та допомог, якщо вони є основним джерелом для існування. Ознаками конституційного права на соціальний захист, на думку автора, є: а) можливості громадян України отримувати пенсію та інші виплати і допомоги; б) їх закріплення в Конституції та законах України; в) гарантування з боку держави і її органів та посадових осіб [4]. Вона ж досліджує зміст конституційного права на соціальний захист. Узагальнено Конституція України містить такі положення стосовно соціального захисту: Україна є соціальною і правовою державою (ст. 1); людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю(ст. 3); права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3); права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (ст. 21), конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані; при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (ст. 22). Конституція визнала право громадян на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, пенсії, інші види соціальних виплат та допомог, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом (ст. 46); для громадян, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону (ст. 47); право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї (ст. 48); право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування (ст. 49); сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою (ст. 51); право дітей-сиріт і дітей позбавлених батьківського піклування, на державне утримання та виховання (ст. 52); право на доступну і безоплатну освіту у державних та комунальних навчальних закладах (ст. 53); право на соціальний захист громадян України, які перебувають на службі Збройних Сил України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей (ст. 17); виключно законами України визначаються основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення; засади регулювання праці та зайнятості, шлюбу і сім'ї, охорони дитинства, материнства, батьківства; виховання, освіти, культури і охорони здоров'я; екологічної безпеки (п. 6, ст. 85) [5]. А. Олійника також розглядає суб'єктивне розуміння соціального захисту як можливість особи отримувати соціальне

забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від особи обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законами України [6, с. 194]. В. Погорілко і В. Федоренко переконані, що суб'єктивне право на соціальний захист (ст. 46) є важливим соціальним правом і передбачає можливість отримання пенсій, соціальних виплат і допомоги, які є основним джерелом існування і забезпечують прожитковий мінімум на випадок повної, часткової або тимчасової втрати працездатності; втрати годувальника; безробіття з незалежних від людини обставин; старості та в інших випадках, передбачених чинним законодавством. На їх думку, окремі категорії державних службовців, військовослужбовців, співробітників правоохоронних органів та ін., а також члени їхніх сімей мають право на соціальний захист, що визначається окремими законами України [7, с. 228–229]. Ж. Пустовіт, досліджуючи право на соціальний захист, пропонує розглядати його окремі види, як право соціального забезпечення кожної особистості. Так, на її думку, право на соціальне забезпечення адресоване всьому населенню, воно супроводжує кожную людину від народження і до кінця життя, оскільки в основу правових відносин у сфері соціального забезпечення покладено такі події, як народження людини, її смерть, безробіття, старість, необхідність соціальної підтримки, коли особа з обставин, незалежних від неї, їх потребує. Пенсія є основним та наймасовішим видом соціального забезпечення. Вона надається у вигляді регулярних виплат по старості, інвалідності, у разі втрати годувальника у розмірі, який, як правило, нараховується відносно розміру заробітної плати, яку отримував працівник до виходу на пенсію. Допомога — це система грошових виплат, яка являє собою допомогу громадянам у випадках, встановлених законом. Допомога може надаватися у випадку тимчасової непрацездатності, у разі вагітності та пологів, безробіття, багатодітним матерям, у випадку народження дитини, на поховання тощо. Послуги та різні види утримання є спеціальною формою соціального забезпечення [8, с. 264–265]. О. Совгира та Н. Шукліна право громадян на соціальний захист відносять до соціальних прав і свобод, що на їх думку, дає можливість звернення до суду для його захисту безпосередньо на підставі Конституції України (ст. 8) [9, с. 178].

Отже, відповідно до ст. 55 Конституції України кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб з питань соціального захисту. Кожен має право звертатися за захистом своїх соціальних прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному законом. Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом свого права на соціальний захист до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна [1].

В. Рудик визначає зміст права на соціальний захист як сукупність правомочностей, закріплених у соціально-захисному законодавстві України, що

забезпечують можливість задоволення потреб людини в разі настання соціального ризику. Обсяг права на соціальний захист як кількісна його сторона, визначається за допомогою певних одиниць виміру (кількість благ, розмір пенсій, допомог, кількість пільг тощо). Обґрунтовано, що здійснення права на соціальний захист залежить від достатності обсягу цього права. Встановлено два способи визначення достатності обсягу права на соціальний захист: перший пов'язаний із категорією «соціальні потреби»; другий спосіб пов'язаний із заробітком, доходом людини. Межі здійснення права на соціальний захист визначено у двох значеннях — власне правові (юридичні) межі та соціально-економічні межі здійснення права людини на соціальний захист. Юридичні межі права людини на соціальний захист полягають у чіткому закріпленні прав і обов'язків правомочної особи, кількості матеріальних благ, що мають бути надані державою, підстав та умов їх надання. Економічні межі здійснення права людини на соціальний захист прямо залежать від економічної забезпеченості держави, її фінансових можливостей та фінансових можливостей інших суб'єктів фінансування соціальної сфери [10]. Ю. Тодики пише, що право на соціальний захист закріплене в ст. 46 Конституції України і включає в себе право на забезпечення громадян в разі повної, часткової або тимчасової втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Право на забезпечення є одним із найважливіших соціально-економічних прав громадян. Воно визначається Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права (ст. 9). Детально це право регламентується в поточному законодавстві України. Конституція (частина друга ст. 46) встановлює гарантії цього права: а) функціонування загальнообов'язкового державного соціального страхування за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; б) створення мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Встановлюється, що пенсії, інші види соціальних витрат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом [11, с. 154]. Г. Яковлева під конституційним правом людини на соціальний захист розуміє закріплені в Конституції України та міжнародних правових документах, а також поширені в інших нормативно-правових актах України беззаперечні права людини на отримання від держави того чи іншого виду безповоротної матеріальної допомоги (або допомоги, що не має матеріального характеру), що спрямована на забезпечення гідного рівня життя особи, яка за тих чи інших життєвих обставин потребує такої допомоги. Як підсумок констатуємо, що забезпечення права на соціальний захист є невід'ємною складовою частиною діяльності сучасної соціальної держави, адже його існування та реалізація сприяє підвищенню довіри людини до держави, а також її впевненості «в завтрашньому дні». Адже тільки коли особа відчуває себе захищеною, вона може повністю реалізувати свій потенціал як в особистому житті, так і в професіональному [12, с. 103].

Підсумовуючи досліджені праці авторів щодо конституційного права на соціальний захист слід відмітити: а) назване конституційне право може бути досліджене в об'єктивному і суб'єктивному значеннях; б) в суб'єктивному значенні досліджуються можливості фізичної особи мати соціальний захист шляхом отримання пенсій, інших видів соціальних виплат та допомог, що є основним джерелом існування людини; в) система таких можливостей і складає зміст названого конституційного права.

Поняття конституційного права на соціальний захист включає в себе такі ознаки: 1) вид і міру поведінки уповноваженого суб'єкта щодо отримання: а) пенсії; б) соціальних виплат; в) соціальної допомоги; 2) конституційне закріплення названої поведінки; 3) рівень захисту не може бути нижчим за прожитковий мінімум, установлений законом.

Отже, конституційне право на соціальний захист — це закріплена Конституцією України, у відповідності з міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, можливість фізичної особи мати соціальне забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом у вигляді пенсії, інших видів соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування і не нижче за прожитковий мінімум, установлений законом.

Зміст конституційного права особи на соціальний захист — це система можливостей, реалізація яких уповноваженою фізичною особою дає їй можливість задовольняти свої потреби і інтереси і отримувати соціальні блага, що закріплені конституційною нормою. У зміст названого конституційного права включаються такі можливості: а) діяти відповідно до закону у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом з метою отримати пенсію, інші види соціальних виплат, інші допомоги, що є основним джерелом існування для забезпечення рівня життя, не нижчого від прожиткового мінімуму, встановленого законом; б) вимагати від зобов'язаних органів, посадових і службових осіб виконувати свої обов'язки у відповідності з законом; в) постійно користуватися соціальним захистом; г) при необхідності звертатися до компетентних органів та посадових осіб з вимогою забезпечити реалізацію їх конституційного права.

Реалізація конституційного права особи на соціальний захист в Україні здійснюється у формі додержання, використання, виконання і правозастосування. Уповноваженим суб'єктом є фізична особа, зобов'язаними суб'єктами є держава, її органи, органи і посадові особи місцевого самоврядування, інші суб'єкти громадянського суспільства від яких залежить забезпечення названого права.

Висновки. Підводячи підсумки, можна констатувати наступне:

1. Конституційне право на соціальний захист — це закріплена Конституцією України, у відповідності з міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, можливість фізичної особи мати соціальне забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втра-

ти працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом у вигляді пенсії, інших видів соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування і не нижче за прожитковий мінімум, установлений законом.

2. Зміст названого конституційного права включає можливості: а) діяти відповідно до закону у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом з метою отримати пенсію, інші види соціальних виплат, інші допомоги, що є основним джерелом існування для забезпечення рівня життя, не нижчого від прожиткового мінімуму, встановленого законом; б) вимагати від зобов'язаних органів, посадових і службових осіб виконувати свої обов'язки щодо соціального захисту у відповідності з законом; в) постійно користуватися благами соціального захисту; г) при необхідності, звертатися до компетентних органів та посадових осіб з вимогою забезпечити реалізацію їх конституційного права.

3. Пропоную доповнити ч. 1, ст. 46 Конституції України таким чином: замість терміну «громадяни мають право» застосувати термін «кожен має право» і далі по тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141. Поточна редакція від 30.09.2016 р.
2. *Болотіна Н. Б.* Право соціального захисту [Текст]: монографія / Н. Б. Болотіна. — К.: Знання, 2005. — 382 с.
3. Право соціального забезпечення України: Навчальний посібник / За ред. П. Д. Пилипенка. К. : Істина, 2007. — 224 с.
4. *Ярошенко І. С.* Організаційно-правові форми соціального захисту людини і громадянина в Україні. Автореферат дис... канд. юрид. наук. Спеціальність 12.00.07 — адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. — К. : Київський національний ун-т імені Вадима Гетьмана, 2006. — 19 с.
5. *Богословська Ж. М.* Поняття конституційного права громадян України на соціальний захист / Ж. М. Богословська // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. — 2009. — № 142). — С. 46—54.
6. *Богословська Ж. М.* Зміст конституційного права людини і громадянина України на соціальний захист / Ж. М. Богословська // Зб. наук. праць «Держава і право»; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України». — Київ, 2009. — № 46. — С. 181—188.
7. *Олійник А. Ю.* Конституційне право України та зарубіжних країн : підручник / А. Ю. Олійник, М. І. Кагадій ; за заг. ред. проф. А. Ю. Олійника. — К. : КНУТД, 2017. — 441 с.
8. *Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л.* Конституційне право України: Підручник / За заг. ред. проф. В.Л. Федоренка. — 3-вид., перероб. і доопр.; передмова проф. В. В. Коваленка. — К. : КНТ, Видавництво Ліра-К, 2011. — 532 с.
9. Актуальні проблеми конституційного права України: Підручник / За заг. ред. професора Олійника А. Ю. — К. : Видавничий дім «Скіф», 2012. — 552 с.
10. *Рудик В. В.* Юридичні гарантії права людини на соціальний захист в Україні. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридич-

них наук. Спеціальність 12.00.05 — трудове право; право соціального забезпечення / Харківському національному університеті внутрішніх справ. X., 2007. — 20 с.

11. Яковлева Г. Зміст поняття конституційного права людини на соціальний захист / Г. Яковлева // Підприємництво, господарство і право. — 2017. — № 2. — С. 100—104.

REFERENCES

1. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 1996. — № 30. — St. 141. Potochna redaktsiia vid 30.09.2016 r.

2. Bolotina N. B. Pravo sotsialnoho zakhystu [Tekst]: monohrafiia / N. B. Bolotina. — K. : Znannia, 2005. — 382 s.

3. Pravo sotsialnoho zabezpechennia Ukrainy: Navchalnyi posibnyk / Za red.. P.D. Pylypenka. K.: Istyna, 2007. — 224 s.

4. Yaroshenko I.S. Orhanizatsiino-pravovi formy sotsialnoho zakhystu liudyny i hromadianyna v Ukraini. Avtoreferat dys... kand. yuryd. nauk. Spetsialnist 12.00.07 — administratyvne pravo i protses; finansove pravo; informatsiine pravo. — K. : Kyivskiy natsionalnyi un-t imeni Vadyma Hetmana, 2006. — 19 s.

5. Bohoslovska Zh. M. Poniattia konstytutsiinoho prava hromadian Ukrainy na sotsialnyi zakhyst / Zh. M. Bohoslovska // Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav. — 2009. — № 142). — S. 46—54.

6. Bohoslovska Zh. M. Zmist konstytutsiinoho prava liudyny i hromadianyna Ukrainy na sotsialnyi zakhyst / Zh. M. Bohoslovska // Zb. nauk. prats “Derzhava i pravo»; Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy”. — Kyiv, 2009. — № 46. — S. 181—188.

7. Oliinyk A. Yu. Konstytutsiine pravo Ukrainy ta zarubizhnykh krain : pidruchnyk / A. Yu. Oliinyk, M. I. Kahadii ; za zah. red. prof. A. Yu. Oliinyka. — K. : KNUTD, 2017. — 441 s.

8. Pohorilko V. F., Fedorenko V. L. Konstytutsiine pravo Ukrainy: Pidruchnyk / Za zah. red. prof. V. L. Fedorenka. — 3-vid., pererob. i doopr.; peredmova prof. V. V. Kovalenka. — K. : KNT, Vydavnytstvo Lira-K, 2011. — 532 s.

9. Aktualni problemy konstytutsiinoho prava Ukrainy: Pidruchnyk / Za zah. red. profesora Oliinyka A. Yu. — K. : Vydavnychi dim “SkiF”, 2012. — 552 s.

10. Rudyk V. V. Yurydychni harantii prava liudyny na sotsialnyi zakhyst v Ukraini. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata yurydychnykh nauk. Spetsialnist 12.00.05 — трудове право; право соціального забезпечення / Kharkivskomu natsionalnomu universyteti vnutrishnikh sprav. Kh., 2007. — 20 s.

1.1 Yakovleva H. Zmist poniattia konstytutsiinoho prava liudyny na sotsialnyi zakhyst / H. Yakovleva // Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo. — 2017. — № 2. — S. 100—104.

Шморгун О. С. Конституційне право особи на соціальний захист: поняття і зміст

У статті досліджуються поняття і зміст конституційного права особи на соціальний захист. Аналізуються різні позиції авторів щодо названого конституційного права. Дається авторське визначення і зміст конституційного права особи на соціальний захист. Предметом дослідження є суб'єктивне розуміння конституційного права на соціальний захист, його поняття та зміст. Аналізується конституційна гарантія права громадян на соціальний захист. Пропонуються висновки і рекомендації.

Ключові слова: конституційні соціальні права, конституційне право особи на соціальний захист, зміст конституційного права особи на соціальний захист, реалізація конституційного права особи на соціальний захист.

Шморгун О. С. Конституционное право личности на социальную защиту: понятие и содержание

В статье исследуются понятие и содержание конституционного права личности на социальную защиту. Анализируются разные позиции авторов относительно названного конституционного права. Дается авторское определение и содержание конституционного права личности на социальную защиту. Предлагаются выводы и рекомендации.

Ключевые слова: конституционные социальные права, конституционное право личности на социальную защиту, содержание конституционного права личности на социальную защиту, реализация конституционного права личности на социальную защиту.

Shmorgun O. A Constitutional Right of a Person to Social Security: the Concept and Content

In this article, the concept and content of a constitutional right of a person to social security are investigated. Different positions of the authors regarding the named constitutional right are analyzed. The author's definitions of a constitutional right to social security and its content are given. Conclusions and recommendations are offered.

Keywords: Constitutional Social Rights; Constitutional Right of a Person to Social Security; Content of a Constitutional Right of a Person to Social Security; Exercise of a Constitutional Right of a Person to Social Security

Стаття надійшла до редакції: 03.07.2018.

УДК 343.9

О. Bibik

THE DISTINCTION BETWEEN THE CONCEPTS OF “THE PERSONALITY OF A CRIMINAL” AND “THE PERPETRATOR OF A CRIME”

О. Ю. Бібік

*аспірант кафедри кримінального права та кримінології,
кримінально – виконавчого права
ВНЗ «Національна Академія Управління»,
м. Київ*

РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ «ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ» ТА «СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ»

Постановка проблеми. Згідно із ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, що зобов'язує законодавця зосередити особливу увагу на вивченні особи злочинця, а разом з тим і суб'єкта злочину для того, щоб забезпечити максимально індивідуалізований підхід до вирішення різних кримінально-правових питань, та уникнути методологічної помилки, яка підстерігає кожного дослідника при їх вивченні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність даної теми підтверджує і ступінь її наукової розробки. Особа злочинця була об'єктом дослідження багатьох провідних українських та зарубіжних кримінологів, а саме: О. Б. Сахарова, Ю. М. Антоняна, Н. Ф. Кузнецової, Г. М. Мінковського, А. Ф. Зелінського, Ю. Д. Блувштейна, Б. В. Волженкіна, Н. С. Лейкіна, Ю. В. Нікітіна, К. К. Платонова, С. П. Дагеля, А. І. Долгової, Г. А. Аванесова, А. П. Закалюка, І. М. Данышина, О. М. Джужи, О. М. Костенка, М. І. Озерецького, К. Є. Ігошева та інших. Більшість із них дотримуються точки зору, що під особою, яка вчинила злочин, розуміється сукупність соціально значущих властивостей і якостей особистості людини, що впливає в сукупності із зовнішніми умовами (ситуацією) на її злочинну поведінку. Питанням, пов'язаним з дослідженням суб'єкта злочину також присвячено чимало праць, серед яких можна назвати праці таких вчених, як: Ю. В. Бауліна, О. А. Герцензона, В. А. Клименка, Н. Ф. Кузнецової, М. Й. Коржанського, П. С. Матишевського, М. І. Мельника,

А. С. Никифорова, В. С. Орлова, В. Г. Павлова, А. А. Піонтковського, В. Я. Тацій, М. С. Таганцева, А. Н. Трайніна, М. Д. Шаргородського, М. І. Хавронюка, та інших [5, с. 239; 4, с. 94; 5, с. 37; 6, с. 321].

Мета статті полягає в розмежуванні та аналізі змісту поняття особа злочинця та суб'єкт злочину.

Основні результати дослідження. Особа злочинця — це галузь кримінологічних знань, об'єкт кримінологічного дослідження, без якого існування кримінології неможливе, оскільки за його допомоги може бути вирішено головне завдання кримінології — пояснення злочинності [1, с. 42]. Вивчення особи злочинця у кримінології підпорядковано виявленню закономірностей злочинної поведінки, злочинності як масового явища, їх детермінації і розробці науково обґрунтованих рекомендацій щодо боротьби зі злочинністю [1, с. 53].

У філософському розумінні особа — продукт соціального розвитку, єдність загального, особливого і одиничного. Оскільки, особа вбирає в себе ознаки певного соціального устрою, до якого вона відноситься, які проявляються в її свідомості, світогляді, політичних ідеалах тощо. Людину як особу формує вся сукупність економічних, політичних, ідеологічних, моральних, правових, соціальних, культурних, естетичних та інших умов, які складають зміст громадського та індивідуального буття, їх відображення в суспільній та індивідуальній свідомості. Викладене має важливе значення для правильного розуміння особи злочинця, є основою для розкриття «механізму» формування подібних осіб, вказує на можливі джерела негативних моральних якостей і антигромадських поглядів.

Процес, протягом якого особа розвивається і змінюється, отримуючи конкретне соціальне обличчя, називається соціалізацією. Дефектом соціалізації є особа злочинця, яка формується поступово. Більшість вітчизняних кримінологів вважає, що немає людей, приречених на вчинення злочинів, злочинцем особа стає в процесі дефектів її соціалізації [3, с. 76].

Оскільки поняття «особа злочинця» має соціально-правовий характер і поєднує загальносоціальне поняття «особа» і юридичне поняття «злочинець», то вчинення злочину проявляє в особі тільки її антисуспільну спрямованість, але не розкриває повністю її соціальної сутності. Правильне судження про людину в цілому можливе лише на підставі усіх її ознак і проявів як особи. Тому тільки сукупність та співвідношення соціально-позитивних і соціально-негативних якостей дають повне уявлення про осіб, які вчинили злочини.

Виходячи з наведеного, можна сказати, що особа злочинця — це сукупність соціально значимих властивостей, ознак, зв'язків і відносин, які характеризують людину, винну в порушенні кримінального закону, в поєднанні з іншими (неособистими) умовами та обставинами, що впливають на її злочинну поведінку. З цього визначення чітко видно зв'язок між загально-соціологічною і кримінально-правовою сутністю поняття особи злочинця. Негативні соціальні чинники формують особу злочинця лише в тих випадках, коли вони проявляються у самому факті вчинення злочину. Самі ж негативні ознаки і властивості не дозволяють вважати особу злочинцем до скоєння нею злочину. Кримінологів цікавлять як соціально-негативні фактори, що відбилися у сві-

домості особи і сформували в неї здатність вчинити злочин, так і ті, які сприяли вчиненню конкретного злочину.

Закономірно постає запитання: з якого часу можна говорити про особу злочинця і коли така можливість відпадає, тобто в яких межах існує особа злочинця? Відповідаючи на нього, треба враховувати кримінально-правовий, соціологічний і кримінологічний аспекти поняття особи злочинця. У кримінально-правовому аспекті особа злочинця виникає після визнання її судом винною та вступу вироку суду в законну силу і триває до моменту відбуття покарання та погашення (зняття) судимості. Таке положення має важливе значення, оскільки дає можливість вірно визначити напрями й межі вивчення особи злочинця і саме тих її властивостей, які відіграли вирішальну роль у вчиненні злочину [5, с. 95].

А. П. Закалюк із цього приводу також уточнює, що не можна називати злочинцем особу й характеризувати її як особу злочинця до того, як у визначеному законом порядку не буде встановлено вчинення нею злочину. Але сукупність соціально типових ознак, що відрізняють особу злочинця від інших типів особи, не виникає в один момент, після чи під час вчинення злочину, тим більше після вироку суду. Ці ознаки накопичуються поступово, тривалий час, коли кількісні показники негативних рис перетворюються в нові негативні якості, що набувають суспільної небезпечності, зумовлюють криміногенну мотивацію й у певний момент реалізуються в учиненні злочину [4, с. 239–240].

Отже, риси та ознаки особи злочинця з'являються задовго до того, як вони, зрештою, реалізуються в учиненні злочину. Так само ці риси не зникають в один момент після відбуття покарання. Має пройти певний, нерідко тривалий час, коли ознаки особи злочинця зміняться в соціально прийнятному напрямі й втратять свою антисоціальну спрямованість. Відтак про особу злочинця можна говорити лише стосовно особи, винної у злочинній діяльності, тобто особи, котра вчинила систему навмисних цілеспрямованих дій, передбачених кримінальним законом, спрямованих на реалізацію загального для них мотиву [4, с. 239–240].

Розробляючи методи вивчення особи злочинця, кримінологи не обмежуються кримінально-правовими чи соціологічними напрацюваннями. Для створення наукової основи запобігання та протидії злочинності враховуються також психологічні, педагогічні та інші знання, які допомагають визначити мотиви і мету вчинення злочину, а також засоби впливу на особу злочинця. В діяльності правоохоронних органів враховуються кримінально-правові, кримінально-процесуальні й пенітенціарні характеристики особи злочинця.

Кримінально-правова характеристика особи злочинця — це дані не лише про склад вчиненого злочину, але й спрямованість і мотивацію злочинної поведінки, одноосібний чи груповий характер злочинної діяльності, форма співучасті (виконавець, організатор, підмовник, пособник), інтенсивність кримінальної діяльності, наявність судимостей тощо. Така характеристика дає уявлення про особу злочинця з кримінально-правових позицій. Оскільки, комплексне вивчення особи злочинця не повинно обмежуватися встановленням окремих ознак, які часто поверхово характеризують особу, а має проводи-

тись з урахуванням усіх складових, що характеризують дану особу, у їх взаємодії, що є і гарантією більш повного виявлення чинників генезису особи злочинця з метою застосування адекватних заходів для її корекції і не допущення вчинення нею нових злочинів.

Отже, особа злочинця — це сукупність соціально-психологічних, моральних та інших характеристик, які тією чи іншою мірою притаманні особі, винній в злочинній діяльності.

Одним з найбільш складних і важливих теоретичних питань кримінального права та кримінології є відмінність понять «суб'єкт злочину» і «особа злочинця», які, на перший погляд, схожі, але за своєю суттю та змістом різні. Разом з тим ототожнення цих понять неминуче призводить до методологічної помилки, яка підстерігає кожного дослідника при їх вивченні. Тому істотним і необхідним моментом з позиції і теорії, і методології, на нашу думку є, розмежування, або відміна, цих понять один від одного.

Термін «особа злочинця» слід відрізнити від таких категорій, як особа обвинуваченого, винного, підсудного, засудженого та суб'єкта злочину, які застосовуються в законодавстві та правовій літературі. Ці поняття є кримінально-правовими, кримінально-процесуальними та кримінально-виконавчими (пенітенціарними) поняттями. Не є тотожними поняттями поняття «суб'єкт злочину» та «особа злочинця». Оскільки, суб'єкт злочину є одним із елементів складу злочину, який характеризується тим, що це фізична, осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності. В свою чергу особа злочинця є кримінологічним поняттям, яке окрім ознак суб'єкту злочину має і інші, які характеризують особу, що вчиняє злочин. Воно є поняттям більш широким ніж суб'єкт злочину і включає й інші ознаки, якості особи, внутрішню структуру особистості тощо. Слід додати лише те, що при призначенні покарання згідно зі статтею 65 КК України суд повинен урахувати особу винного. Це стосується саме характеристик винної особи.

Кримінальний Кодекс України встановлює, що суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого настає кримінальна відповідальність (ч. 1 ст. 18 КК України).

Суб'єкт злочину одне із ключових понять кримінально-правової науки, яке висвітлювалось, починаючи із праць дореволюційних вчених, видатних юристів і закінчуючи сучасними дослідженнями. Проте, еволюція наукових знань щодо суб'єкта злочину не привела вчених до сталої теоретичної моделі даного поняття.

Зроблений нами аналіз юридичної літератури дає підстави наголосити про наявність значної кількості визначень суб'єкта злочину. Ще М. С. Таганцев писав: «...в юридичному розумінні фізична особа може бути суб'єктом злочину, коли вона характеризується сукупністю біологічних ознак, які визначають її осудність чи неосудність» [11, с.78].

Якщо говорити відразу про розмежування даних понять, то «суб'єкт злочину» як кримінально-правова категорія за своєю сутністю та змістом вже включає в себе поняття «особа злочинця».

Суб'єкт злочину, як було вже зазначено, є поняття правове і визначає юридичну характеристику особи, яка вчинила злочин. Разом з тим суб'єкт злочину як кримінально-правове поняття обмежене тільки ознаками (фізична особа, вік, осудність), які необхідні для настання кримінальної відповідальності щодо особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння.

Однак, розглядаючи суб'єкт злочину, як фізично осудну особу, яка досягла встановленого законом віку, вчинила суспільно небезпечне діяння, слід зауважити, що дане поняття дуже тісно пов'язане з багатьма інститутами кримінального права, будучи як би сполучною ланкою. При цьому суб'єкт злочину відображає лише передбачені в кримінальному законі ознаки з численних властивостей особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння. З ознаками суб'єкта злочину закон пов'язує не тільки настання кримінальної відповідальності, а й застосування судом відповідного покарання.

Таким чином, «суб'єкт злочину» як кримінально-правове поняття за змістом більш конкретно по відношенню до поняття «особа злочинця», так як обмежено законодавчими ознаками (фізична особа, осудність і вік), які мають кримінально-правове значення для особи, яка вчинила злочинне діяння.

Разом з тим, незважаючи на очевидність самого положення, що суб'єктом злочину може бути особа, яка вчинила злочин, а «особа злочинця» - більш емне поняття, тим не менш, точки зору на цей рахунок в юридичній літературі різні й спірні. В літературі зустрічається й ототожнення понять «особа злочинця» і «суб'єкт злочину». З цього приводу М. А. Стручков, зазначав, що по суті, є необгрунтоване спрощення даної проблеми, насправді ж все набагато складніше. І тут не можна не погодитися з Н. С. Лейкіною та Ю.В. Нікітіним які вважає, що особа, яка вчинила злочин, є злочинцем, а особистість злочинця, як і будь-яка особистість взагалі, являє собою не що інше, як сукупність ознак і властивостей, які притаманні людині і складають її індивідуальність [7, 13].

Дійсно, тільки після здійснення особою будь-якого суспільно небезпечного діяння при наявності відповідних ознак, передбачених кримінальним законом, можна говорити про суб'єкта злочину.

Однак найбільш ґрунтовну позицію розглянутої проблеми, на наш погляд, зайняв П. С. Дагель, який особливо відзначав, що поняття «суб'єкт злочину» і «особа злочинця» мають різні функції. Поняття «суб'єкт злочину» відповідає на запитання, хто може нести відповідальність за скоєний злочин. Поняття ж «особа злочинця» дає відповідь, яку відповідальність має нести особа, яка вчинила злочинне діяння.

Поєднання понять «суб'єкт злочину» і «особа злочинця» неприпустимо і тому, що це різні категорії — кримінального права та кримінології, а також і на рівні розгляду їх у системі складу злочину. Так, аналізуючи точку зору Б. С. Утевського, що поняття «суб'єкт злочину» взагалі повинно бути виключено зі складу злочину і замінено на поняття «особа злочинця» і не погоджуючись з цими доводами, Р. І. Міхеєв абсолютно правильно пише: доктрина радянського кримінального права виходить з того, що як поняття «склад злочину» неможливо замінити поняттям «злочин», так не можна замінити або підмінити і поняття «суб'єкт злочину» з поняттям «особа злочинця» [8, с. 125].

Суб'єкт злочину як один з елементів складу, містить конкретні законодавчі ознаки, за відсутності яких не буде складу злочину і підстави для притягнення особи до кримінальної відповідальності. Особа злочинця як більш емне поняття — носій самих різних сторін, позитивних і негативних властивостей, ознак і якостей особи, яка вчинила злочин. У цьому випадку ми вже можемо говорити про особу злочинця як категорію не кримінально-правову, а кримінологічну. Тому підміна розглянутих понять в складі злочину просто неприпустима і є грубою помилкою, як з точки зору теорії, так і методології, хоча проблема як така має право на існування. Питання про включення до складу злочину ознак, які розкривають особу винного, зауважує з цього приводу В. В. Устименко, є важливою частиною проблеми співвідношення понять «суб'єкт злочину» і «особа злочинця» [9, с. 34].

У свою чергу, склад злочину являє собою сукупність встановлених кримінальним законом юридичних ознак, що характеризують суспільно небезпечне діяння як конкретний злочин і є єдиною підставою кримінальної відповідальності. При цьому склад злочину як законодавчий опис злочинного діяння може мати місце тільки за наявності всіх чотирьох елементів, одним з яких є суб'єкт злочину.

В даний час кримінальне право і кримінологія як наукові напрямки виходять з того, що структура особи злочинця розглядається як система соціально значущих властивостей особи, яка вчинила злочин, і характеризується, перш за все, сукупністю соціально-демографічних, психологічних, моральних і правових властивостей і якостей, що впливають при певних ситуаціях на формування механізму злочинної поведінки [14, с. 67].

Отже, особа злочинця розкривається через соціальну сутність особи, а також складний комплекс відносин при взаємодії з індивідуальними особливостями і життєвими чинниками, що лежать в основі злочинної поведінки. У свою чергу свідомість і воля цієї особи реагують на зовнішні умови і активно зумовлюють його поведінку в кожній конкретній ситуації.

Проте соціально-демографічні та морально-психологічні риси особи злочинця ще не утворюють її закінчену кримінологічну характеристику. Для більш повного уявлення про особу, що вчинила злочин, необхідно володіти, крім того, інформацією кримінально-правового характеру. Встановлення кримінально-правових ознак особи злочинця має важливе значення для правильної кваліфікації злочину, для визначення виду і строку покарання, а також для ресоціалізації та перевиховання засуджених.

У кримінальному законі особа злочинця виступає як одна з підстав для індивідуалізації кримінальної відповідальності та кримінального покарання. Разом з тим потрібно зазначити, що окремі властивості особи злочинця знаходять своє відображення і в переліку пом'якшуючих та обтяжуючих покарання обставин, а також коли мова йде про призначення з урахуванням відносно визначених і альтернативних санкцій більш м'якого покарання за наявності пом'якшувальних обставин або застосування умовного засудження.

Також потрібно наголосити, що кримінальне право і кримінологія, як науки і як самостійні дисципліни, мають свій об'єкт і предмет вивчення і дослі-

дження. Вони оперують притаманними їм поняттями і категоріями. При цьому, якщо суб'єкт злочину є одним з центральних понять кримінального права, то особа злочинця є об'єктом дослідження кримінології. Отже, поняття «суб'єкт злочину» і «особа злочинця», з точки зору теорії, методології та практичної значущості, необхідно розмежовувати.

Таким чином, необхідність розмежування понять «суб'єкт злочину» і «особа злочинця» диктується не тільки вдосконаленням кримінального законодавства, але і його практичною необхідністю, а також значимістю найбільш важливих проблем кримінального права та кримінології, пов'язаних з розглянутими категоріями.

Висновки. Ці положення на законодавчому рівні знайшли своє певне вирішення в кримінальному законодавстві зарубіжних держав [15; 16; 17; 18; 19; 20]. Суб'єкт злочину — це мінімальна сукупність ознак, які характеризують особу злочинця, поза якими немає складу злочину. Особа злочинця — це сукупність усіх соціально значущих рис, які утворюють індивідуальність.

Кримінально-правове значення мають насамперед такі властивості особистості, в яких відображається її суспільна небезпека. Суспільно небезпечною є кожна особа, яка вчинила злочин, але ступінь суспільної небезпеки злочинців може бути різним. Про ступінь суспільної небезпеки особи свідчить, звичайно, вчинений нею злочин. Однак характер і ступінь суспільної небезпеки злочинця підлягають в процесі індивідуалізації покарання самостійній оцінці. Тому облік особистості злочинця означає головним чином облік соціально значущої поведінки особи до вчинення злочину і, в певних межах, після злочину. Крім того, соціально значимими є і деякі властивості людини (інвалідність, хвороба, вагітність, сімейний стан тощо), в яких не виражається суспільна небезпека особистості, але які враховуються при індивідуалізації відповідальності і покарання відповідно до принципів гуманізму і справедливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Антонян Ю. М.* Изучение личности преступника : [учебное пособие] / Ю. М. Антонян. — М. : Изд. ВНИИ МВД СССР, 1982. — 80 с.
2. *Дагель П. С.* Субъективная сторона преступления и ее установление / П. С. Дагель, Д. П. Котов. — Воронеж : изд-во Воронеж. ун-та, 1974.— 243 с.
3. *Зелинский А. Ф.* Криминология. Учебное пособие. — Х. : Рубикон, 2000. — 240 с.
4. Курс уголовного права. Общая часть. — Т. II: Учение о наказании: [учеб. для вузов] / под ред. Н. Ф. Кузнецовой и И. М. Тяжковой. — Москва: ИКД «Зерцало-М», 2002.
5. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. — К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. — Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. — 2007. — 424 с.
6. Курс кримінології: Загальна частина : [підручник]: у 2 кн. / [О.М. Джужа, П.П. Михайленко, О.Г. Кулик та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужа. — К. : Юрінком Інтер, 2001. — 352
7. *Лейкина Н. С.* Особистість злочинця і кримінальна відповідальність. Л., 1968.
8. *Міхеев Р. І.* Суб'єкт кримінальної відповідальності і особистість злочинця. — Владивосток, 1983. — 300 с.

9. Устименко В. В. Специальный субъект преступления (понятие и виды): Учебное пособие / В. В. Устименко. — Харьков : Харьковский юридический институт, 1989. — 104 с.

10. Павлов В. Г. Субъект преступления / В. Г. Павлов. — СПб. : Юридический центр, Пресс, 2001. — 318 с.

11. Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Часть Общая. — Тула : Автограф, 2001 — Т. 1. — 780 с.

12. Тацій В. Я. Суб'єкт злочину / В. Я. Тація // Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для сїтудентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. / За ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — Київ-Харьков : Хрінком Інтер. — Право, 2001. — С. 130–141.

13. Нікітін Ю. В., Нікітіна І. В. Роль соціального та біологічного у поведінці особи злочинця: кримінологічний аналіз / Юридична наука, 2017, № 10, С. 105–113.

14. Нікітін Ю. В., Нікітіна І. В. Кримінологічна характеристика особи злочинця. Кримінологія : підручник / А. М. Бабенко, О. Ю. Бусол, О. М. Костенко та ін. : за заг. ред. Ю. В. Нікітіна, С. Ф. Денисова, Є. Л. Стрельцова. — 2-ге вид., перероб. та допов. — Харків : Право, 2018, С. 128 — 144.

15. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A. I. Lukashov, and D j, prof N. F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A. I. Lukashov and candidate of law E. A Sarkisova, translated from Polish by D. A. Barilovitch. — St Petersburg : “Yuridicheskyy Centei Press”, 2001 — 234 p

16. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A. I. Lukashov; introduction by Y. I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2001. — 298 p.

17. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A. V. Serebrennikova. — St Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002. — 366 p.

18. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A. I. Korobeev. — St Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002. — 226 p.

19. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A. V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridicheskyy Center — Press”, 2002. — 366 p.

20. Ley Organica 10/1995, de 23 de noviembre, delCodigo Penal del Reino de Espana (Esta revision vigente desde 01 de Julio de 2015) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html.

REFERENCES

1. Antonjan Ju. M. Izuchenie lichnosti prestupnika : [uchebnoe posobie] / Ju. M. Antonjan. — M. : Izd. VNII MVD SSSR, 1982. — 80 s.

2. Dageľ' P. S. Subektivnaja storona prestuplenija i ee ustanovlenie / P. S. Dageľ', D. P. Kotov. — Voronezh : izd-vo Voronezh. un-ta, 1974. — 243 s.

3. Zelinskij A. F. Kriminologija. Uchebnoe posobie. — H. : Rubikon, 2000. — 240 s.

4. Kurs ugovornogo prava. Obshhaja chast'. — T. II: Uchenie o nakazanii: [ucheb. dlja vuzov] / pod red. N.F. Kuznecovoj i I.M. Tjzhkovej. — Moskva: IKD “Zercalo-M”, 2002.

5. Kurs suchasnoi ukrainskoi kryminolohii: teoriia i praktyka : u 3 kn. — K. : Vydavnychi Dim “In Yure”, 2007. — Kn. 1 : Teoretychni zasady ta istoriia ukrainskoi kryminolohichnoi nauky. — 2007. — 424 s.

6. Kurs kryminolohii: Zahalna chastyna : [pidruchnyk]: u 2 kn. / [O. M. Dzhuzha, P. P. Mykhailenko, O. H. Kulyk ta in.]; za zah. red. O. M. Dzhuzhy. — K. : Yurinkom Inter, 2001. — 352

7. *Leikyna N. S.* Osobystist zlochyntsia i kryminalna vidpovidalnist. L., 1968.

8. *Mikhieiev R. I.* Subiekt kryminalnoi vidpovidalnosti i osobystist zlochyntsia. — Vladyvostok, 1983. — 300 s.

9. *Ustimenko V. V.* Special'nyj subekt prestuplenija (ponjatie i vidy): Uchebnoe posobie / V. V. Ustimenko. — Har'kov : Har'kovskij juridicheskij institut, 1989. — 104 s.

10. *Pavlov V. G.* Subekt prestuplenija / V. G. Pavlov. — SPb. : Juridicheskij centr, Press, 2001. — 318 s.

11. *Tagancev N. S.* Russkoe ugolovnoe pravo. Chast' Obshhaja. — Tula : Avtograf, 2001 — T. 1. — 780 s.

12. *Tatsii V. Ya.* Subiekt zlochyntsu / V. Ya. Tatsiia // Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: Pidruchnyk dlia sjrtudentiv yuryd. spets. vyshch. zakladiv osvity / M. I. Bazhanov, Yu. V. Baulin, V. I. Borysov ta in. / Za red. M. I. Bazhanova, V. V. Stashysa, V. Ya. Tatsiia. — Kyiv—Kharkov : Khrinkom Inter. — Pravo, 2001. — S. 130—141.

13. *Nikitin Yu. V., Nikitina I. V.* Rol sotsialnoho ta biolohichnoho u povedintsi osoby zlochyntsia: kryminolohichniy analiz / Yurydychna nauka, 2017, № 10, S. 105—113.

14. *Nikitin Yu. V., Nikitina I. V.* Kryminolohichna kharakterystyka osoby zlochyntsia. Kryminolohiia : pidruchnyk / A. M. Babenko, O. Yu. Busol, O. M. Kostenko ta in. : za zah. red. Yu. V. Nikitina, S. F. Denysova, Ye. L. Streltsova. — 2-he vyd., pererob. ta dopov. — Kharkiv : Pravo, 2018, S. 128—144.

15. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A. I. Lukashov, and D j, prof N. F. Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A.I. Lukashov and candidate of law E. A Sarkisova, translated from Polish by D. A. Barilovitch. — St Petersburg : "Yundicheskyy Centei Press", 2001 — 234 p

16. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A. I. Lukashov; introduction by Y. I. Aidarov. — St. Petersburg : "Yuridicheskyy Center — Press", 2001. — 298 p.

17. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A. V. Serebrennikova. — St Petersburg : "Yuridicheskyy Center — Press", 2002. — 366 p.

18. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A. I. Korobeev. — St Petersburg : "Yuridicheskyy Center — Press", 2002. — 226 p.

19. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A. V. Zhmenya. — St. Petersburg : "Yuridicheskyy Center — Press", 2002. — 366 p.

20. Ley Organica 10/1995, de 23 de noviembre, del Codigo Penal del Reino de Espana (Esta revision vigente desde 01 de Julio de 2015) [Elektronnyi resurs].— Rezhym dostupu : http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html

Бібік О. Ю. Розмежування понять «особа злочинця» та «суб'єкт злочину»

Стаття присвячена окремим проблемам розмежування понять «суб'єкт злочину» та «особа злочинця». Суб'єкт злочину — один з елементів складу злочину, який містить конкретні законодавчі ознаки, за відсутності яких не буде складу злочину і підстави для притягнення особи до кримінальної відповідальності. Особа злочинця — носій самих різних сторін, позитивних і негативних властивостей, ознак і якостей

особи, яка вчинила злочин. Підміна розглянутих понять в складі злочину просто неприпустима і є грубою помилкою, як з точки зору теорії, так і методології.

Ключові слова: особа злочинця, суб'єкт злочину, індивідуалізація кримінальної відповідальності, кримінальне покарання.

Бибик А. Ю. Разграничение понятий «личность преступника» и «субъект преступления»

Статья посвящена отдельным проблемам разграничения понятий «субъект преступления» и «личность преступника». Субъект преступления — один из элементов состава преступления, который содержит конкретные законодательные признаки, при отсутствии которых не будет состава преступления и основания для привлечения лица к уголовной ответственности. Лицо преступника — носитель самых разных сторон, положительных и отрицательных свойств, признаков и качеств лица, совершившего преступление. Подмена рассматриваемых понятий в составе преступления просто недопустима и является грубейшей ошибкой, как с точки зрения теории, так и методологии.

Ключевые слова: личность преступника, субъект преступления, индивидуализация уголовной ответственности, уголовное наказание.

Bibik O. The Distinction between the Concepts “the Personality of a Criminal” and “the Perpetrator of a Crime”

The article deals with some issues of the delineation of the concepts of “the personality of a criminal” and “the perpetrator of a crime”. The perpetrator of a crime — is one of the essential elements of a crime, which contains legally defined features without which there is no crime and no ground for criminal responsibility. The personality of a criminal — is a carrier of a variety of different aspects, positive and negative features, characteristics and qualities of a person that have committed a crime. The identification of these concepts in the structure of a crime is an unacceptable and fundamental mistake from the perspectives of both theory and methodology.

Keywords: Personality of a Criminal; Perpetrator of Crime; Individualization of Criminal Responsibility; Criminal Penalty

Стаття надійшла до редакції: 05.07.2018.

УДК 343.4

О. Vitko

ASPECTS OF CRIMINAL-LEGAL RESPONSIBILITY FOR VIOLATION OF SECRECY OF VOTING DURING THE ELECTION OR REFERENDUM

О. Ю. Вітко

*кандидат юридичних наук
доцент кафедри господарського та
транспортного права
Державний університет інфраструктури та технологій,
м. Київ*

АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ТАЄМНИЦІ ГОЛОСУВАННЯ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ВИБОРІВ АБО РЕФЕРЕНДУМУ

Постановка проблеми. Сучасну демократичну державу вже важко уявити без представницьких органів державної влади чи місцевого самоврядування, які утворені через виборчий процес. Основним стержнем демократичної держави якраз і є виявлення волі народу через голосування на виборах або референдумі.

Право обиратися і бути обраним до представницьких органів центральної влади чи влади на місцях наразі визнається ключовим для забезпечення демократії. Порухення таких прав негативно впливає на розвиток суспільства та створює умови для звуження демократії в тій, чи іншій державі, до розвитку авторитаризму чи навіть тоталітаризму або диктатури.

Одним із важливих виборчих прав, є право на таємницю голосування. У статті 71 Конституції України чітко визначено, що вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними і відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

Виходячи із такого забезпеченого на найвищому законодавчому рівні права громадян на таємне голосування, кожний громадянин, який реалізовує своє право голосу на виборах чи референдумі має бути впевнений в тому, що держава забезпечить таємницю його волевиявлення. Кожний громадянин має свої власні політичні погляди, які ґрунтуються на його рівні свідомості і власному переконанні в правильності вибору. Громадяни не повинні відчувати побоювання у здійсненні свого вибору, не повинні переживати, що за їх вибір вони можуть зазнати осуду, покарання чи інших негативних наслідків.

Якщо не забезпечуватиметься вільний вибір і таємниця голосування, втрачається весь сенс демократичних виборів чи референдуму, а самі вибори

або референдум перетворюються на фарс, театральне дійство, організоване колом правлячих осіб. У таких випадках відповідні вибори чи референдум мають ознаки профанації до їх проведення.

Для того щоб не допустити таких негативних явищ і викривленого розуміння демократії, важливим є не тільки декларування права таємниці голосування, а й реалізація належної кримінально-правової охорони суспільних відносин щодо забезпечення таємниці голосування під час виборів чи референдуму.

Чинним Кримінальним кодексом України в ст. 159 передбачено кримінальну відповідальність за умисне порушення таємниці голосування під час проведення виборів або референдуму, що виявилось у розголошенні змісту волевиявлення громадянина, який взяв участь у виборах або референдумі.

Однак, аналіз остаточної судової практики та наукових позицій, висловлених в літературі стосовно складу злочину за ст. 159 Кримінального кодексу України, дає підстави говорити про те, що в науці і практиці має місце неоднозначне розуміння багатьох аспектів кримінально-правової охорони суспільних відносин щодо забезпечення таємниці голосування під час проведення виборів чи референдуму.

Зокрема немає єдиної позиції щодо часу вчинення даного злочину, тобто з якого моменту починаються проведення виборів та коли закінчується проведення виборів, чи слід ототожнювати або розмежовувати поняття проведення виборів та поняття виборчого процесу. Крім того, висловлюються різні точки зору щодо об'єкта даного злочину, змісту, предмету, обсягу суспільних відносин в сфері забезпечення таємниці голосування.

Такі неоднозначні позиції породжують проблеми при кваліфікації злочинних діянь за ст. 159 Кримінального кодексу України на практиці та приводять до небунтованого засудження осіб чи до не притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб, які вчинили даний злочин.

Отже, вирішення вказаних вище проблемних аспектів кримінально-правової охорони відносин щодо забезпечення таємниці голосування під час проведення виборів або референдуму пов'язане з удосконаленням правозастосовної практики при кваліфікації злочинних діянь за ст. 159 Кримінального кодексу України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми, що розглядається. Деяким питанням кримінально-правової охорони таємниці голосування під час виборів чи референдуму приділено увагу в працях П. П. Андрушка, І. О. Зінченко, О. О. Семенюка, В. В. Кострицького, М. В. Мазура, Т. Ю. Вислоцької, О. М. Готіна, В. І. Осадчого та інших науковців. Проте, у наукових роботах цих авторів, на нашу думку, недостатньо висвітлено аспекти щодо об'єкта злочину за ст. 159 Кримінального кодексу України, об'єктивної сторони цього злочину, у тому числі проблеми часу вчинення такого злочину [7, 111–112], а також інші аспекти кримінально-правової характеристики даного злочину [1, с. 77–99; 6, с. 45–54; 8, с. 104–111; 10, с. 55–60; 11, с. 9–16].

Метою статті є формування наукових позицій стосовно кримінально-правової характеристики злочину за ст. 159 Кримінального кодексу України.

Основні результати дослідження. У даній науковій роботі слід приділити увагу визначенню об'єкта злочину, передбаченого ст. 159 Кримінального кодексу України, висвітленню питань його об'єктивної сторони, зокрема питань часу вчинення злочину, у тому числі, проблематиці з якого моменту вважати початком проведення виборів чи референдуму та з якого моменту вважати проведення виборів чи референдуму припиненим, для кваліфікації злочину, питанням суб'єкта та суб'єктивної сторони.

Загальним об'єктом злочину є унормовані (впорядковані) різними соціальними нормами (права, моралі, локальними, звичаєвими), найбільш важливі суспільні відносини, що охороняються нормами кримінального права від конкретного злочинного посягання, і яким внаслідок такого злочинного посягання завжди завдається істотна шкода у формі позбавлення можливості або загрози позбавлення можливості суб'єктів відносин, реалізовувати свої інтереси, задовольняти свої потреби, отримувати користь від будь-яких благ [2, с. 18–25; 3, с. 95–99].

Для визначення об'єкта злочину, передбаченого ст. 159 Кримінального кодексу України необхідно дослідити структури суспільних відносин в сфері забезпечення охорони таємниці голосування під час проведення виборів чи референдуму.

Законом України «Про місцеві вибори» передбачено, що голосування на місцевих виборах є таємним: контроль за волевиявленням виборців забороняється. Фотографування, відеофіксація в будь-який спосіб результатів волевиявлення виборців у кабіні для таємного голосування, а також демонстрація виборцем результатів волевиявлення у приміщенні для голосування забороняються і є порушенням таємниці голосування. Членам виборчих комісій, іншим особам забороняється вчиняти будь-які дії чи розголошувати відомості, що дають можливість встановити зміст волевиявлення конкретного виборця [15].

Також подібні правові положення передбачені:

- Законом України «Про вибори Президента України»: голосування на виборах Президента України є таємним: контроль за волевиявленням виборців забороняється. Фотографування, відеофіксація в будь-який спосіб результатів волевиявлення виборців в кабіні для таємного голосування, а також демонстрація виборцем результатів волевиявлення у приміщенні для голосування забороняються і є порушенням таємниці голосування. Членам виборчих комісій, іншим особам забороняється вчиняти будь-які дії чи розголошувати відомості, які дають можливість встановити зміст волевиявлення конкретного виборця [12];

- Законом України «Про вибори народних депутатів України»: голосування на виборах депутатів є таємним, контроль за волевиявленням виборців забороняється. Членам виборчих комісій, іншим особам забороняється вчиняти будь-які дії чи розголошувати відомості, які дають можливість встановити зміст волевиявлення конкретного виборця [13];

- Законом України «Про всеукраїнський референдум»: голосування на всеукраїнському референдумі є таємним: контроль за волевиявленням учасників всеукраїнського референдуму забороняється. Членам комісій всеукраїн-

ського референдуму, іншим особам забороняється вчиняти будь-які дії чи розголошувати відомості, які дають можливість встановити зміст волевиявлення конкретного учасника всеукраїнського референдуму [14].

Із аналізу вказаних вище положень законодавства можна визначити, що вони встановлюють таємність голосування на виборах і референдумі, і передбачають заборону вчиняти будь-які дії чи розголошувати відомості, які дають можливість встановити зміст волевиявлення конкретного виборця.

Суб'єктами виборчого процесу законодавство про вибори визначає: виборця; Центральну виборчу комісію; виборчі комісії та членів виборчих комісій; кандидатів на пост Президента України; кандидатів в депутати; кандидатів на посади сільського, селищного, міського голови, старости; партії, які висунули кандидата на пост Президента України; партії, що висунули кандидатів у депутати; кандидатів у депутати; місцеві організації партій, які висунули кандидата (кандидатів) для участі у відповідних місцевих виборах; офіційних спостерігачів [12; 13; 15]. Крім того, Законом України «Про всеукраїнський референдум» суб'єктами процесу всеукраїнського референдуму визнано громадян України – учасників всеукраїнського референдуму; Президента України як суб'єкта призначення (проголошення) всеукраїнського референдуму; Верховну Раду України як суб'єкта ініціювання та призначення всеукраїнського референдуму; комісії з всеукраїнського референдуму; ініціативну групу з проведення всеукраїнського референдуму; офіційних спостерігачів від ініціативної групи з проведення всеукраїнського референдуму; міжнародних спостерігачів [14].

Отже, вказаних вище осіб і згадані вище установи, організації, слід визнати суб'єктами суспільних відносин щодо забезпечення таємниці голосування, які поставлені під охорону ст. 159 Кримінального кодексу України.

Крім того, на нашу думку, до суб'єктів даних відносин також слід віднести будь-яких осіб, які навіть не пов'язані за виборчим процесом чи з процесом проведення референдуму, але яким за будь-яких обставин стало відомо про волевиявлення конкретного виборця (учасника голосування на референдумі).

Суспільні відносини є ідеальними категоріями, і тому не можуть містити у собі будь-що матеріальне. Будь-які суспільні відносини як матеріальні, так й ідеальні або духовні виникають, існують, змінюються та припиняються між суб'єктами не з приводу матеріальних речей, а наприклад з приводу властивостей таких речей, з приводу задоволення своїх потреб та реалізації інтересів за допомогою таких речей, з приводу набуття корисних наслідків, що породжують такі речі, з приводу володіння, користування та розпорядження такими речами, з приводу забезпечення нормальних умов для реалізації мети тих, чи інших суспільних відносин тощо [4, с. 115].

У зв'язку з чим, можна стверджувати, що суспільні відносини, які охороняються ст. 159 Кримінального кодексу України виникають з приводу відповідних предметів суспільних відносин: з приводу забезпечення умов таємниці голосування; з приводу забезпечення нерозголошення таємниці голосування; з приводу забезпечення потреб виборців в збереженні таємниці їх волевиявлення; з приводу забезпечення виконання обов'язку осіб, яким стала

відома або могла стати відома інформація щодо волевиявлення конкретного виборця, не розголошувати таку інформацію тощо.

Соціальний зв'язок можливо розглядати як в динамічному, так і в статичному вигляді. У динамічному вигляді соціальний зв'язок як зміст суспільних відносин проявляється у вигляді суспільно значущої діяльності — дія чи бездіяльності. В статичному вигляді соціальний зв'язок проявляється, в сукупності взаємних прав та обов'язків суб'єктів відносин один щодо одного, в положенні один щодо одного; у вигляді соціальних утворень [4, с. 116–117].

Соціальний зв'язок відносин, поставлених під охорону ст. 159 Кримінального кодексу України проявляється в суспільно корисній діяльності їх суб'єктів щодо забезпечення збереження таємниці голосування і в обов'язках Центральної виборчої комісії, членів виборчих комісій, спостерігачів інших суб'єктів виборчого процесу чи процесу проведення референдуму, інших особи яким стала відома чи могла стати відома інформація про зміст волевиявлення конкретного виборця (учасника голосування на референдумі) зберігати таємницю волевиявлення, і в правах виборця (учасника голосування на референдумі) в нерозголошенні таємниці його волевиявлення.

Таким чином, виходячи з аналізу даних суспільних відносин слід визначити, що об'єктом злочину за ст. 159 Кримінального кодексу України є унормовані правом суспільні відносини, які склалися щодо забезпечення таємниці голосування під час проведення виборів або референдуму, і щодо забезпечення нерозголошення змісту волевиявлення громадянина, який взяв участь у виборах або референдумі.

Крім того, слід відмітити, що частина 1 ст. 159 Кримінального кодексу України визначає, що злочином є умисне порушення таємниці голосування під час проведення виборів або референдуму, що виявилось у розголошенні змісту волевиявлення громадянина, який взяв участь у виборах або референдумі.

Дане правове положення дає можливість окреслити об'єктивну сторону цього злочину.

Так, з об'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 159 Кримінального кодексу України виражається в діянні (дії чи бездіяльності), яке полягає в розголошенні у будь-який спосіб та у будь-якій формі змісту волевиявлення громадянина, який взяв участь у виборах або референдумі.

Таке розголошення може мати форму активних дій, тобто в повідомленні конкретним особам, чи невизначеному колу осіб змісту волевиявлення, в діях, спрямованих на одержання відомостей про волевиявлення особи, наприклад встановлення прихованих відеокamer чи інших пристроїв, які дозволяють фіксувати процес волевиявлення в кабінці для голосування, порушення цілісності кабінки для голосування, в пропозиціях чи проханнях до виборців (учасників референдуму) розкрити зміст заповнених бюлетенів, у тому числі шляхом фотографування бюлетеня чи показування його після волевиявлення, і перед вкиданням до скриньки, в фізичному впливі на особу з метою отримання відомостей про зміст його волевиявлення, відбирання заповненого бюлетеня силою, примушування розкрити зміст волевиявлення в інший спосіб, у проханні чи вимозі повідомити про те, за якого кандидата особа проголосувала чи

який варіант відповіді обрала на референдумі, у видачі членами виборчої комісії бюлетенів з певними помітками, які дають змогу ідентифікувати виборців (учасників референдуму) та дізнатися зміст їх волевиявлення, у незаконному заповненні бюлетенів членами виборчих комісій (комісій з проведення референдуму) чи іншими сторонніми особами.

Розголошення таємниці може також проявлятися в бездіяльності, в пасивних діяннях, наприклад у створенні прозорих кабінок для голосування, в незабезпечені замикання кабінки (не встановлення перегородки, ширми тощо) чи в незабезпечені блокування можливості підглянути стороннім особам зміст волевиявлення, в незабезпечені достатньої кількості кабінок, коли виборці здійснюють волевиявлення відкрито через неможливість (утрудненість) здійснити таємне волевиявлення, в допусканні можливості перебування в кабінці двох і більше осіб, у створенні інших умов, які надаватимуть змогу контролювати волевиявлення осіб під час голосування на виборах чи референдумі.

Об'єктивна сторона даного злочину також характеризується суспільно небезпечними наслідками, а саме в тому, що зміст волевиявлення протиправно став відомий іншим особам (розголошення змісту волевиявлення як наслідок).

Крім того, важливим аспектом об'єктивної сторони також є час вчинення злочину.

Кримінальним кодексом України визначається, що вчинення цього злочину має місце під час проведення виборів або референдуму.

Однак, з якого моменту починається проведення виборів чи референдуму і до якого часу триває проведення виборів або референдуму, кримінальним законодавством не розкрито.

У літературі є точка зору про те, що кримінально караним порушення таємниці голосування буде тоді, коли воно вчинене під час проведення виборів, а часом проведення виборів є період, який розпочинається з моменту висування та реєстрації кандидатів і закінчується встановленням результатів виборів [5].

Також висловлюється позиція, що порушення таємниці голосування шляхом розголошення змісту голосування може бути вчинене після здійснення голосування, а саме після заповнення бюлетеня для голосування та опускання його до скриньки для голосування, тобто висловлюється позиція, що цей злочин може бути вчинений як у день голосування, так і пізніше [9, с. 484–563].

Законодавством про вибори визначається, що виборчий процес — це здійснення суб'єктами виборчого процесу виборчих процедур.

Поняття проведення виборів можна визначати у вузькому значенні, саме як проведення голосування в день виборів, і в широкому значенні, як весь виборчий процес.

Виборчий процес включає такі етапи:

- щодо місцевих виборів: утворення одномандатних, територіальних виборчих округів; утворення (у разі необхідності), формування складу територіальних виборчих комісій, утворення дільничних виборчих комісій; складання списків виборців, їх перевірка та уточнення; висування та реєстрація кандидатів; проведення передвиборної агітації; голосування у день виборів; підрахунок голосів виборців, установа підсумків голосування і результа-

тів місцевих виборів; у випадку необхідності повторне голосування і підрахунок голосів після повторного голосування [15];

- щодо виборів Президента України: висування та реєстрація кандидатів на пост Президента України; утворення окружних та дільничних виборчих комісій; проведення передвиборної агітації; утворення спеціальних виборчих дільниць, що існують на тимчасовій основі; складання списків виборців, їх перевірка та уточнення; голосування у день виборів Президента України; підрахунок голосів виборців, встановлення підсумків голосування і результатів виборів Президента України та їх офіційне оголошення; припинення повноважень окружних та дільничних виборчих комісій; у випадку необхідності повторне голосування і підрахунок голосів після повторного голосування [12];

- щодо виборів депутатів: висування кандидатів у депутати; утворення виборчих комісій (крім Центральної виборчої комісії); реєстрація кандидатів у депутати; проведення передвиборної агітації; утворення спеціальних виборчих дільниць, що існують на тимчасовій основі; складання списків виборців, їх перевірка та уточнення; голосування; підрахунок голосів виборців та встановлення підсумків голосування; встановлення результатів виборів депутатів та їх офіційне оприлюднення; припинення повноважень окружних та дільничних виборчих комісій; у випадку необхідності повторне голосування і підрахунок голосів після повторного голосування [13].

Законом України «Про всеукраїнський референдум» передбачено, що процес всеукраїнського референдуму розпочинається з дня оголошення Центральною виборчою комісією про початок процесу всеукраїнського референдуму, і завершується через п'ятнадцять днів після дня офіційного оголошення Центральною виборчою комісією результатів референдуму [14].

На нашу думку, час вчинення злочину, передбаченого ст. 159 Кримінального кодексу України визначається не часом усього виборчого процесу чи процесу проведення референдуму, а саме тією частиною часу проведення виборів чи референдуму, де є можливим встановлення змісту волевиявлення особи чи створення умов для встановлення змісту волевиявлення особи (як готування до злочину) тобто під час складання списків виборців (учасників референдуму), їх перевірка та уточнення; отримання бюлетенів, під час підготовки приміщення, де буде проводитися голосування, під час встановлення кабінок для голосування тощо, під час самого голосування, у тому числі повторного голосування, під час підрахунку голосів, і встановлення результатів виборів чи референдуму.

Тобто, ми притримуємося позиції, що законодавець в ст. 159 Кримінального кодексу України передбачає час проведення виборів чи референдуму, не як увесь виборчий процес чи весь процес проведення референдуму, а час складання списків виборців (учасників референдуму); отримання бюлетенів, підготовки приміщення де буде проводитися голосування, час встановлення кабінок для голосування тощо, час самого голосування, час підрахунку голосів, час встановлення результатів виборів чи референдуму.

На наше переконання, даний злочин не вчинюється під час висування та реєстрації кандидатів; утворення виборчих комісій; проведення передвиборної агітації. На цих стадіях можливе лише готування до злочину.

Стосовно суб'єктивної сторони злочину за ст. 159 Кримінального кодексу України неоднозначних тлумачень бути не повинно. Дана стаття кримінального закону визначає чітко, що даний злочин є умисним.

Тобто суб'єктивна сторона цього злочину проявляється виною лише у формі умислу, і даний злочин не може бути вчинений з необережності.

Якщо було допущено розголошення таємниці голосування з необережності, такі діяння можуть мати ознаки інших складів злочинів, зокрема службових злочинів.

Мета і мотив злочину можуть бути будь-якими і на кваліфікацію цього злочину не впливають.

Суб'єкт злочину за ч. 1 ст. 159 Кримінального кодексу України загальний, тобто осудна особа, яка досягла віку з якого настає кримінальна відповідальність, а от за ч. 2 ст. 159 Кримінального кодексу України суб'єкт злочину є спеціальним — член виборчої комісії або комісії з референдуму чи інша службова особа, яка вчиняє злочин з використанням свого службового становища.

Висновки. З урахуванням викладених вище наукових позицій можна дійти висновків про те, що:

- об'єктом злочину, передбаченого ст. 159 Кримінального кодексу України є унормовані правом суспільні відносини, які склалися щодо забезпечення таємниці голосування під час проведення виборів або референдуму, і щодо забезпечення нерозголошення змісту волевиявлення громадянина, який взяв участь у виборах або референдумі;

- з об'єктивної сторони злочин за ст. 159 Кримінального кодексу України виражається в діянні (дії чи бездіяльності), яке полягає в розголошенні у будь-який спосіб та у будь-якій формі змісту волевиявлення громадянина, який взяв участь у виборах або референдумі. Проявлятися такі діяння можуть в активних діях або в бездіяльності;

- законодавець у ст. 159 Кримінального кодексу України передбачає час проведення виборів чи референдуму, не увесь виборчий процес чи процес проведення референдуму, а час складання списків виборців (учасників референдуму); отримання бюлетенів, підготовки приміщення, де буде проводитися голосування, час встановлення кабінки для голосування тощо, час самого голосування, час підрахунку голосів, час встановлення результатів виборів чи референдуму. Даний злочин не вчинюється під час висунування та реєстрація кандидатів; утворення виборчих комісій; проведення передвиборної агітації. На цих стадіях можливе лише готування до злочину.

Зазначені у цій науковій статті позиції можуть бути використанні в подальшому для розвідок питання кримінально-правової характеристики злочину, передбаченого ст. 159 Кримінального кодексу України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Вислоцька Т. Ю.* Кримінально-правова охорона таємниці в Україні: дисертація кандидата юридичних наук: спеціальність 12.00.08. — кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Вислоцька Тетяна Юріївна; Львівський

державний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України. — Львів, — 275 с.

2. *Вітко О. Ю.* Об'єкт і предмет злочинів у сфері емісії, розміщення або видачі цінних паперів та їх обігу: автореферат дисертації кандидата юридичних наук: спеціальність 12.00.08. — кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / Вітко Олександр Юрійович; Класичний приватний університет. — Запоріжжя, — 20 с.

3. *Вітко О. Ю.* Об'єкт і предмет злочинів у сфері емісії, розміщення або видачі цінних паперів та їх обігу: дисертація кандидата юридичних наук: спеціальність 12.00.08. — кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / Вітко Олександр Юрійович; Класичний приватний університет. — Запоріжжя, — 253 с.

4. *Вітко О. Ю.* Кримінально-правова характеристика елементів об'єкта злочину / О. Ю. Вітко // Держава та регіони. Серія: Право. — 2013. — № 2(40). — С. 113—118.

5. Коментар до статті 159 Кримінального кодексу України. Порушення таємниці голосування [Електронний ресурс] Юрист онлайн. — URL : <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/024/157.php>

6. *Кострицький В. В.* Законодавче забезпечення кримінально-правової охорони прав учасників референдуму в Україні // В. В. Кострицький // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. — № 4. — 2013. — С. 45—54.

7. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.] [за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація]. — 4-те вид., переробл. і допов. — Х. : Право, 2010. — 608 с.

8. *Мазур М. В.* Порушення законодавства про референдум (ст. 160 КК України): і деякі проблеми кваліфікації // М. В. Мазур // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. — № 4. — 2011. — С. 104—111.

9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. — 7-ме вид., переробл. та допов. — Київ : Юридична думка, 2010. — 1288 с.

10. *Осадчий В. І.* Проблеми кримінально-правової охорони виробничих та референдних прав громадян // В. І. Осадчий // Вісник Національної академії прокуратури України. — 2014. — № 3(36). — С. 55—60.

11. *Семенюк О. О.* Кримінально-правова характеристика порушення законодавства про референдум: автореферат дисертації кандидата юридичних наук: спеціальність 12.00.08. — кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / Семенюк Олександр Олександрович. Київський національний університет внутрішніх справ. — Київ, — 23 с.

12. Про вибори Президента України: Закон України від 05 березня 1999 року №474-XIV [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/474-14>

13. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 17 листопада 2011 року № 4061-VI [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>

14. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 6 листопада 2012 року № 5475-VI [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5475-17>

15. Про місцеві вибори: Закон України від 14 липня 2015 року № 595-VIII [Електронний ресурс] Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/595-19>

REFERENCES

1. *Vyslotska T. Yu.* Kryminalno-pravova okhorona taiemnytsi v Ukraini: dysertatsiia kandydata yurydychnykh nauk: spetsialnist 12.00.08. — kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo / Vyslotska Tetiana Yuriivna; Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy. — Lviv, — 275 s.
2. *Vitko O. Yu.* Obiekt i predmet zlochyniv u sferi emisii, rozmishchennia abo vydachi tsinnykh paperiv ta yikh obihu: avtoreferat dysertatsii kandydata yurydychnykh nauk: spetsialnist 12.00.08. — kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo / Vitko Oleksandr Yuriiovych; Klasychnyi pryvatnyi universytet. — Zaporizhzhia, — 20 s.
3. *Vitko O. Yu.* Obiekt i predmet zlochyniv u sferi emisii, rozmishchennia abo vydachi tsinnykh paperiv ta yikh obihu: dysertatsiia kandydata yurydychnykh nauk: spetsialnist 12.00.08. — kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo / Vitko Oleksandr Yuriiovych; Klasychnyi pryvatnyi universytet. — Zaporizhzhia, — 253 s.
4. *Vitko O. Yu.* Kryminalno-pravova kharakterystyka elementiv objekta zlochynu / O. Yu. Vitko // Derzhava ta rehiony. Seriia: Pravo. — 2013. — № 2(40). — S. 113–118.
5. Komentar do statii 159 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. Porushennia taiemnytsi holosuvannia [Elektronnyi resurs] Yuryst onlain. — URL : <http://yuristonline.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/024/157.php>
6. *Kostryskiy V. V.* Zakonodavche zabezpechennia kryminalno-pravovoi okhorony prav uchasnykiv referendumu v Ukraini // V.V. Kostryskiy // Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorenka. — № 4. — 2013. — S. 45–54.
7. Kryminalne pravo Ukrainy: Osoblyva chastyna: pidruchnyk / [Yu. V. Baulin, V. I. Borysov, V. I. Tiutiuhin ta in.] [za red. V. V. Stashysa, V. Ya. Tatsiia]. — 4-te vyd., pererobl. i dopov. — Kh. : Pravo, 2010. — 608 s.
8. *Mazur M. V.* Porushennia zakonodavstva pro referendum (st. 160 KK Ukrainy): i deiaki problemy kvalifikatsii // M. V. Mazur // Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorenka. — № 4. — 2011. — S. 104–111.
9. Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy / za red. M. I. Melnyka, M. I. Khavroniuka. — 7-me vyd., pererobl. ta dopov. — Kyiv : Yurydychna dumka, 2010. — 1288 s.
10. *Osadchyi V. I.* Problemy kryminalno-pravovoi okhorony vyrobnychykh ta referendumnykh prav hromadian // V.I. Osadchyi // Visnyk Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy. — 2014. — № 3(36). — S. 55–60.
11. *Semeniuk O. O.* Kryminalno-pravova kharakterystyka porushennia zakonodavstva pro referendum: avtoreferat dysertatsii kandydata yurydychnykh nauk: spetsialnist 12.00.08. — kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo / Semeniuk Oleksandr Oleksandrovych. Kyivskiy natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav. — Kyiv, — 23 s.
12. Pro vybory Prezydenta Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05 bereznia 1999 roku №474-XIV [Elektronnyi resurs] Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy. — URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/474-14>
13. Pro vybory narodnykh deputativ Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 17 lystopada 2011 roku № 4061-VI [Elektronnyi resurs] Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy. — URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>
14. Pro vseukrainskyi referendum: Zakon Ukrainy vid 6 lystopada 2012 roku № 5475-VI [Elektronnyi resurs] Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy. — URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5475-17>

15. Pro mistsevi vybory: Zakon Ukrainy vid 14 lypnia 2015 roku № 595-VIII [Elektronnyi resurs] Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy. — URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/595-19>

Вітко О. Ю. Аспекти кримінально-правової відповідальності за порушення таємниці голосування під час проведення виборів або референдуму

У статті аналізується структура суспільних відносин в сфері забезпечення таємниці голосування під час проведення виборів або референдуму. На основі чого, автором надається власна точка зору щодо об'єкта злочину за ст. 159 Кримінального кодексу України. Також аналізується об'єктивна сторона даного злочину, висловлюється точка зору щодо часу вчинення злочину, передбаченого ст. 159 Кримінального кодексу України. Крім того, визначається суб'єкт та суб'єктивна сторона цього злочину.

Ключові слова: об'єкт злочину, об'єктивна сторона злочину, час вчинення злочину, таємниця голосування, вибори, референдум.

Витко А. Ю. Аспекты уголовно-правовой ответственности за нарушение тайны голосования при проведении выборов или референдума

В статье анализируется структура общественных отношений в сфере обеспечения тайны голосования при проведении выборов или референдума.

На основании чего, автором представлена собственная точка зрения относительно непосредственного объекта преступления по ст. 159 Уголовного кодекса Украины. Также анализируется объективная сторона данного преступления, высказывается точка зрения о времени совершения преступления по ст. 159 Уголовного кодекса Украины. Кроме того, определяется субъект и субъективная сторона рассматриваемого преступления.

Ключевые слова: объект преступления, объективная сторона преступления, время совершения преступления, тайна голосования, выборы, референдум.

Vitko O. Aspects of Criminal-legal Responsibility for Violation of Secrecy of Voting during the Election or Referendum

The article analyzes the structure of public relations in the field of ensuring the secrecy of voting during the election or referendum. On the basis of that, the author provides his own point of view regarding the object of the crime under Article 159 of the Criminal Code of Ukraine. The objective side (actus reus) of this crime is analyzed. The author's point of view regarding the time of committing the crime stipulated by Article 159 of the Criminal Code of Ukraine is formulated. The perpetrator and the subjective part of this crime are determined.

Keywords: Object of a Crime; Objective Side of a Crime (Actus Reus); Time of Committing a Crime; Secrecy of Voting; Election; Referendum

Стаття надійшла до редакції: 03.07.2018.

УДК 343.2/.7

О. Kryshevych

CONCEPT ASPECT TO THE SUBJECT OF CRIME AT SUBORNATION OF OFFICIAL FACE OF LEGAL ENTITY OF PRIVATE RIGHT REGARDLESS OF LEGAL FORM

О. В. Кришевич

*к.ю.н., доцент, професор
кафедри кримінального права
Національна академія внутрішніх справ,
м. Київ*

ПОНЯТІЙНИЙ АСПЕКТ СУБ'ЄКТУ ЗЛОЧИНУ ПРИ ПІДКУПІ СЛУЖБОВОЇ ОСОБИ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ПРИВАТНОГО ПРАВА НЕЗАЛЕЖНО ВІД ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ФОРМИ

Постановка проблеми. На сучасному етапі протидія корупції стає однією з головних проблем зміцнення національної безпеки України, оскільки без яких-небудь змін у цьому напрямку вже ближчим часом суспільство може зіткнутися з необоротною руйнацією системи державного управління. Наразі чинне кримінальне законодавство знаходиться на стадії суттєвого реформування, одним із ключових аспектів якого залишається вдосконалення кримінально-правових заборон у сфері службової діяльності. Немаловажним чинником усунення умов поширення корупції є удосконалення вітчизняного антикорупційного законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання кримінальної відповідальності за злочини у сфері службової діяльності висвітлювались, зокрема, у роботах П. П. Андрушка, Л. П. Брич, О. О. Дудорова, К. П. Задой, Г. М. Зе ленова, М. І. Мельника, А. В. Савченко, В. І. Тютюгіна, М. І. Хавронока, О. М. Шармар та інших.

Мета статті — окреслення проблем, які можуть виникнути при практичному застосуванні кримінально-правової норми щодо кваліфікації злочину при підкупі службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми, а саме окреслення понятійного аспекту суб'єкт злочину, оскільки існує нечіткості формулювань.

Основні результати дослідження. У 2005 році була розпочата програма моніторингу для оцінки реалізації рекомендацій в кожній з країн. Згідно з рекомендаціями в галузі кримінального законодавства та криміналізації корупції всім країнам рекомендовано внести зміни в своє національне законодавство для дотримання міжнародних стандартів, встановлених Конвенцією ОЕСР про боротьбу з дачею хабарів іноземним державним посадовим особам

при здійсненні міжнародних ділових операцій, Конвенцією Ради Європи про кримінальну відповідальність за корупцію, а також Конвенцією ООН проти корупції. У більшості випадків аналізовані Конвенції не мають прямої дії, тобто не виконуються автоматично. Іншими словами, Конвенції вимагають від держав прийняття відповідного законодавства та застосування дієвих заходів для його виконання. Конвенції встановлюють мінімальні стандарти, яким має відповідати національне законодавство. Для введення в силу Конвенцій країни, в першу чергу, повинні встановити, де і в якій мірі їх власне законодавство не відповідає стандартам Конвенцій. Наприклад, розрив може бути в тих випадках, коли внутрішнє законодавство не передбачає криміналізацію деяких видів злочинів (наприклад, підкупу іноземної посадової особи). Якщо країна приймає рішення про введення абсолютно нового складу злочину, найпростіше передбачити кримінальну відповідальність юридичних осіб відповідно до Конвенції і, безумовно, залишити фізичних осіб як суб'єктів злочинів. Конвенції Ради Європи і ООН передбачають, що відповідальність юридичної особи не виключає кримінальне переслідування фізичних осіб, які є виконавцями, підбурювачами, співучасниками корупційного правопорушення. Відповідно до міжнародних норм за акти корупції юридичні особи повинні підлягати ефективним, пропорційним і стримуючим санкціям. Щодо Конвенції ОЕСР то в разі, якщо відповідно до правової системи однієї із Сторін кримінальна відповідальність не застосовується до юридичних осіб, то ця Сторона повинна вжити заходів до того, щоб домогтися застосування ефективних, пропорційних та стримуючих некримінальних санкцій, включаючи фінансові санкції за дачу хабара іноземним державним посадовим особам.

Діяльність юридичних осіб приватного права врегульована комплексом нормативно-правових актів, які забезпечують нормальне функціонування таких осіб, регулюють їх взаємовідносини з працівниками, іншими фізичними та юридичними особами і створюють можливість здійснювати відповідну діяльність від імені такої організації, коли ця діяльність та рішення, що приймаються у процесі її здійснення, здатні вплинути на виникнення, зміну або припинення правовідносин з іншими суб'єктами чи потягнути інші юридично значущі наслідки для фізичних або юридичних осіб. Відповідно до ст. 80 ЦК юридичною особою взагалі є організація, створена і зареєстрована в установленому законом порядку. Для визначення поняття «юридична особа приватного права» слід звернутися до ст. 81 ЦК, відповідно до якої юридичні особи, залежно від порядку їх створення, поділяються на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права. Головна відмінність між ними полягає в тому, що юридичні особи приватного права створюються на підставі установчих документів (статуту або засновницького договору, якщо інше не встановлено законом), а публічного — на підставі розпорядчого акта Президента України, органу державної влади, органу влади АРК або органу місцевого самоврядування.

У ЦК визначені порядок створення, організаційно-правові форми та правовий статус юридичних осіб (у тому числі приватного права). Для створення такої юридичної особи її учасники (засновники) розробляють установчі документи, які викладаються письмово і підписуються всіма учасниками

(засновниками), якщо законом не встановлений інший порядок їх затвердження. Юридична особа приватного права може створюватися та діяти на підставі затвердженого КМУ модельного статуту, який після його прийняття учасниками стає установчим документом. Засновники (учасники) юридичної особи, створеної на підставі модельного статуту, можуть у встановленому законом порядку затвердити статут, який є установчим документом, та провадити діяльність на його підставі. Юридична особа вважається створеною з дня її державної реєстрації.

Визначення терміну «юридична особа» міститься в Конвенції Ради Європи про корупцію в контексті кримінального права (ETS173) від 27.01.1999 року. «Юридична особа» означає будь-яке утворення, яке має такий статус за діючим національним законодавством, за винятком держав або інших державних органів, які здійснюють державні повноваження міждержавних міжнародних організацій. За законодавством України статус «юридичної особи» надає Міністерство юстиції України.

Основними організаційно-правовими формами юридичних осіб приватного права є: — товариства (підприємницької і непідприємницької діяльності); — господарючі суб'єкти — національні та іноземні недержавні підприємства, організації та їх об'єднання, приватні підприємства, акціонерні компанії тощо); — інші організаційно-правові форми, що встановлюються законом (наприклад, виробничі кооперативи). *Підприємницькі господарські товариства* розподіляються на: акціонерне, з обмеженою відповідальністю, з додатковою відповідальністю, повне, командитне. *Ознаками підприємництва є:* — здійснення діяльності з метою отримання прибутку; — обов'язкова державна реєстрація юридичної чи фізичної особи, яка займається підприємництвом, в органах юстиції. *Негосподарськими організаціями* приватного права можуть бути некомерційні організації, що не займаються підприємницькою діяльністю, а саме: споживчі кооперативи, громадські та релігійні об'єднання, благодійні фонди, а також установи, що створюються приватним власником, по здійсненню управлінських, соціально-культурних та інших функцій і повністю чи частково ним фінансується, які зареєстровані органами юстиції.

Організаційно-розпорядчими чи адміністративно-господарськими обов'язками, що виконуються суб'єктами злочину, який розглядається, можуть бути наділені не лише керівники організаційно-юридичних осіб приватного права, а й інші працівники — заступники, керівники підрозділів, інші робітники. Виконанням вказаних обов'язків особа наділяється постійно або тимчасово. Для цього в процесі розслідування слід з'ясувати, який був фактичний порядок здійснення діяльності в даній організації приватного права, в чому конкретно і в якому виді (усно чи письмово) визначено коло обов'язків особи, що підозрюється у вчиненні зазначеного злочину. Особливо це необхідно встановлювати саме в суб'єктах підприємницької чи непідприємницької діяльності приватного права, де часом не додержуються правил діловодства (не оформлюються і не підшиваються у відповідних нарядах накази про призначення на посаду, тимчасове виконання обов'язків тощо). Юридичною особою приватного права, на відміну від державних чи комунальних підприємств, є юридична

особа, у статутному фонді якої частка приватного капіталу перевищує 50 відсотків або становить величину, що забезпечує приватній особі (особам) право вирішального впливу на господарську діяльність такого підприємства.

Таким чином, згідно із ч. 1 ст. 83 ЦК юридичні особи можуть створюватися у формі товариств, установ та в інших формах, установлених законом. *Товариством* є організація, створена способом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі в цьому товаристві. Воно може бути створене однією особою, якщо інше не встановлено законом. Товариства поділяються на підприємницькі та непідприємницькі. *Підприємницькими* є товариства, які здійснюють підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками і можуть бути створені тільки як господарські товариства (повне товариство, командитне товариство, товариство з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерне товариство) або виробничі кооперативи. *Непідприємницькими* є товариства, які не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками (наприклад, споживчі кооперативи, об'єднання громадян, біржі, торгово-промислові палати тощо). Установчим документом товариства є затверджений учасниками статут або засновницький договір між учасниками, якщо інше не встановлено законом. Якщо товариство створене однією особою, то воно діє на підставі затвердженого нею статуту.

Установа — організація, створена однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, способом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна. Така організація не є об'єднанням осіб, але визнається суб'єктом цивільних прав та обов'язків для здійснення певних цілей. Установа не має членів, а керується відповідно до волі засновника, що виражена в установчому акті. У формі установ найчастіше діють різні благодійні фонди, навчальні заклади, бібліотеки, музеї, лікарні тощо. Установа створюється на підставі індивідуального або спільного установчого акта, складеного засновником (засновниками). Установчий акт може міститися також у заповіті. До створення установи установчий акт, складений однією або кількома особами, може бути скасований засновником (засновниками). В установчому акті установи визначаються її мета, майно, яке передається установі для досягнення цієї мети, структура управління установою. Непідприємницькі товариства (кооперативи, крім виробничих, об'єднання громадян тощо) та установи можуть поряд зі своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню. Крім того, держава, АРК, територіальні громади мають право створювати, у тому числі одноособово, підприємницькі (господарські) товариства, що є юридичними особами приватного права.

Інші форми юридичних осіб, у тому числі приватного права, — це підприємства, створені відповідно до положень ГК. Наприклад, у статтях 114–117 цього Кодексу передбачено можливість створення фермерських господарств, підприємств з іноземними інвестиціями, іноземних підприємств. Зазначені суб'єкти господарювання не є особливими організаційно-правовими формами

підприємств, а тому мають створюватись в організаційно-правових формах, передбачених для юридичних осіб приватного права. Крім того, за певних обставин до юридичних осіб приватного права, не передбачених ЦК, можна віднести як унітарні, так і корпоративні підприємства, передбачені ГК, зокрема, унітарне (приватне) підприємство, створене фізичною особою, унітарні підприємства, створені споживчими товариствами, об'єднаннями громадян, релігійними організаціями, або корпоративне підприємство (господарське товариство), створене на основі приватної власності юридичної особи. Юридичними особами приватного права і суб'єктами господарювання можуть визнаватись також кредитні спілки, благодійні та інші неприбуткові організації (статті 130, 131 ГК).

Згідно з чинним законодавством України юридичні особи приватного права можуть бути такими, що являють собою: а) об'єднання осіб; б) об'єднання майна; в) об'єднання осіб та майна. Від конкретного виду юридичної особи приватного права залежить перелік установчих документів, обсяг правосуб'єктності такої особи, порядок набуття і реалізації нею прав та обов'язків тощо.

Як уявляється, саме форма власності, на підставі якої створені та функціонують юридичні особи, є основним критерієм віднесення їх до юридичних осіб приватного права або юридичних осіб публічного права, хоча у ЦК (статті 81 і 87) розмежування цих різновидів юридичних осіб здійснюється не за формою власності, а за порядком (способом) їх створення.

Визначаючи поняття службової особи юридичні особи приватного права, необхідно брати до уваги положення як кримінального (зокрема, частини 3, 4 ст. 18, пункти 1, 2 примітки до ст. 364, 364-1 КК), так і інших галузей законодавства (цивільного, господарського тощо), а також окремих нормативно-правових актів, що мають міжгалузевий характер, зокрема, ЗУ від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII «Про запобігання корупції».

Загалом службовими особами юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми слід визнати осіб, які постійно чи тимчасово обіймають на підприємствах, в установах чи організаціях (юридичних особах приватного права незалежно від організаційно-правової форми) посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом. Термін яким визначається службова особа, що постійно чи тимчасово виконує організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції в юридичній особі приватного права незалежно від організаційно-правової форми, а також здійснює вказані функції за спеціальними повноваженнями. *Організаційно-розпорядчі функції службових осіб приватного права* — це функції (обов'язки) по здійсненню керівництва трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників в юридичній особі приватного права незалежно від організаційно-правової форми. Такі функції, як правило, виконують керівники юридичних осіб приватного права, а також їх заступники, керівники структурних підрозділів (начальники цехів, завідувачі відділами, лабораторіями, кафедрами тощо), їх заступники, особи, які керують ділянками робіт (майс-

три, виконроби, бригадири тощо). *Адміністративно-господарські функції службових осіб приватного права* — це функції (обов'язки) по управлінню або розпорядженню майном юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (встановлення порядку його зберігання, переробки, реалізації, забезпечення контролю за цими операціями тощо). Такі функції (обов'язки), як правило, виконують начальники планово-господарських, поставальних, фінансових відділів і служб, завідувачі складами, магазинами, майстернями, ательє, а також їх заступники, керівники відділів. Особа є службовою особою приватного права, коли вона здійснює вищевказані функції тимчасово або за спеціальним повноваженням, за умови, що зазначені функції чи обов'язки покладені на неї правомочним органом або правомочною службовою особою.

Висновки дослідження. Нове антикорупційне законодавство, що стосується кримінальної відповідальності службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми не позбавлене недоліків, які не узгоджуються з конституційними приписами, унеможливають практичне застосування деяких новел. Таким чином, нове антикорупційне кримінально-правове законодавство потребує подальшого удосконалення з метою ефективної протидії та запобігання корупції в усіх сферах суспільного життя, а головне причиною реформування національного законодавства за європейським зразком є прагнення України будь-яким способом інтегруватися в ЄС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний кодекс України 2001 року (офіційний текст) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко [та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. — Київ : Юрінком Інтер, 2017. — 1064 с.

3. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. у 2 т. / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. — 5-те вид., переробл. і допов. — Київ : Юрінком Інтер, 2013.

4. *Вознюк В.* Посадова і службова особа: конституційно-правовий та кримінально-правовий аспекти // Вісник Конституційного суду України. — 2005. № 2. — С. 37–42.

5. *Дудоров О. О.* Обумовленість вдосконалення кримінального законодавства України законодавством Ради Європи і Європейського Союзу / О. О. Дудоров, Т. М. Тертиченко // Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 9–10 жовтня 2014 р. — Харків : Право, 2014. — С. 89–94.

6. *Максимович Р. Л.* Поняття службової особи у кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Максимович Роман Львович. — Львів, 2006. — 239 с.

7. *Мельник М. І.* Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції: дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 / Мельник Микола Іванович. — Київ : 2002. — 506 с.

8. *Мельник М. І.* Хабарництво: загальна характеристика, проблеми кваліфікації, удосконалення законодавства. — Київ : Парламентське видавництво, 2000. — 256 с.

9. *Савченко А. В.* Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням професійних послуг: науково-практичний коментар до

розділу XVII Особливої частини Кримінального кодексу України / А. В. Савченко, О. В. Кришевич; за заг. ред. В. І. Шакуна. — Київ : Алерта, 2012. — 160 с.

10. *Хавронюк М. І.* Науково-практичний коментар до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції». — Київ : Атіка, 2011. — 424 с.

11. *De Cruz, Peter.* Comparative Law in a Changing World. — London : Cavendish, — 7nd ed. — 2007. — 512 p.

12. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A. V. Serebrennikova. — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

13. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A. I. Lukashov; introduction by Y. I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 298 p.

14. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A. V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

REFERENCES

1. Kryminalnyy kodeks Ukrainy 2001 roku (ofitsiynyy tekst) [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupu : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

2. Naukovo-praktychnyy komentar Kryminal'noho kodeksu Ukrainy / D. S. Azarov, V. K. Hryshchuk, A. V. Savchenko [ta in.]; za zah. red. O. M. Dzhuzhi, A. V. Savchenka, V. V. Chernyeya. — Kyiv : Yurinkom Inter, 2017. — 1064 s.

3. Naukovo-praktychnyy komentar Tsyvilnoho kodeksu Ukrainy. u 2 t. / za red. O. V. Dzery, N. S. Kuznyetsovoyi, V. V. Lutsya. — 5-te vyd., pererobl. i dopov. — Kyiv : Yurinkom Inter, 2013.

4. *Voznyuk V.* Posadova i sluzhbova osoba: konstytutsiyno-pravovyy ta kryminalno-pravovyy aspekty // Visnyk Konstytutsiynoho sudu Ukrainy. — 2005. № 2. — S. 37—42.

5. *Dudorov O. O.* Obumovlenist zdoskonalennya kryminalnoho zakonodavstva Ukrainy zakonodavstvom Rady Yevropy i Yevropeyskoho Soyuzu / O. O. Dudorov, T. M. Tertychenko // Nauka kryminalnoho prava v systemi mizhdystsiplinarykh zvyazkiv: materialy mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi, 9—10 zhovtnya 2014 r. — Kharkiv : Pravo, 2014. — S. 89—94.

6. *Maksymovych R. L.* Ponyattya sluzhbovoyi osoby u kryminalnomu pravi Ukrainy: dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08 / Maksymovych Roman Lvovych. — Lviv, 2006. — 239 s.

7. *Melnyk M. I.* Kryminolohichni ta kryminalno-pravovi problemy protydyi koruptsiyi: dys. ...dokt. yuryd. nauk : 12.00.08 / Melnyk Mykola Ivanovych. — Kyiv : 2002. — 506 s.

8. *Mel'nyk M. I.* Khabarnytstvo: zahalna kharakterystyka, problemy kvalifikatsiyi, udoskonalennya zakonodavstva. — Kyiv : Parlament-ske vydavnytstvo, 2000. — 256 s.

9. *Savchenko A. V.* Zlochyny u sferi sluzhbovoyi diyalnosti ta profesiynoyi diyalnosti, pov'yazanoyi z nadanniam profesiynykh posluh: naukovo-praktychnyy komentar do rozdilu XVII Osoblyvoyi chastyny Kryminal'noho kodeksu Ukrainy / A. V. Savchenko, O. V. Kryshevych; za zah. red. V. I. Shakuna. — Kyiv : Alerta, 2012. — 160 s.

10. *Khavronyuk M. I.* Naukovo-praktychnyy komentar do Zakonu Ukrainy “Pro zasady zapobihannya i protydyi koruptsiyi”. — Kyiv : Atika, 2011. — 424 s.

11. *De Cruz, Peter.* Comparative Law in a Changing World. — London : Cavendish, — 7nd ed. — 2007. — 512 p.

12. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A. V. Serebrennikova. — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

13. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A. I. Lukashov; introduction by Y. I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 298 p.

14. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A. V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

Кришевич О. В. Понятійний аспект суб'єкту злочину при підкупі службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми

Стаття присвячена новим змінам, внесеним до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності при підкупі службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми. Аналізуються доктринальні положення кримінального права України щодо відповідальності за ст. 368-3, звертаємо увагу на кваліфікацію злочину, а саме на суб'єкт злочину юридичних осіб приватного права незалежно від організаційно-правової форми.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, юридичні особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми, суб'єкт злочину, організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права.

Крышевич О. В. Понятийный аспект субъекту преступления при подкупе служебного лица юридического лица частного права независимо от организационно-правовой формы

Статья посвящена новым изменениям, внесенным в Уголовный кодекс Украины относительно криминальной ответственности при подкупе служебного лица юридического лица частного права независимо от организационно-правовой формы. Анализируются доктринальные положения криминального права Украины относительно ответственности за ст. 36-3, обращаем внимание на квалификацию преступления, а именно на субъект преступления юридических лиц частного права независимо от организационно-правовой формы.

Ключевые слова: криминальная ответственность, юридические лица частного права независимо от организационно-правовой формы, субъект преступления, организационно-правовые формы юридических лиц частного права.

Kryshevych O. Concept aspect to the subject of crime at subornation of official face of legal entity of private right regardless of legal form

The article is sanctified to the new changes brought in the Criminal code of Ukraine in relation to criminal responsibility at subornation of official face of legal entity of private right regardless of legal form. Doctrine positions of criminal right for Ukraine are analysed in relation to responsibility after a century 368-3, pay attention to qualification of crime, namely on subject of crime of legal entities of private right regardless of legal form.

Keywords: criminal responsibility, legal entities of private right regardless of legal form, subject of crime, legal forms of legal entities of private right.

Стаття надійшла до редакції: 03.07.2018.

УДК 343.3/.7(477)

V. Kuznetsov

SPECIFIC ASPECTS OF CRIMINAL AND LEGAL PROTECTION OF CULTURAL HERITAGE

В. В. Кузнецов

*доктор юридичних наук, професор
завідувач кафедри гуманітарних та
загально-правових дисциплін
Інституту Управління державної охорони України
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Постановка проблеми. Нормальний розвиток будь-якого суспільства є неможливим без вивчення та врахування минулих історичних та культурних традицій, об'єктивним свідком яких є твори, споруди та ін. Конституція України проголошує: культурна спадщина охороняється законом (ч. 4 ст. 54); держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що представляють культурну цінність (ч. 5 ст. 54); кожен зобов'язаний не наносити шкоду культурній спадщині (ст. 66).

Протягом тривалого часу в Союзі Радянських Соціалістичних Республік (СРСР) спостерігалися численні факти варварського відношення до пам'яток історії й культури. Але дивуватися немає чому, бо з проголошенням радянської влади відбулось встановлення нової ідеології, яка різними заходами розпочала боротьбу з релігією, так званим «опіумом для населення», направлену не тільки на моральне, психічне, але й на фізичне знищення як самих віруючих, так і культових споруд [1, р. 36–40].

Сьогодні, в умовах агресії з боку Росії, рівень захисту об'єктів культурної спадщини в Україні тільки погіршився. В Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) констатували, що ситуація у Криму від початку його окупації Росією погіршується. Про це йдеться у доповіді Генерального директора ЮНЕСКО Одрі Азуле, оприлюдненій на офіційному сайті Організації [2]. Також у документі констатується відсутність можливості для України доступу до своїх об'єктів культурної спадщини, історичних та архітектурних пам'яток, музеїв, наукових центрів тощо; фіксуються факти незаконних археологічних розкопок, вивезення культурних цінностей з території Криму. Так фрагменти Тірітакського валу 3–4 століття до н.е., практично знищені будівництвом Керченського мосту, а також стародавнє Артезіанське укріплення під загрозою через плановані роботи з видобутку піску. Особливе занепокоєння викликає майбутнє замку «Ластівчине гніздо», Ханського пала-

цу в Бахчисараї, мечеті та медресе хана Узбека, Генуезької фортеці в Судаку. Всього після анексії Криму Україна втратила більше ніж 15 тисяч історичних і архітектурних пам'яток [3]. Управління Національної поліції в Автономній Республіці Крим і Севастополі відкрило кримінальне провадження за ч. 1 ст. 298 КК України за фактом «незаконного знищення, руйнування і псування» історичної пам'ятки — Ханського палацу в Бахчисараї.

Тому питання кримінально-правової охорони об'єктів культурної спадщини сьогодні стає не тільки теоретичною, але й практичною проблемою збереження національної ідентифікації [4, с. 49].

Проведене в статті порівняльно-правове дослідження законодавства країн колишнього СРСР є не тільки важливим з наукової точки зору (відповідні кримінально-правові норми мають спільну історію виникнення та трансформації [5, с. 146]), але й буде важливим для правової оцінки певних протиправних дій (потребують аналізу норми не тільки вітчизняного законодавства [6, с. 71], але й норми країн-агресорів, що окупували певні території).

Стан дослідження. Окремі аспекти питання відповідальності за незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини висвітлені у роботах українських та зарубіжних вчених: Ю.В. Александрова, Ю.М. Антоняна, О.М. Бандурки, І.М. Даньшина, С.Ф. Денисова, В.Т. Дзюби, М.А. Єфімова, А.Ф. Зелінського, О.М. Ігнатова, М.Й. Коржанського, О.М. Костенка, В.М. Кудрявцева, Є. В. Кузьменко, А.В. Ландіної, В.А. Ломако, П.С. Матишевського, П.П. Михайленко, В.О. Навроцького, М. І. Хавронюка, С. С. Яценко та ін.

Не можна не звернути увагу на те, що за період існування у кримінальному законодавстві норми про відповідальність за незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини у вітчизняній науці було здійснене єдине в Україні комплексне кримінально-правове дослідження питань цієї проблематики [7]. Однак робота ґрунтувалася на законодавстві 2012 року та не враховує окремі суспільно-політичні зміни в Україні та інших зарубіжних країнах. Пригадаймо окремі вітчизняні роботи, які стосувалися певних питань охорони культурних цінностей.

Так Є. П. Гайворонський у дослідженні на тему «Контрабанда культурних цінностей: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання» (2009) робить висновок, що стаття 298 Кримінального кодексу (КК) України не поширює кримінально-правову охорону на ті предмети, які «об'єктивно є археологічними пам'ятками, але не мають їх юридичного статусу, бо про їх існування, приміром, невідомо органам охорони культурної спадщини і вони не включені до Державного реєстру» [8, с. 66]. Нарешті у 2010 р. з'являється дисертаційне дослідження Б. М. Одайника на тему «Кримінальна відповідальність за знищення, руйнування або пошкодження пам'яток — об'єктів культурної спадщини» (2010) [9, с. 189, 190]. У межах дослідження Б. М. Одайник обмежується лише наведенням окремих регуляторних актів в галузі охорони культурних цінностей та наведенням норм кримінального законодавства відповідних зарубіжних країн. Аналіз вченим ст. 243 КК Російської Федерації (РФ) та ст. 346 КК

Білорусі обмежується вказівкою на окремі ознаки складу злочину [9, с. 169–172]. Безперечно, таке порівняльне дослідження, на нашу думку, є недостатньо повне для визначення важливих пропозицій щодо удосконалення вітчизняного законодавства. Також в Україні були здійснені дослідження загального характеру: А. В. Ландіной «Кримінально-правова охорона моральності в Україні» (2005), Л. С. Кучанської «Поняття та система злочинів проти моральності у кримінальному праві України» (2007), С. П. Репецьким «Суспільна моральність як об'єкт кримінально-правової охорони» (2010), які були присвячені окремим аспектам кримінально-правової охорони моральності.

У Російській Федерації, як нам відомо, було проведено ряд наукових досліджень (рівень кандидатських дисертацій) за подібною проблематикою. Зокрема, слід пригадати таких вчених: А. В. Гайдашова «Кримінальна відповідальність за розкрадання предметів, що мають особливу історичну, наукову або культурну цінність» (1997); В. В. Братанова «Розкрадання культурних цінностей: кримінально-правовий та кримінологічні аспекти» (2001); Т. Р. Сабітова «Охорона культурних цінностей: кримінально-правовий та кримінологічні аспекти» (2002); О. В. Давлетшину «Кримінально-правова охорона культурних цінностей в Російській Федерації» (2003); Є. В. Медведева «Кримінально-правова охорона культурних цінностей» (2003); О. С. Пашутіна «Вандалізм як злочин проти громадського порядку» (2003); Н. А. Черемнова «Кримінальна відповідальність за вандалізм» (2004); І. Б. Афоніна «Кримінально-правова охорона культурних цінностей» (2005); В. В. Вершкова «Кримінальна відповідальність за неповернення на територію Російської Федерації предметів художнього, історичного та археологічного надбання народів Російської Федерації і зарубіжних країн» (2005); О. А. Лачіну «Кримінально-правова охорона пам'ятників природи, історії й культури» (2005); М. М. Макаренка «Кримінальна відповідальність за вандалізм» (2006); С. А. Фомічова «Контрабанда культурних цінностей» (2006); Є. В. Міллерова «Кримінально-правова охорона моральності» (2006); К. А. Діканова «Боротьба із злочинними посяганнями на культурні цінності: кримінально-правові та кримінологічні аспекти» (2008); Д. В. Васильєва «Контрабанда культурних цінностей: кримінологічне дослідження» (2008); Я. С. Калінінську «Кримінальна відповідальність за знищення або пошкодження пам'яток історії і культури» (2008); Г. А. Русанова «Контрабанда культурних цінностей: кримінально-правове, кримінологічне та порівняльно-правове дослідження» (2009); О. М. Мартишеву «Кримінальна відповідальність за знищення або пошкодження об'єктів культурної спадщини та культурних цінностей» (2015); І. А. Халікова «Кримінальна відповідальність за порушення вимог збереження або використання об'єктів культурної спадщини (пам'яток історії та культури) народів Російської Федерації» (2018). У 2012 р. вперше в РФ з проблеми збереження культурних цінностей була захищена Л. Р. Клебановим дисертація «Кримінально-правова охорона культурних цінностей» на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук.

Зважаючи на відсутність достатньо повного та змістовного порівняльно-правового дослідження вказаної проблематики, **метою** даної статті є розгляд окремих аспектів сучасної регламентації незаконного проведення пошу-

кових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини за кримінальним законодавством країн колишнього СРСР, та висловлення власного бачення вдосконалення вітчизняного закону про кримінальну відповідальність.

Виклад основного матеріалу. У більшості вказаних зарубіжних кодексах така самостійна (и) норма (и) справедливо, на нашу думку, передбачає кримінальну відповідальність за знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини (ст. 246 КК Азербайджану, ст.ст. 344–346 КК Білорусі, ст. 264 КК Вірменії, ст. 257 КК Грузії, ст. 229 КК Латвії, ст. 243–243.3 КК Російської Федерації (далі – РФ), ст. 166 КК Туркменістану, ст. 242 Таджикистану, ст. 132 КК Узбекистану, ст. 203 КК Казахстану, ст. 298 КК України).

В окремих КК зарубіжних країн така норма(и) є або самостійною(ими) чи частиною іншої норми про відповідальність за злочини проти власності (ст. 175 КК Киргизстану (після 1 січня 2019 р. набирає чинності новий КК від 2 лютого 2017 р., який передбачає відповідальність за такі дії в ст. 210), ст.ст. 204, 205 Пенітенціарного кодексу (ПК) Естонії, ч. 2 ст. 187, ч.ч. 1, 2 ст. 188 КК Литви, ст. 199¹–199⁵ КК Молдови).

Після змін до КК РФ Федеральним законом від 23 липня 2013 р. замість однієї норми (оновлена редакція ст. 243 «Знищення або пошкодження об'єктів культурної спадщини (пам'яток історії та культури) народів Російської Федерації, включених до єдиного державного реєстру об'єктів культурної спадщини (пам'яток історії та культури) народів Російської Федерації, виявлених об'єктів культурної спадщини, природних комплексів, об'єктів, взятих під охорону держави, або культурних цінностей») передбачено вже додатково три нові статті: ст. 243.1. «Порушення вимог збереження або використання об'єктів культурної спадщини (пам'яток історії та культури) народів Російської Федерації, включених до єдиного державного реєстру об'єктів культурної спадщини (пам'яток історії та культури) народів Російської Федерації, або виявлених об'єктів культурної спадщини», ст. 243.2. «Незаконні пошук і (або) вилучення археологічних предметів з місць залягання», ст. 243.3. «Ухилення виконавця земляних, будівельних, меліоративних, господарських або інших робіт або археологічних польових робіт, що здійснюються на підставі дозволу (відкритого листа), від обов'язкової передачі державі виявлених при проведенні таких робіт предметів, що мають особливу культурну цінність, або культурних цінностей у великих розмірах».

Подібна ситуація характерна для кримінального законодавства Молдови. Після змін 21 квітня 2016 р. КК Молдови замість однієї статті (ст. 221 – виключена) передбачає вже п'ять нових норм: ст. 199¹ «Пошкодження або знищення об'єктів культурної спадщини», ст. 199² «Виконання недозволенних робіт в місцях розташування археологічних пам'яток або в зонах з археологічним потенціалом», ст. 199³ «Приховування або незаконне зберігання рухомих цінностей археологічної спадщини», ст. 199⁴ «Незаконний продаж рухомих цінностей археологічної спадщини і класифікованих рухомих культурних цінностей», ст. 199⁵ «Незаконне проникнення з металошукачами або

іншими апаратами теледетекції в місця розташування археологічних пам'яток і в зоні з археологічним потенціалом і їх використання в даних зонах».

Цікаво, що ст. 107 ПК Естонії «Посягання на культурні цінності» передбачає відповідальність за знищення, пошкодження або незаконне привласнення пам'ятника культури, церкви або іншої будівлі або об'єкта, що має релігійне значення, творів мистецтва або науки, архіву, бібліотеки, музею, що мають культурну цінність, або наукових колекцій, що не використовуються у військових цілях [10]. Основна відмінність від ст.ст. 204, 205 ПК Естонії полягає в іншому родовому об'єкті — відносинах, які виникають у військовий час (Розділ 4 «Військові винні діяння»). Тобто, якщо посягання на культурні цінності відбувається в мирний час, то відповідальність за такі злочини настає за ст.ст. 204, 205 ПК Естонії, а якщо у військовий час — за ст. 107 ПК Естонії. Зважаючи на агресивні дії окремих країн, є надзвичайно актуальним передбачити в Україні окремо кримінально-правову норму за такі протиправні дії на окупованих РФ територіях. На нашу думку, таке посягання повинно бути розміщено у Розділі XX «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку», оскільки норми цього розділу КК України захищають окремі положення міжнародного гуманітарного права (Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 р. Конвенція про заходи, спрямовані на заборону і запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності від 14 листопада 1970 року та ін.).

Слід звернути увагу, що назви відповідних статей мають практично однаковий зміст «Знищення або пошкодження пам'ятників історії та культури» (окрім ст.ст.199²—199⁵ КК Молдови).

Конструкція згаданих статей за структурою різна. При цьому розглянемо норми, які передбачені в самостійних статтях. Так, в окремих законодавствах відповідна стаття(і) має(ють) одну частину (ст. 246 КК Азербайджану, ст. 166 КК Туркменістану, ст.ст.199³, 199⁵ КК Молдови, ст. 243.1 КК РФ), дві частини (ст. 243, 243.3 КК РФ, ст. 242 Таджикистану, ст.ст. 344—346 КК Білорусі, ст. 229 КК Латвії, ст. 175 КК Киргизстану ст.ст.199¹, 199², 199⁴ КК Молдови), три частини (ст. 132 КК Узбекистану, ст. 203 КК Казахстану, ст. 243.2 КК РФ), чотири частини (ст. 264 КК Вірменії, ст. 257 КК Грузії), п'ять частин (ст. 298 КК України).

У ПК Республіки Естонії та КК Литви відповідальність за таке посягання передбачена двома статтями: ст.ст. 204, 205 та ч. 2 ст. 187, ч.ч. 1, 2 ст. 188 відповідно [10; 11]. Це обумовлено визначенням різної форми вини в цих складах злочину. Нетрадиційний підхід обрав білоруський законодавець, який відповідальність за таке посягання передбачив трьома статтями. При цьому ст.ст. 344 та 345 відрізняються головним чином формою вини. Інша ситуація зі ст. 346 КК Білорусі, яка передбачає караність наруги над історико-культурними цінностями. Форми наруги законодавець не визначає, однак вказує, що склад злочину, передбачений ст. 346 КК Білорусі наявний лише при відсутності ознак злочину, передбаченого ст. 344 КК Білорусі. Тобто наруга може включати як знищення, так і пошкодження, однак при цьому такими формами злочинної діяльності не обмежується.

Слід пригадати, що на формування закону про кримінальну відповідальність республік бувшого СРСР значною мірою вплинули нормативні напрацювання Міжпарламентської Асамблеї країн Співдружність Незалежних Держав (СНД). Так, відповідно до постанови Міжпарламентської Асамблеї країн СНД (прийнята на сьомому пленарному засіданні Міжпарламентської Асамблеї країн СНД) від 17 лютого 1996 р. (№7–5) був затверджений Модельний Кримінальний кодекс, який повинен був стати рекомендаційним законодавчим актом для країн-учасників СНД. У цьому проекті КК в ст. 238 була передбачена відповідальності за знищення або пошкодження пам'яток історії та культури: Ч.1. «Знищення або пошкодження пам'яток історії, культури, природних комплексів або об'єктів, що взяті під охорону державою, а також предметів або документів, що мають історичну або культурну цінність, – злочин середньої тяжкості (позбавлення волі не більше 5 років для умисного злочину)». Ч.2. «Ті ж дії, вчинені щодо особливо цінних об'єктів або пам'яток, – тяжкий злочин (позбавлення волі не більше 12 років для умисного злочину)».

Така стаття була використана при конструюванні відповідних кримінально-правових заборон в ст. 298 КК України (в редакції до 18 березня 2004 р.), ст. 243 КК РФ (в редакції до 23 липня 2013 р.), ст. 242 КК Таджикистану, ст. 264 КК Вірменії, ст. 257 КК Грузії. Хоча при цьому КК Вірменії та Грузії більш диференційовано підійшли до визначення кваліфікуючих обставин відповідного складу злочину.

Далі дослідимо обов'язкові об'єктивні ознаки незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини за кримінальним законодавством країн колишнього СРСР.

Родовим об'єктом складів злочину, передбачених відповідними статтями є суспільна моральність (ст. 246 КК Азербайджану, ст.ст. 344–346 КК Білорусі, ст. 257 КК Грузії, ст. 243–243.3. КК РФ), моральність (ст. 264 КК Вірменії, ст. 242 Таджикистану, ст. 166 КК Туркменістану, ст. 132 Узбекистану, ст. 298 КК України), власність (ст.ст. 204, 205 ПК Естонії, ч. 2 ст. 187, ч.ч. 1, 2 ст. 188 КК Литви, ст. 175 КК Киргизстану, ст. 203 КК Казахстану, ст.ст. 199¹–199⁵ КК Молдови), громадський порядок (ст. 229 КК Латвії).

Слід відзначити, що очевидне домінування суспільної моральності (моральності) як родового та видового об'єкта незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини.

При цьому особливістю визначення цього родового та видового об'єкта є поєднання його з іншими відносинами: у сфері громадського порядку, здоров'я населення, сімейними відносинами та у сфері захисту неповнолітніх (молоді). Окремою групою є кримінальні кодекси, які знищення чи пошкодження об'єктів культурної спадщини оцінюють як різновид злочинів проти власності. Така ситуація має цілком логічне пояснення, оскільки об'єкти культурної спадщини є різновидом предметів власності. Розміщення відповідних кримінально-правових норм в різних розділах (главах) не знижує криміналь-

ну-правову охорону відповідних предметів. Однак, є важливим не тільки встановити адекватний ступінь суспільної небезпеки діяння, але й правильно визначити характер суспільної небезпеки.

У цілому можна казати про схожість позицій щодо родового об'єкту незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини, крім кримінальних законодавств Естонії, Литви, Киргизстану, Казахстану, Латвії, Молдови. В яких, як вже було зазначено визначений інший родовий об'єкт складу злочину.

Безперечно, досліджений злочин є предметним, оскільки злочинному впливу зазнає матеріальне вираження історичного чи культурного надбання певної держави.

Предметом злочину відповідного складу злочину є: об'єкти культурної спадщини чи їх частини, об'єкти археологічної спадщини, пам'ятки національного значення, рухомі предмети, що походять із об'єктів археологічної спадщини (КК України, Молдови); пам'ятники історії, культури, природні комплекси або об'єкти, що взяті під охорону державою (КК Вірменії, РФ, Таджикистану, Узбекистану, Казахстану, Туркменістану, Киргизстану); предмети або документи, що мають історичну або культурну цінність, особо цінні об'єкти або пам'ятники (КК Вірменії, РФ, Таджикистану, Узбекистану, Казахстану); пам'ятники культури, архівні документи, музейні предмети або музейні колекції (ПК Естонії); цінності значного наукового, історичного або культурного значення (КК Литви); пам'ятники історії та культури, що взяті під охорону державою (КК Азербайджану); історико-культурні цінності або матеріальні об'єкти, що володіють відмітними духовними, художніми та (або) документальними властивостями й відповідних одному із критеріїв відбору матеріальних об'єктів для присвоєння їм статусу історико-культурної цінності та особливо коштовні матеріальні історико-культурні цінності, або пам'ятники захисникам Батьківщини (КК Білорусі); пам'ятники культури, що взяті під охорону державою (КК Латвії).

Тобто спостерігається домінування серед предметів вказаного злочину пам'ятників історії та культури, що взяті під охорону державою. Цікаво, що подібний предмет був передбачений в ч.1 ст. 298 КК України в редакції від 5 квітня 2001 р.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про охорону культурної спадщини» від 8 червня 2000 р., під об'єктом культурної спадщини слід розуміти визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність. Зважаючи на викладене та порівнюючи поняття «об'єкт культурної спадщини» та «об'єкт археологічної спадщини» напрошується висновок, що останній термін є вужчим за змістом і перше поняття в

повному обсязі охоплює наступне. Тому, на наш погляд, було б більш доцільно в ст. 298 КК України запропонувати такі зміни: замість словосполучення «об'єктів археологічної спадщини» замінити словосполученням «об'єктів культурної спадщини».

Є некоректним, на нашу думку, виділення самостійного предмета в ч. 2 ст. 298 КК України як частин об'єктів культурної спадщини. По-перше, такий предмет не характерний для КК зарубіжних країн (окрім КК Молдови), а, по-друге, він повністю охоплюється іншим предметом — об'єктом культурної спадщини, передбаченим ч. 2 ст. 298 КК України. Також є дискусійним використання в ч.3 ст. 298 КК України терміну «пам'ятка національного значення», оскільки слово «пам'ятка» в ст. 298 КК України більше не зустрічається. Безперечно, одним з різновидів об'єктів культурної спадщини є пам'ятки національного значення, згідно ч. 1 ст. 18 Закону України «Про охорону культурної спадщини» від 8 червня 2000 р. та ст. 10 Порядку „Порядку визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1760. Однак потреба додаткового звернення до інших джерел законодавства, безумовно, ускладнює тлумачення відповідних термінів при застосуванні відповідної норми. Тому в ч.3 ст. 298 КК України пропонуємо використати інший термін «об'єкт культурної спадщини національного значення».

Усі ці предмети злочинів можна класифікувати на такі види в залежності від змісту цінності: 1) історико-культурні цінності; 2) культурні цінності; 3) цінності значного наукового, історичного або культурного значення; 4) об'єкти культурної спадщини та археологічної спадщини; 5) пам'ятники історії та культури або природні комплекси.

За формальними ознаками всі ці предмети можна поділити на такі види: 1) пам'ятники; 2) комплекси; 3) предмети; 4) документи; 5) цінності; 6) об'єкти; 7) пам'ятки; 8) колекції.

Визначення предмета злочину та формулювання його видів залежить від тієї нормативної бази, яка існує в кожній окремій країні.

Оскільки ст. 298 КК України містить загальне поняття предмету злочину — об'єкти культурної спадщини, то видається не логічним вживання в інших статтях назв предметів (ст. 193 — «чуже майно або скарб, які мають особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність», ч.1 ст. 201 — «історичні та культурні цінності» КК України) відмінних від вказаної назви. Існування різних визначень вказаних предметів призводить до різних тлумачень відповідних понять [12, с. 27—29]. Так, окремі науковці вважають, що для кваліфікації діяння як злочину за ст. 201 КК України предмет контрабанди має бути водночас й історичною, і культурною цінністю; інші вбачають склад злочину і тоді, коли предмет мав тільки, наприклад, історичну цінність [13, с. 112]. Наприклад Є. П. Гайворонський, справедливо робить висновок щодо виключення з числа предмета контрабанди історичних цінностей, оскільки, як відомо, історичні цінності є частиною культурних цінностей [8, с. 17—19]. Однак, вважаємо, що цей висновок не є новим для вітчизняної теорії кримінального

права та кримінології. Зокрема О. В. Процюк у власному дисертаційному дослідженні зробив висновок, що «поняття культурна цінність є більш загальним відносно поняття історична цінність та рекомендував при кваліфікації дій особи, яка переміщує через митний кордон України предмети, що мають культурну цінність, не вимагати їх обов'язкової одночасної належності до історичних цінностей; при цьому необхідно виходити із того, що вимога одночасного поєднання в одному предметі двох ознак є суто граматичною помилкою» [13, с. 112].

Аналогічну проблематику в РФ розкрила О. В. Давлетшина, яка проаналізувавши законодавство, вказала, що в ньому поряд з терміном «культурні цінності» зустрічаються й інші: «пам'ятники історії й культури», «предмети, що мають особливу історичну, наукову, художню або культурну цінність», «предмети художнього, історичного й археологічного надбання народів Російської Федерації й закордонних країн», «культурна спадщина», «антикваріат» [14, с. 182]. Тому науковець запропонувала дані предмети об'єднати одним поняттям «культурні цінності» [14, с. 183]. Схвалюючи в цілому позицію О. В. Давлетшиної, вважаємо її висновок не повним, оскільки її пропозиція стосувалася лише ст.ст. 164, 188, 190 КК РФ. При цьому залишилася без відповідних змін ст. 243 КК РФ. Більш цільною є позиція І. Б. Афоніна, який запропонував уніфікувати поняття предмета злочинів, передбачених ст.ст. 164, ч. 2 188, 190, 243 КК РФ і закріпити в якості такого — «культурні цінності» [15, с. 155].

Тому вважаємо доцільним в ст. 193 та ч.1 ст. 201 КК України замість назви вказаних предметів передбачити більш універсальну назву «об'єкти культурної спадщини».

Склад злочину «Незаконного проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини», в переважній більшості кримінальних законодавствах колишнього СРСР за конструкцією — матеріальний. Окрім КК Білорусі, України, Молдови, РФ та ПК Естонії, в яких відповідні склади злочину поєднують як матеріальний, так і формальний склади злочину. Так ст.ст. 344 та 345 КК Білорусі передбачають матеріальні склади злочинів, а ст. 346 — формальний склад, оскільки наруга над історико-культурними цінностями може й не мати відповідних наслідків. Стаття 199¹ КК Молдови передбачає матеріальний склад злочину, а ст. 199² — 199⁵ КК Молдови — формальні склади. Статті 243—243.2. КК РФ передбачають наслідки (знищення або пошкодження), а ст. 243.3. КК РФ — передбачає формальний склад злочину (злочин вважається закінченим з моменту самого ухилення виконавця земляних, будівельних, меліоративних, господарських або інших робіт або археологічних польових робіт, що здійснюються на підставі дозволу (відкритого листа), від обов'язкової передачі державі відповідно до законодавства Російської Федерації виявлених при проведенні таких робіт предметів, що мають особливу культурну цінність, або культурних цінностей у великих розмірах).

Стаття 298 КК України передбачає, фактично, два склади злочинів. Частина перша ст. 298 КК України (незаконне проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт на об'єкті археологічної спадщини) є, на нашу думку, готуванням до злочину передбаченого частиною

другою цієї статті (умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини чи їх частин). Тому таке готування є формальним складом (ч. 1 ст. 298 КК України), а закінчений злочин (ч. 2 ст. 298 КК України) — матеріальним.

Об'єктивна сторона матеріальних складів злочину передбачає такі обов'язкові ознаки (дія — знищення чи пошкодження або руйнування пам'ятників історії та культури; причиновий зв'язок та наслідки — зниження чи повна втрата цінності певних пам'ятників історії та культури тощо).

Об'єктивна сторона формально-матеріальних складів злочину передбачає такі обов'язкові ознаки (для формального складу — діяння — наруга над історико-культурними цінностями чи незаконне проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт на об'єкті археологічної спадщини; для матеріального складу — дія — знищення чи пошкодження або руйнування пам'ятників історії та культури; причиновий зв'язок та наслідки — зниження чи повна втрата цінності певних пам'ятників історії та культури тощо).

Серед конструктивних ознак об'єктивної сторони відповідних складів злочинів слід виділити спосіб вчинення злочину — загально небезпечний (ст. 205 ПК Естонії).

В окремих країнах наслідки визначаються окремо від назви самого посягання (знищення, пошкодження, руйнування тощо) та характеризуються певним розміром: значна шкода (ч. 1 ст. 204, ст. 205 ПК Естонії) та великий розмір (ч. 1 ст. 245 КК Білорусі). Слід відмітити, що для відповідних складів злочинів (враховуючи й конструкцію кваліфікованих складів) є не характерним визначення вартісного розміру завданої злочином шкоди (окрім ст. 243.1 КК РФ, яка визначає у примітці великий розмір — вартість відновлювальних робіт для усунення завданої шкоди перевищує п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а щодо об'єктів археологічної спадщини — вартість заходів, необхідних відповідно до законодавства РФ для збереження об'єкта археологічної спадщини, що перевищує п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; та ст. 243.3 КК РФ, яка визначає у Примітці великий розмір культурних цінностей як вартість, що перевищує сто неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Отже цінність відповідних історичних та культурних цінностей, як правило, визначається не в матеріальному еквіваленті, а оцінюється від ступеня його важливості для певного суспільства та держави.

Основні форми вчинення цього злочину між собою тісно пов'язані та поєднуються: 1) знищення чи пошкодження (ПК Естонії, КК РФ, Таджикистану, Молдови, Азербайджану, Вірменії, Грузії, Білорусі, Казахстану); 2) наруга (КК Білорусі); 3) незаконне проведення археологічних розвідок, розкопок, інших земляних чи підводних робіт (КК України); 4) знищення, руйнування або пошкодження (КК України); 5) знищення, руйнування або псування (КК Туркменістану, Узбекистану); 6) руйнування або пошкодження (КК Литви); 7) руйнування або знищення (КК Киргизстану); 8) виконання недозволених розкопок або пошук скарбів в місцях розташування археологічних пам'яток або в зонах з археологічним потенціалом; приховування або незаконне зберігання

рухомих цінностей археологічного спадщини; виконання будівельних робіт, а також виконання інших земляних робіт в місцях розташування археологічних пам'яток або в зонах з археологічним потенціалом без сертифіката про звільнення від археологічного потенціалу; незаконний продаж рухомих цінностей археологічної спадщини і класифікованих рухомих культурних цінностей; незаконне проникнення з металошукачами або іншими апаратами теледетекції в місця розташування археологічних пам'яток і в зони з археологічним потенціалом і їх використання в даних зонах (КК Молдови); 9) руйнування, знищення або глум (КК Латвії); 10) порушення вимог збереження або використання об'єктів культурної спадщини; незаконні пошук і (або) вилучення археологічних предметів з місць залягання; ухилення виконавця земляних, будівельних, меліоративних, господарських або інших робіт або археологічних польових робіт, що здійснюються на підставі дозволу (відкритого листа), від обов'язкової передачі державі виявлених при проведенні таких робіт предметів» (КК РФ).

Аналіз вказаних форм свідчить про явне домінування окремих з них — знищення (передбачена у КК 13 країн) чи пошкодження (11). Далі слідує руйнування (передбачена у КК 5 країн), псування (2) тощо. На нашу думку, така позиція зарубіжних законодавців, пов'язана з тим, що знищення чи пошкодження — це типові форми вчинення такого злочину. При цьому руйнування та псування є або одним з варіантів знищення чи пошкодження таких цінностей, або доповнюють вказані форми, визначаючи самостійний зміст. Такий висновок напрашується вже з самого логічного аналізу відповідних статей та змісту їх диспозицій. Тому пропонуємо в ч.2 ст. 298 КК України залишити дві форми вчинення злочину — «знищення або пошкодження».

Філологічний аналіз диспозицій відповідних кримінально-правових норм дозволяє зробити висновок, що в окремих країнах КК (Вірменія, Грузія, Білорусь, Казахстан, РФ, Естонія, Таджикистан) дозволяють можливість вчинення цього злочину через бездіяльність. Про це свідчить використання терміне «діяння», який за змістом охоплює як дію, так і бездіяльність. На нашу думку, таке використання вказаного терміне є можливим, оскільки вказаний злочин може бути вчинений також через бездіяльність.

Цікаво, що конструкція ч. 5 ст. 298 КК України дозволяє зробити висновок про неможливість вчинення службовою особою через бездіяльність злочину, передбаченого ч.ч. 2, 3 ст. 298 КК України. Хоча такі випадки можливі в реальній дійсності.

Так характеризується бездіяльністю ситуація при якій службова особа з корисливих мотивів не здійснює необхідний нагляд чи ремонт будинку (пам'ятки — об'єкта культурної спадщини), щоб поступове руйнування цього об'єкту надало можливість в майбутньому на цьому місці побудувати хмарочос.

Така ситуація потребує детального вивчення, оскільки належної правової оцінки, на перший погляд, ми не можемо дати. Можлива бездіяльність службової особи з використанням службового становища, що тягне відповідні наслідки (передбачені ч. 2 ст. 298 КК України) потребує кваліфікації за ст. 364 КК України. Тобто застосовується загальна норма, оскільки спеціальна норма (ч. 5 ст. 298 КК України) таку поведінку (бездіяльність) не охоплює. В теорії

кримінального права вважається прийнятною позиція, що зловживання владою чи службовим становищем може бути вчинене як шляхом дії, так і бездіяльності (посилання). Тому випадки зловживання регламентовані в нормах КК, повинні редакційно передбачати можливість вчинення його як через дію, так і бездіяльністю. Для цього повинна бути використана традиційна формула — слово «діяння», яке охоплює такі форми поведінки. Цікаво, що ч. 2 ст. 364 КК України редакційно передбачає «діяння» як форму зловживання. Така непослідовність законодавця потребує певної кореляції. Пропонуємо ч. 5 ст. 298 КК України викласти в такій редакції: «Діяння, передбачені ....».

Висновки. На підставі викладеного, можна запропонувати такі висновки:

1. У зарубіжних КК країн колишнього СРСР передбачена кримінальна відповідальність за знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини.

2. Зміст більшості відповідних кримінально-правових норм, зважаючи на історичні традиції законотворення у таких країнах, має спільні ознаки.

3. На формування закону про кримінальну відповідальність окремих республік колишнього СРСР (Україна, РФ, Таджикистан, Вірменія, Грузія) значною мірою вплинув перспективний модельний досвід Міжпарламентської Асамблеї країн СНД.

4. Встановлена нова сучасна тенденція розширення диференціації кримінальної відповідальності за знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини (КК Молдови, Білорусі, РФ).

5. Кримінальне законодавство України та Азербайджану у сфері кримінально-правової охорони об'єктів культурної спадщини не враховує сучасні зовнішні загрози та розраховане на мирний період.

6. Зважаючи на проведений порівняльно-правовий аналіз, пропонуємо такі зміни до КК України:

- передбачити нову ст. 438-1 «Незаконне проведення пошукових робіт, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини на тимчасово окупованих територіях»;

- зважаючи на законодавство окремих зарубіжних країн (РФ, Молдови) пропонуємо виключити кваліфікуючу обставину, як вчинення відповідного злочину з метою пошуку рухомих предметів, що походять із об'єктів археологічної спадщини (ч. 4 ст. 298 КК України), та передбачити склад злочину в новій ст. 298-3 «Умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини вчинені з метою пошуку рухомих предметів, що походять із об'єктів археологічної спадщини»;

- частину 5 ст. 298 КК України викласти в такій редакції: «Діяння, передбачені ....»;

- у ч. 2 ст. 298 КК України залишити дві форми вчинення злочину — «знищення або пошкодження»;

- виключити з ч. 2 ст. 298 КК України вказівку на такий самостійний предмет злочину як частина об'єкту культурної спадщини;

- у ст. 298 КК України слід внести такі зміни: замість словосполучення «об'єктів археологічної спадщини» замінити словосполученням «об'єктів культурної спадщини».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Пащенко В.* Богоборча політика комуністичної партії та примусова атеїзація населення у контексті здійснення свободи совісті в 1920–1930 роки // Свобода віровизнання. Церква і держава в Україні : Матеріали міжнар. наук. конф. — К. : Українська Правнича Фундація, вид-во: Право, 1996. — С. 36–40.
2. Follow-up of the situation in the Autonomous Republic of Crimea (Ukraine) UNESCO PARIS, 7 September 2018 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://unesdoc.unesco.org/images/0026/002655/265594e.pdf>
3. *Сергій Мокрушин* Втрачена спадщина: чи врятує ЮНЕСКО культурні об'єкти Криму? // Крим.Реалії, 2018 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://ua.krymr.com/a/28749299.html>
4. *Kuznetsov Vitalii* The some questions of definition of insignificance of the act of the criminal law / Vitalii Kuznetsov, Larysa Kuznetsova // Issues of Application of English Language in Teaching of Criminal Legal Disciplines [Text] : Materials of Round Table (Kyiv, June 23, 2016). — Kyiv : National Academy of Internal Affairs, 2016. — P. 35–39.
5. *Kuznetsov Vitalii* Criminal Legal Characteristics and Their Objective Features in the Illegal Trade of Pornographic Items Based on Legislation of Foreign Countries / Vitalii Kuznetsov // Internal Security. — Volume 5, Issue 1 (January–June 2013). — Szcztyno : Police Academy in Szcztyno. — P. 137–146.
6. *Savchenko Andrii* Modern criminal legislation Of Ukraine: state and future development // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. — 2013. — № 1. — P. 71–77.
7. *Кузнецов В. В.* Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності: дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. В. Кузнецов. — К., 2013. — 676 с.
8. *Гайворонський Є. П.* Контрабанда культурних цінностей: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Гайворонський Євген Петрович. — Харків, 2009. — 224 с.
9. *Одайник Б. М.* Кримінальна відповідальність за знищення, руйнування або пошкодження пам'яток — об'єктів культурної спадщини: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Одайник Борис Миколайович. — Одеса, 2010. — 220 с.
10. Кримінальний кодекс Естонської Республіки 2001 р. зі змінами станом на 20.06.2013 р. (англійською мовою) / Criminal Code of the Republic of Estonia (2001, amended 2013) : Сайт Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини Legislationline. URL : http://www.legislationline.org/download/action/download/id/4707/file/Estonia_Penal_Code_am2013_en.pdf (дата звернення: 28.12.2018).
11. Кримінальний кодекс Литовської Республіки 2000 р. зі змінами станом на 11.02.2010 (англійською мовою) / Criminal Code of Lithuania (2000, amended 2010) : Сайт Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини Legislationline. URL : http://www.legislationline.org/download/action/download/id/4302/file/Lithuania_CC_am2010_en.pdf (дата звернення: 28.12.2018).
12. *Братанов В. В.* Хищение культурных ценностей : Уголовно-правовые и криминалогические аспекты: дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Братанов Виктор Вениаминович. — Н. Новгород, 2001. — 213 с.
13. *Процюк О. В.* Кримінальна відповідальність за контрабанду: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08. — К., 2006. — С. 107.

14. *Давлетшина О. В.* Уголовно-правовая охрана культурных ценностей в Российской Федерации: дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Давлетшина Оксана Васильевна. — Ростов-на-Дону, 2003. — 204 с.

15. *Афонин И. Б.* Уголовно-правовая охрана культурных ценностей: дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Афонин Иван Борисович. — Москва, 2005. — 168 с.

REFERENCES

1. *Pashchenko V.* Bohoborcha polityka komunistychnoyi partiyi ta prymusova ateyzatsiya naseleण्या u konteksti zdiysnennya svobody sovisti v 1920–1930 roky // Svoboda virovyznannya. Tserkva i derzhava v Ukrayini : Materialy mizhnar. nauk. konf. — K. : Ukrayinska Pravnycha Fundatsiya, vyd-vo: Pravo, 1996. — S. 36–40.

2. Follow-up of the situation in the Autonomous Republic of Crimea (Ukraine) UNESCO PARIS, 7 September 2018 [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupa: <http://unesdoc.unesco.org/images/0026/002655/265594e.pdf>

3. *Serhiy Mokrushyn* Vtrachena spadshchyna: chy vryatuye YUNESKO kulturni ob'yekty Krymu? // Krym.Realiyi, 2018 [Elektronnyy resurs]. — Rezhym dostupa : <https://ua.krymr.com/a/28749299.html>

4. *Kuznetsov Vitalii* The some questions of definition of insignificance of the act of the criminal law / Vitalii Kuznetsov, Larysa Kuznetsova // Issues of Application of English Language in Teaching of Criminal Legal Disciplines [Text] : Materials of Round Table (Kyiv, June 23, 2016). — Kyiv : National Academy of Internal Affairs, 2016. — R. 35–39.

5. *Kuznetsov Vitalii* Criminal Legal Characteristics and Their Objective Features in the Illegal Trade of Pornographic Items Based on Legislation of Foreign Countries / Vitalii Kuznetsov // Internal Security. — Volume 5, Issue 1 (January–June 2013). — Szczytно : Police Academy in Szczytно. — R. 137–146.

6. *Savchenko Andrii* Modern criminal legislation Of Ukraine: state and future development // Naukovyy visnyk Natsionalnoyi akademiyi vnutrishnikh sprav. — 2013. — № 1. — R. 71–77.

7. *Kuznetsov V. V.* Kryminalno-pravova okhорona hromadskoho porjadku ta moralnosti: dys. na zdobuttya nauk. stupenya doktora yuryd. nauk : spets. 12.00.08 “Kryminalne pravo ta kryminolohiya; kryminalno-vykonavche pravo” / V. V. Kuznetsov. — K., 2013. — 676 s.

8. *Hayvoronsky Y E. P.* Kontrabanda kulturnykh tsinnostey: kryminolohichna kharakterystyka, determinatsiya ta zapobihannya: dys. ... kandydata yuryd. nauk : 12.00.08 / Hayvoronsky Yevhen Petrovych. — Kharkiv, 2009. — 224 s.

9. *Odaynyk B. M.* Kryminalna vidpovidalnist za znyschennya, ruynuvannya abo poshkodzhennya pamyatok — obyektiv kulturnoyi spadshchyny: dys. ... kandydata yuryd. nauk : 12.00.08 / Odaynyk Borys Mykolayovych. — Odesa, 2010. — 220 s.

10. Kryminalnyy kodeks Estonskoyi Respubliki 2001 r. zi zminamy stanom na 20.06.2013 r. (anhliyskoyu movoyu) / Criminal Code of the Republic of Estonia (2001, amended 2013) : Sayt Byuro OBSYE z demokratychnykh instytutiv i prav lyudyny Legislationonline. URL : http://www.legislationline.org/download/action/download/id/4707/file/Estonia_Penal_Code_am2013_en.pdf (data zvernennya: 28.12.2018).

11. Kryminalnyy kodeks Lytovskoyi Respubliki 2000 r. zi zminamy stanom na 11.02.2010 (anhliyskoyu movoyu) / Criminal Code of Lithuania (2000, amended 2010) : Sayt Byuro OBSYE z demokratychnykh instytutiv i prav lyudyny Legislationonline. URL :

http://www.legislationline.org/download/action/download/id/4302/file/Lithuania_CC_am2010_en.pdf (data zvernennya: 28.12.2018).

12. *Bratanov V. V.* Khyshchenye kulturnykh tsennostey : Uholovno-pravovyye y krymynolohycheskiye aspekty: dyss. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08 / Bratanov Vyktor Venyamynovych. — N. Novhorod, 2001. — 213 s.

13. *Protsyuk O. V.* Kryminalna vidpovidalnist za kontrabandu: Dysertatsiya na zdobuttya naukovoho stupenya kandydata yurydychnykh nauk za spetsialnistyu 12.00.08. — K., 2006. — S. 107.

14. *Davletshyna O. V.* Uholovno-pravovaya okhrana kulturnykh tsennostey v Rossyyskoy Federatsyy: dyss. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08 / Davletshyna Oksana Vasylevna. — Rostov-na-Donu, 2003. — 204 s.

15. *Afonyn Y. B.* Uholovno-pravovaya okhrana kulturnykh tsennostey: dyss. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08 / Afonyn Yvan Borysovych. — Moskva, 2005. — 168 s.

Кузнецов В. В. Окремі аспекти кримінально-правової охорони культурної спадщини

У науковій статті за допомогою порівняльно-правового методу проаналізовано особливості кримінально-правової охорони знищення або пошкодження об'єктів культурної спадщини за кримінальним законодавством країн колишнього Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР).

Ключові слова: кримінальна відповідальність, злочин, об'єкт злочину, кримінально-правова охорона, об'єкт культурної спадщини, знищення, пошкодження, руйнування, історична цінність, культурна цінність, суспільна мораль, покарання.

Kuznetsov V. V. Отдельные аспекты уголовного-правовой охраны культурного наследия

В научной статье с помощью сравнительно-правового метода проанализированы особенности уголовного-правовой охраны уничтожения или повреждения объектов культурного наследия по уголовному законодательству стран бывшего Союза Советских Социалистических Республик (СССР).

Ключевые слова: уголовная ответственность, преступление, объект преступления, уголовно-правовая охрана, объект культурного наследия, уничтожение, повреждение, разрушение, историческая ценность, культурная ценность, общественная нравственность, наказания.

Kuznetsov V. Specific aspects of criminal and legal protection of cultural heritage

The peculiarities of criminal law protection of the destruction or damage of cultural heritage objects under the criminal law of the countries of the former Union of Soviet Socialist Republics (USSR) have been analyzed by means of the comparative legal method in the scientific article.

Key words: criminal liability, crime, object of crime, criminal and legal protection, cultural heritage object, destruction, damage, ruining, historical value, cultural value, public morality, punishment.

Стаття надійшла до редакції: 28.06.2018.

УДК 343: 349.6 (477)

V. Matviychuk

DISPUTABLE ISSUES REGARDING THE QUALIFYING AND OBJECTIVE ELEMENTS OF A CRIME OF MARINE POLLUTION PROVIDED FOR IN PARTS 2 AND 3, ARTICLE 243 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

В. К. Матвійчук

доктор юридичних наук, професор

перший проректор

ВНЗ «Національна академія управління»

м. Київ

СПІРНІ ПИТАННЯ СТОСОВНО КВАЛІФІКУЮЧИХ ТА ОБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК ЗЛОЧИНУ ЗАБРУДНЕННЯ МОРЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО ЧЧ. 2, 3 СТ. 243 КК УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Багато питань стосовно кваліфікуючих та об'єктивних ознак злочину забруднення моря, передбаченого чч. 2, 3 ст. 243 КК України не отримали до цього часу свого належного з'ясування в юридичній літературі. Ці ознаки та їх розуміння мають важливе значення для теорії кримінального права, а також правозастосовної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кваліфікуючі та об'єктивні ознаки такого злочину як забруднення моря певною мірою досліджували такі вчені, як: С. Б. Гавриш, О. О. Дудоров, В. Я. Тацій, В. К. Шемшученко, В. С. Плугатир, Н. О. Лопашенко, Олійник В. П. та інші. Проте, до цього часу ці проблеми не знайшли свого вирішення.

Мета статті полягає в дослідженні кваліфікуючих ознак злочину, передбаченого ч.2 ст. 243 КК України та об'єктивних ознак злочину, передбаченого ч.3 цієї статті

Основні результати дослідження. В науці кримінального права загальноновизнаним є те, що склади злочинів розрізняють за ступенем суспільної небезпечності, що в них фіксується законодавцем [1, с. 52]. Виділяють такі склади, як: основні і додаткові [1, с. 52]. У нашому випадку основним слід називати такий склад злочину, який за допомогою об'єктивних і суб'єктивних ознак суспільно небезпечного діяння — забруднення моря, відображене в ч. 1 ст. 243 КК, диференціюється караністю усього суспільно небезпечного діяння. Натомість, серед додаткових виділяють такі склади, як кваліфіковані і привілейовані. У нашому дослідженні до кваліфікованих складів злочину належать ті, що зазначені у ч. 2 ст. 243 КК України, які сформульовані законодавцем за

суспільною небезпечністю, де суспільна небезпечність діянь відповідає такому законодавчому формулюванню: «Ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель або захворювання людей, масову загибель об'єктів тваринного і рослинного світу або інші тяжкі наслідки» [2]. Проте більшість з них виходять за межі складу злочину, передбаченого ч. 2 ст. 243 КК України, а такі як тяжкі наслідки, завдані злочином (п. 5 ст. 67 КК), в інтерпретації ч. 2 ст. 249 КК охоплюються цією частиною статті, тому впливають на кваліфікацію злочину, оскільки знайшли своє закріплення як кваліфікуюча ознака конкретного складу злочину.

При застосуванні покарання в таких випадках, суд не може враховувати її при призначенні покарання як таку, що його обтяжує (ст. 67 КК України). Це положення знайшло своє підтвердження в абз. 2 п. 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 р. № 7 (із змінами і доповненнями, внесеними Постановами Пленуму Верховного Суду України від 10.12.2004 р. № 18, від 12.06.2009 р. №8, від 06.11.2009 р. № 11) [3, с. 68].

Отже, ч. 2 ст. 243 КК передбачає кримінальну відповідальність за: «Ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель або захворювання людей, масову загибель об'єктів тваринного і рослинного світу або інші тяжкі наслідки» [2].

Для з'ясування кваліфікуючих ознак цього злочину, нам необхідно визначитися з термінологією, яку законодавець використовує у диспозиції ч.2 ст. 243 КК України. Це стосується термінів «Ті самі діяння», «загибель людей», «захворювання людей», «масова загибель об'єктів тваринного світу», «масова загибель об'єктів рослинного світу», «інші тяжкі наслідки» [2]. У цьому контексті слід звернути увагу на те, що у попередній нашій роботі «Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 243 КК України» («Юридична наука». — № 7. — 2016) ми вже дослідили об'єктивну сторону злочину, передбаченого ч. 1 ст. 243 КК України, і, отже, деякі положення можемо використати для розкриття кваліфікуючих ознак у цій роботі.

Оскільки в ч. 2 ст. 243 КК України йдеться про поняття «Ті самі діяння», а отже вони передбачені ч. 1 цієї статті, то скористаємося термінологією, що в ній використовується. Так, об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 243 КК, вчинена шляхом такої дії як забруднення моря з порушенням спеціальних правил може полягати в забрудненні внутрішніх морських чи територіальних вод України або в межах вод виключної (морської) економічної зони України такими засобами вчинення цього злочину як матеріалами чи речовинами шкідливими для життя чи здоров'я людей або відходами з відповідних джерел забруднення, в перерахованих в законі місцях вчинення злочину внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя чи здоров'я людей або живих ресурсів моря чи могло перешкодити законним видам використання моря, а також незаконне скидання чи поховання в межах внутрішніх морських чи територіальних вод України або у відкритому морі зазначених матеріалів, речовин і відходів. Тут слід акцентувати увагу на тому, що у першій формі прояву цього злочину він може відбуватися як шляхом дії так і бездіяльності, а в його другій формі прояву — лише шляхом дії. Бездіяльність у першій формі прояву цього злочину може проявлятися у невжитті водокористувачем відповідних заходів щодо запобігання забруднення

моря, зокрема недопущення скидання у море стічних вод з джерел вчинення злочину, які містять збудників інфекційних захворювань, за обсягом скидання забруднюючих речовин, що перевищують гранично допустимі концентрації.

Таким чином, маючи положення стосовно тих самих діянь, передбачених ч. 1 ст. 243 КК України, засоби вчинення злочину, місце вчинення злочину та джерел вчинення цього злочину, з'ясуємо наслідки вчинення злочину в ч. 2 цієї статті, необхідний причинний зв'язок між діями та наслідками, що настали. Стосовно поняття «ті самі діяння», яке використав законодавець, то загально визначеними у теорії кримінального права є те, що діяння — це дія або бездіяльність (дві форми поведінки особи), а тому використання такого поняття в ч. 2 ст. 243 КК України не суперечить існуючим обов'язковим ознакам об'єктивної сторони цього злочину, де йдеться, як зазначено в нашому дослідженні щодо ознак об'єктивної сторони злочину, саме про дії, бездіяльність.

Кримінально-правова кваліфікація за об'єктивною стороною злочину, передбаченого ч. 2 ст. 243 КК України передбачає помимо з'ясування характеру суспільно небезпечного діяння (дії або бездіяльності), як вірно зазначає Б.А. Курінов, але стосовно ст. 228-1 КК РФ, встановлення також визначених шкідливих наслідків [4, с. 78]. У цьому сенсі в ч. 2 ст. 243 КК України зазначаються такі злочинні наслідки: «якщо вони спричинили загибель або захворювання людей, масову загибель об'єктів тваринного і рослинного світу або інші тяжкі наслідки» [2]. Кваліфікуючими обставинами тут є реальна шкода — суспільно небезпечні наслідки. Це свідчить про те, що встановлення цих обставин (фактів) об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 2 ст. 243 КК України має велике практичне значення. При цьому підставою для притягнення до кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 243 КК України може слугувати встановлення хоча б одного із наслідків, зазначених в диспозиції цієї статті.

Під суспільно небезпечними наслідками стосовно до ч. 2 ст. 243 КК України слід розуміти тільки ті, які названі в цій статті. Це означає, що інші наслідки, ніж ті, що вказані в законі при кваліфікації злочину за ч. 2 ст. 243 КК України не мають юридичного значення і до уваги не приймаються при вирішенні питання про підстави кримінальної відповідальності. Стосовно терміна «наслідок», то цей термін не знайшов тлумачення в довідкових джерелах [5, с. 153]. Для його пояснення, на наше переконання, важливо скористатися філософськими категоріями «підстава» і «наслідок» [5, с. 153]. Ці категорії відображають зв'язок між протилежними моментами дійсності, за якою певне явище (підстава) визначає інше (наслідок) [6, с. 364]. Тому справедливо, що підстава завжди є цілісною нерозчленованою сутністю, що за своєю природою зумовлює наслідок, який характерний для злочинів з матеріальними складами [5, с. 153].

У ч.2 ст. 243 КК України перераховані наступні суспільно небезпечні наслідки: «загибель людей», «захворювання людей», «масова загибель об'єктів тваринного світу», «масова загибель об'єктів рослинного світу», «інші тяжкі наслідки» [2].

Для з'ясування кожного з описаних в законі (ч. 2 ст. 243 КК України) наслідків, звернемося до існуючих поглядів окремо щодо кожного наслідку, перерахованого в законі.

Перш за все звернемося до такого наслідку як «загибель людей»: 1) В. І. Антипов, А. М. Миколенко, С. Б. Гавриш під загибеллю людей розуміють смерть хоча б однієї людини [7, с. 546; 8, с. 518; 9, с. 491]; 2) В. С. Плугатир, О. В. Кришевич, О. О. Дудоров під загибеллю людей розуміють смерть двох або більше людей [10, с. 533; 11, с. 722]; 3) також, під загибеллю людей слід розуміти зазначені діяння, якщо була спричинена загибель як однієї, кількох осіб, так і масова їх загибель [5, с. 176].

Аналіз зазначених точок зору свідчить про те, що позиція В. І. Антипова, А. М. Миколенка, С. Б. Гавриша вступає всупереч з терміном «загибель людей», оскільки вони говорять про загибель хоча б однієї людини. Нам імпонує більш позиція В. С. Плугатиря, О. В. Кришевича та О. О. Дудорова, оскільки вона не суперечить законодавчому положенню «загибель людей».

Стосовно такого наслідку, як «захворювання людей» — існують наступні судження: 1) С. Б. Гавриш зазначає, що під захворюванням людей слід розуміти захворювання трьох і більше людей, причинно пов'язане із забрудненням моря [9, с. 431]; 2) А. М. Миколенко стверджує, що під захворюванням людей слід розуміти захворювання, небезпечні для життя і здоров'я людей, і поєднані з нестійкою або стійкою утратою працездатності [8, с. 518]; 3) О. О. Дудоров зазначає, що такою ознакою слід вважати заподіяння шкоди здоров'ю окремих осіб або хоча б однієї людини, що відповідає за ступенем тяжкості — тяжким або середньої тяжкості тілесним ушкодженням; заподіяння шкоди здоров'ю населення (поява спадкових патологій, потворності або інших відхилень у розвитку дітей, скорочення тривалості життя, істотне підвищення рівня захворюваності населення тощо) [12, с. 647]; 4) В. І. Антипов — стверджує, що під захворюванням людей слід розуміти хворобу двох або більше осіб [13, с. 542]; 5) крім того, до ознаки «захворювання людей» слід відносити: а) захворювання не менше як двох осіб на захворювання, небезпечні для життя та здоров'я; б) поява спадкових патологій, потворності та інших відхилень у розвитку дітей, скорочення тривалості життя, істотне підвищення захворюваності населення [5, с. 178].

Аналіз існуючих точок зору стосовно такої ознаки, як «захворювання людей», свідчить, що вона має певні неточності. Так, позиція С. Б. Гавриша не розкриває змісту захворювання. Більш вдалою є позиція А. М. Миколенка, оскільки вона не суперечить припису закону «захворювання людей». Точка зору О. О. Дудорова не враховує положення закону, де зазначається «захворювання людей», а не людини. Крім того, в ній у супереч позицій закону йдеться про завдання середньої тяжкості та тяжких тілесних ушкоджень, що не відповідає буквальному (граматичному тлумаченню) цієї ознаки і призводить до підміни цієї ознаки іншими тяжкими наслідками [5, с. 178]. Важливо зрозуміти, що поняття «захворювання» визначають медичні науки, а не кримінальне право. Під захворюваністю слід розуміти статистичний показник стану здоров'я населення: кількість зареєстрованих на сто, одну тисячу або десять тисяч населення певної території за один рік [14, с. 338]; захворюваність — «поява хвороби десь, у когось» [14, с. 338]; захворювати — це «...занедужувати, починати хворіти» тощо [14, с. 338]. Це свідчить про те, що захворюваність це не завдання тілесних ушкоджень, а наявність певної хвороби.

На підставі проведеного дослідження можна запропонувати визначення ознаки «Захворювання людей»: «Під захворюванням людей слід розуміти захворювання не менше як двох осіб на захворювання, небезпечні для життя і здоров'я людей; захворювання, що призводить до появи спадкових патологій, потворності або інших відхилень, у тому числі у розвитку дітей, скорочення тривалості життя, істотне підвищення рівня захворюваності населення тощо».

Наступна ознака (наслідки) «масова загибель об'єктів тваринного і рослинного світу», передбачені ч. 2 ст. 243 КК України також трактуються неоднозначно: 1) А. М. Миколенко зазначає, що цю ознаку слід розуміти як загибель значної кількості риби, великої кількості тварин, живих організмів і рослин, що мешкають і зростають у водоймах [8, с. 518]; 2) В. С. Плугатир, О. О. Кришевич стверджують, що масова загибель об'єктів тваринного чи рослинного світу (оціночне поняття) — це знищення значної кількості представників флори і фауни, що тягне за собою неможливість їх відтворення та використання протягом тривалого часу в певному регіоні (з'ясування питання про те, чи є загибель або захворювання об'єктів тваринного чи рослинного світу масовими, слід досліджувати відомості про чисельність тварин, риби, інших організмів, що загинули чи захворіли, їх поширеність на території України або конкретної адміністративно-територіальної одиниці (п. 5 ППВСУ від 10 грудня 2004 р. № 17 «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля»)) [10, с. 544]; 3) С. Б. Гавриш упевнений, що під загибеллю об'єктів тваринного і рослинного світу слід вважати загибель риби або у певній акваторії або в місцях нересту. Критеріями тут виступають два моменти. Перший — повинна бути встановлена велика кількість загиблої риби одного чи декількох видів. Другий — вартість загиблої риби повинна оцінюватися у великих або особливо великих розмірах. З'ясування питання про те, чи є загибель або захворювання об'єктів тваринного світу масовими, необхідно досліджувати відомості про чисельність тварин, риби, інших організмів, що загинули чи захворіли, їх поширеність на території України або конкретної адміністративно-територіальної одиниці (див. п. 5 ППВСУ від 10 грудня 2004 р. № 17 «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля») [9, с. 431]; 4) В. І. Антипов упевнений, що «масова загибель об'єктів тваринного чи рослинного світу — це загибель такого числа тварин або знищення рослин на таких площах (про поняття тваринного і рослинного світу див.: пп. 10–11 коментарю до ст. 238 КК), які є співставленими з розмірами загальної популяції відповідного виду тварин або площами зростання відповідних рослин. Зокрема, це загибель значної кількості тварин, всієї або більшої частини риби у водоймі або на значній площі, великої кількості цінних порід, риби, інших об'єктів тваринного світу...» [7, с. 542]; 5) О. О. Дудоров стверджує, що під цією ознакою розуміють оціночне поняття, яке потрібно у кожному конкретному випадку враховувати, зокрема кількість

і екологічну цінність знищених об'єктів флори і фауни, можливість її відтворення, площу виведення з ладу угідь або площу, на якій знищено тварин, рибу чи рослини, вартісне вираження заподіяної довкіллю і обрахованої за

відповідними таксами, обсяг і вартість робіт, які необхідно провести для ліквідації негативних наслідків [12, с. 647–650].

Аналіз існуючих точок зору стосовно наслідків «масова загибель об'єктів тваринного чи рослинного світу» дає підстави зтверджувати, що автори зазначених точок зору від загибелі зазначених природних об'єктів переходять до їх безпосереднього знищення, що не відповідає буквальному описанню закону (ч. 2 ст. 243 КК України) [5, с. 180]. У відношенні інших роз'яснень, то вони взаємодоповнюють одне одного. Нам уявляється, що оптимальне визначення цієї ознаки, а саме, що «під масовою загибеллю об'єктів тваринного і рослинного світу потрібно розуміти загибель такої кількості тварин або рослин на таких площах, які є співставними з розмірами загальної популяції відповідного виду тварин або площею зростання відповідних рослин (наприклад, загибель значної частини тварин, великої кількості цінних порід об'єктів тваринного і рослинного світу на значних площах)» [5, с. 180]. При оцінці такої ознаки потрібно в кожному конкретному випадку враховувати такі критерії: 1) велика кількість таких об'єктів; 2) велика екологічна цінність зазначених природних об'єктів; 3) можливість їх відтворення; 4) вартісне велике вираження шкоди; 5) обсяг і вартість робіт, які необхідно провести для ліквідації негативних наслідків.

Стосовно такої ознаки (наслідків) ч. 2 ст. 243 КК України як «інші тяжкі наслідки», в існуючих публікаціях існують наступні погляди, які потрібно конкретизувати до злочину, передбаченого ч. 2 ст. 243 КК України: 1) В.С. Плугатир, О. О. Кришевич під іншими тяжкими наслідками розуміють: загибель однієї людини; заподіяння тяжких тілесних ушкоджень одній чи кільком особам (крім тяжких тілесних ушкоджень, які є небезпечними в момент заподіяння); генетичне перетворення тих чи інших природних об'єктів тощо [10, с. 533–534]; 2) А. М. Миколенко впевнений, що до інших тяжких наслідків можна віднести завдання шкоди зонам відпочинку або перешкоджання іншим законним видам використання моря [8, с. 518]; 3) С. Б. Гавриш під іншими тяжкими наслідками розуміє заподіяння шкоди доквіллю та людині, що характеризується підвищеною небезпекою для всього, руйнуванням чи істотним ушкодженням значних природних територій, втратою унікальних і рідкісних об'єктів природи, занесених до Червоної книги України, масовими захворюваннями людей чи їх загибеллю, масовою загибеллю чи масовими тяжкими захворюваннями диких тварин на великій території, настання менш небезпечних наслідків, але на природних територіях, визнаних зоною екологічного лиха (тобто майнова шкода державі, що визначається виходячи з витрат по ліквідації наслідків забруднення, загибелі, тваринного і рослинного світу) [9, с. 431]; 4) В. І. Антипов до інших тяжких наслідків відносить заподіяння тяжких тілесних ушкоджень двом або більше особам, великих матеріальних збитків державній, громадській організації або громадянам, а так само тривалий простій підприємств, цехів або їх виробничих дільниць тощо [7, с. 525]; 5) під іншими тяжкими наслідками слід розуміти лише ті, які лежать за межами трьох попередніх ознак: а) заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень; б) підвищення рівня захворюваності людей; в) прояв шкідливих

спадкових змін у людей; г) скорочення тривалості життя людей; д) порушення статевих функцій у людей; е) масове отруєння; ж) поява виродження або видимих відхилень у розвитку дітей; з) істотне пригнічення імунної системи; і) особливо великі матеріальні збитки, в тому числі пов'язані з відновленням належної якості водних об'єктів та інших природних об'єктів; й) неможливість проживання населення на певній території, і в зв'язку з цим вимушене переселення людей» [5, с. 172].

Аналіз існуючих точок зору свідчить, що С. Б. Гавриш у переліку інших тяжких наслідків включає масове захворювання людей, масову загибель диких тварин тощо, які відносяться до інших наслідків. Нам уявляється, що перелік інших тяжких наслідків може бути доповнений таким терміном: 1) загибель однієї людини; 2) генетичне перетворення тих чи інших природних об'єктів; 3) завдання шкоди зонам відпочинку; 4) руйнування чи інше істотне ушкодження значних природних територій; 5) майнова шкода державі, що визначається, виходячи з витрат по ліквідації наслідків забруднення моря.

До обов'язкових ознак цього злочину відноситься і причинний зв'язок. Проте не можна погодитися з думкою С. Б. Гавриша, що наслідки і причинний зв'язок завжди обов'язкові при оцінці зовнішньої сторони злочинного посягання [15, с. 173–174]. Це, на наш погляд, суперечить і позиції законодавця, який диференціює в нормах КК Особливої частини відповідальність залежно від настання або ненастання злочинних наслідків, а тому вважає причинний зв'язок і злочинні наслідки обов'язковими ознаками об'єктивної сторони злочину з матеріальним складом. Нам уявляється, що не варто зупинятися на загальній характеристиці такої ознаки об'єктивної сторони складу злочину, як причинний зв'язок, оскільки ця проблема достатньо опрацьована в опублікованих роботах [16, с. 1–20; 17, с. 7; 18, с. 1–16]. Однією з найбільш складних проблем є проблема причинного зв'язку при бездіяльності. Це важливо тому, що багато злочинів у сфері охорони навколишнього природного середовища можуть вчинятися тільки шляхом бездіяльності. Як ми вже зазначали, що злочин, передбачений ч. 1 ст. 243 КК у першій формі його прояву може вчинятися як шляхом дії, так і бездіяльністю, а отже якщо за ч. 2 ст. 243 КК ці діяння вчиняються у першій формі прояву злочину, то це стосується причинного зв'язку при ббездіяльності. У джерелах з кримінального права існують розбіжності щодо трактування причинності при бездіяльності. Зокрема, одні вбачають причинність у вольовому характері бездіяльності [19, с. 34–39]; інші заперечують наявність у природі причинності за бездіяльністю [20, с. 88–89]; дехто знаходить причинність бездіяльності у здатності людини використовувати засоби та сили природи і суспільства для завдання шкоди [21, 100]. Зроблений нами аналіз цих точок зору дозволяє стверджувати, що розбіжності існують, в основному стосовно доказування причинності при бездіяльності. На наше переконання, слід погодитися з С. Б. Гавришем і Г. В. Тимейко, що бездіяльність може стати причиною шкідливих наслідків, оскільки поведінка людини якісно відрізняється від явищ природи своїм усвідомленням, вольовим характером [15, с. 180; 22, с. 130]. Слід погодитися з тим, що оскільки поведінка має соціальний характер, не можна не враховувати в цьому процесі

і вплив суспільних законів [22, с. 131]. Тому, обставинами, що обумовлюють причинність при бездіяльності, є жорстка прив'язка всіх елементів злочину до ознак складу злочину, який буде відсутнім без якогось елемента.

Кваліфікація за об'єктивною стороною за ч. 2 ст. 243 КК України передбачає встановлення причинного зв'язку, тобто залежності між указаними в ч. 1 ст. 243 КК протиправними діями у першій формі прояву цього злочину (діями, бездіяльністю і наслідками, що настали за ч. 2 ст. 243 КК України), а також між діями у другій формі прояву злочину (ч. 1 ст. 243 КК України) і наслідками, описаними в ч. 2 ст. 243 КК. Тобто, у випадку необхідності обґрунтування реально суспільно небезпечних наслідків, що настали, які перераховані в ч. 2 цієї статті, перед досудовим слідством чи судом при кримінальному провадженні постає завдання збору, узагальнення та систематизації доказів. Це свідчить про те, що для настання кримінальної відповідальності за забруднення моря між протиправними діями і наслідками, що настали (перерахованими в ч. 2 ст. 243 КК України), необхідно встановити юридично значимий причинний зв'язок.

Формулювання ознак протиправності містяться у кримінально-правових нормах, передбачених ч. 1 ст. 243 КК України. Поведінка людини, яка підпадає під ці ознаки, і настання внаслідок цього таких наслідків (перерахованих в ч. 2 цієї статті) повинні виділятися в окрему систему і співставлятися один з одним. А тому констатація при цьому прямого безпосереднього, тобто необхідного причинного зв'язку між протиправною поведінкою і наслідками, що настали, є вже підставою для кваліфікації цієї поведінки в якості причини наслідків, що настали [23, с. 126–131]. Причинний зв'язок між забрудненням моря матеріалами чи речовинами, шкідливими для життя чи здоров'я людей, або відходами внаслідок порушення спеціальних правил, або причинний зв'язок між незаконним скиданням чи похованням в межах внутрішніх морських чи територіальних вод України або у відкритому морі зазначених матеріалів, речовин відходів та наслідками, які настали (що перераховані в ч. 2 ст. 243 КК) повинен встановлюватися належними особами з використанням відповідної методики і обладнання. Такий причинний зв'язок підлягає документальному відображенню. Засоби вчинення цього злочину можуть бути визнані небезпечними як за ознакою миттєво викликаною інтоксикацією, так і за ознакою наслідків. Це значить, що при кваліфікації діяння і кримінального провадження за ч. 2 ст. 243 КК України завжди треба з'ясовувати характер шкоди.

Аналіз публікацій з кримінального права, виданих з моменту прийняття нового КК України 2001 р. (ст. 243 КК), свідчить, що це питання авторами видань залишене поза увагою. Необхідно звернути увагу, що у справах із забруднення моря (у першій формі прояву цього злочину) необхідно враховувати таке: 1) причинний зв'язок має встановлюватися між діями (діями або бездіяльністю) забруднення моря матеріалами чи речовинами, шкідливими для життя чи здоров'я людей, або відходами внаслідок порушення спеціальних правил і наслідками загибеллю або захворювання людей, масовою загибеллю об'єктів тваринного і рослинного світу або іншими тяжкими наслідками. Тобто тут йдеться про необхідний причинний зв'язок. Стосовно другого прояву цього,

то тут йдеться про дії — незаконне скиданням чи похованням в межах внутрішніх морських чи територіальних вод України або у відкритому морі зазначених матеріалів, речовин, якщо вони спричинили ті ж наслідки (ч. 2 ст. 243 КК).

Злочини, передбачені чч. 1 та 3 ст. 243 КК України відносяться до так званих формальних складів. Аналіз кримінальних справ показав, що в 100% розслідуваних за чч. 1 та 3 ст. 243 КК України справ ці злочини відносяться до так званих злочинів із «формальними складами». Ч. 3 ст. 243 КК України передбачає відповідальність за бездіяльність. Бездіяльність тут проявляється у неповідомленні спеціально відповідальними за те особами морських чи повітряних суден або інших засобів і споруд, що знаходяться в морі, адміністрації найближчого порту України, іншому уповноваженому органу або особі, а в разі скидання з метою поховання — і організації, яка видає дозволи на скидання, інформації про підготовлюване або здійснене внаслідок крайньої потреби скидання чи невідворотні втрати ними в межах внутрішніх морських і територіальних вод України або у відкритому морі шкідливих речовин чи сумішей, що містять такі речовини понад встановлені норми, інших відходів, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей або живих ресурсів моря чи могло завдати шкоди зонам лікування і відпочинку або перешкодити іншим законним видам використання моря [2].

Стосовно об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 3 ст. 243 КК України існують наступні погляди: 1) С.Б. Гавриш зазначає, що об'єктивна сторона злочину, передбаченого цією частиною статті, установлює відповідальність за неповідомлення спеціально відповідальними за те особами морських та повітряних суден або інших засобів і споруд, що знаходяться в морі, адміністрації найближчого порту України, іншому уповноваженому органу або особі, а в разі скидання з метою поховання — і організації, яка видає дозволи на скидання, інформації про підготовлюване або здійснене внаслідок крайньої потреби скидання чи невідворотні втрати ними в межах внутрішніх морських і територіальних вод України або у відкритому морі шкідливих речовин чи сумішей, що містять такі речовини понад встановлені норми, інших відходів, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей або живих ресурсів моря чи могло завдати шкоди зонам лікування і відпочинку або перешкодити іншим законним видам використання моря [9, с. 432]; 2) А. М. Миколенко стверджує, що об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 3 ст. 243 КК України включає в себе обов'язкове неповідомлення спеціально відповідальними за це особами морських та повітряних суден або інших засобів і споруд, що знаходяться в морі, адміністрації найближчого порту України чи уповноваженому органу або особі, про підготовлюване або здійснене внаслідок крайньої необхідності скидання або невідворотні втрати ними в межах внутрішніх морських і територіальних вод України або у відкритому морі шкідливих речовин або сумішей, що містять такі речовини понад встановлені норми, інших відходів, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей або живих ресурсів моря чи могло завдати шкоди зонам лікування і відпочинку або перешкодити іншим законним видам використання моря [8, с. 518]; 3) В. С. Плугатир та О. О. Кришевич упевнені, що ознаками об'єктивної сторони злочину за ч. 3 ст. 243 КК

України є: бездіяльність, яка полягає у неповідомленні інформації про підготовлюване або здійснене внаслідок крайньої потреби скидання чи невідворотні втрати шкідливих речовин чи сумішей, що містять такі речовини понад встановлені норми, інших відходів, особою, яка була зобов'язана і мала можливість здійснити таке повідомлення; створення у зв'язку з неповідомленням такої інформації небезпеки для життя, здоров'я людей або живих ресурсів моря чи небезпеки завдання шкоди зонам лікування і відпочинку або перешкоджання іншим законним видам використання моря [10, с. 554]; 4) О. О. Дудоров заявляє, що об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 3 ст. 243 КК України, проявляється у неповідомленні про підготовлюване або здійснене внаслідок крайньої потреби скидання чи невідворотні втрати шкідливих речовин чи сумішей, що містять такі речовини понад встановлені норми, інших відходів, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей або живих ресурсів моря чи могло завдати шкоди зонам лікування і відпочинку або перешкодити іншим законним видам використання моря [11, с. 749].

Аналіз існуючих точок зору свідчить, що С. Б. Гавриш, А. М. Миколенко замість визначення об'єктивних ознак злочину, передбаченого ч. 3 ст. 243 КК України, відтворюють у повному описанні диспозицію ч. 3 ст. 243 КК України. Натомість В. С. Плугатир, О. О. Кришевич та О. О. Дудоров також замість відображення ознак об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 3 ст. 243 КК України, вказують лише на одну обов'язкову ознаку — бездіяльність, а інші не згадують.

Перш за все, зупинимось на такій ознаці об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 3 ст. 243 КК України, як бездіяльність. У чинному законодавстві (ч. 3 цієї статті) ця ознака відображена таким чином: 1) неповідомлення спеціально відповідальними за те особами морських та повітряних суден або інших засобів і споруд, що знаходяться в морі, адміністрації найближчого порту України, іншому уповноваженому органу або особі, інформації про підготовлюване або здійснене внаслідок крайньої потреби скидання чи невідворотні втрати ними в межах внутрішніх морських і територіальних вод України або у відкритому морі шкідливих речовин чи сумішей, що містять такі речовини понад встановлені норми, інших відходів, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей або живих ресурсів моря чи могло завдати шкоди зонам лікування і відпочинку або перешкодити іншим законним видам використання моря; 2) неповідомлення спеціально відповідальними за те особами морських та повітряних суден або інших засобів і споруд, що знаходяться в морі, адміністрації найближчого порту України, іншому уповноваженому органу або особі, а у разі скидання з метою поховання — і організації, яка видає дозволи на скидання, інформації про скидання з метою поховання в межах внутрішніх морських і територіальних вод України або у відкритому морі шкідливих речовин чи сумішей, що містять такі речовини понад встановлені норми, інших відходів, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей або живих ресурсів моря чи могло завдати шкоди зонам лікування і відпочинку або перешкодити іншим законним видам використання моря [2].

Перш за все з'ясуємо терміни, які свідчать про бездіяльність у першій і другій формах прояву цих злочинів. Неповідомлення інформації полягає в тому, що спеціально відповідальні особи морських та повітряних суден, інших засобів і споруд, що знаходяться в морі, не надають адміністрації найближчого порту України, іншому уповноваженому органу чи особі, необхідну інформацію про підготовку або скидання шкідливих речовин, матеріалів чи відходів у межах внутрішніх морських і територіальних вод України або у відкритому морі (при цьому йдеться про скидання, яке вчиняється вимушено, унаслідок крайньої потреби, з тим, щоб запобігти заподіяння іншої шкоди, зокрема зливання палива з літака, який намагається вчинити вимушену посадку, скидання вантажу із судна з метою забезпечити його плавучість під час аварії) [10, с. 555]. У відповідності з п. 9 Правил охорони внутрішніх морських вод і територіального моря від забруднення та засмічення, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України № 953-2015-п від 13.10.2015 р. зазначається, що «у разі будь-якого скидання із суден у внутрішні морські води та територіальне море України забруднюючих речовин, в тому числі вод, що їх містять, та сміття, або їх втрат, а також у разі виникнення загрози такого скидання або втрати капітан судна зобов'язаний терміново повідомити про це капітана найближчого морського порту, вжити заходів до максимального зменшення скидання або втрати та до ліквідації забруднення [24].

Слід зважити на те, що у другій формі прояву цього злочину (ч. 3 ст. 243 КК), спеціально відповідальні особи морських та повітряних суден або інших засобів і споруд, що знаходяться в морі, зобов'язані повідомити адміністрації найближчого порту України, іншому уповноваженому органу, а також у разі скидання з метою поховання — і організації, яка видає дозволи на скидання, інформації про підготовлюване або здійснене внаслідок крайньої потреби скидання зазначених вище шкідливих речовин чи сумішей, що містять такі речовини понад встановлені норми, інших відходів.

Наступною ознакою об'єктивної сторони цього злочину (ч. 3 ст. цієї статті) є місце його вчинення — межі внутрішніх морських вод і територіальних вод України або відкритого моря [2]. Крім того обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього злочину є засоби вчинення злочину — це шкідливі речовини чи суміші, що містять речовини понад встановлені норми, інші відходи. Важливо, що в ч. 3 ст. 243 КК України законодавець позначив таку обов'язкову ознаку, як джерела вчинення злочину, тобто яка означає те, звідкіля видаляються засоби вчинення злочину — це морські, повітряні судна, споруди, ємкості, що знаходяться у морі. У той же час для цього злочину характерна така ознака об'єктивної сторони, як обстановка вчинення злочину — скидання та невідворотні втрати внаслідок крайньої потреби (що свідчить про збіг подій чи обставин вчинення злочину).

Певною мірою ці положення вирішуються у зарубіжному кримінальному законодавстві [25; 26; 27; 28].

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна запропонувати наступні судження: 1) автори існуючих публікацій змішують ймовірність, можливість, загрозу настання наслідків з реальним настанням наслідків, що є

помилковим; 2) кваліфікуючими ознаками злочину, передбаченого ч. 2 ст. 243 КК України є : загибель людей; захворювання людей; масова загибель тваринного світу; масова загибель рослинного світу; інші тяжкі наслідки (які розкриті автором у тексті роботи); 3) обов'язковими ознаками об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 3 ст. 243 КК України, є: 1) бездіяльність, місце вчинення злочину, засоби вчинення злочину, обстановка вчинення злочину, джерела вчинення злочину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Благов Е. В.* Общая часть уголовного права в 20 лекциях: [курс лекцій] / Е. В. Благов. — М. : Юрлит-информ, 2012. — 344 с.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної ради України. — 2001. — № 25–26. — Ст. 131.
3. Про практику призначення судами кримінального покарання: Постанова пленуму Верховного Суду України №7 від 24.10.2003 р. — (із змінами і доповненнями внесеними постановами Пленуму Верховного Суду України № 18 від 10 грудня 2004 р. №8 від 12 червня 2009 р. № 11, № 11 від 6.11. 2009 р.) // Постанови пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. — [2-ге видання]. — К. : Алерта; ЦУЛ, 2011. — 392с.
4. *Куринов Б. А.* Научные основы квалификации преступлений / Б. А. Куринов. — М. : МГУ, 1965. — 234 с.
5. *Матвійчук В. К.* Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: [Монографія] / В. К. Матвійчук. — К. : Національна академія управління, 2011. — 368 с.
6. *Философский энциклопедический словарь* / Гл. редакция: Л. Ф. Иличев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов — М. : Сов. энциклопедия, 1983. — 840 с.
7. *Антипов В. І.* Коментар до ст. 243 КК / В.І. Антипов // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України : за станом законодавства та постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 грудня 2001 р.; відп. ред. С. С. Яценко. — К.: А.С.К., 2002. — С. 543–547.
8. *Миколенко А. Н.* Преступления против окружающей среды / А. Н. Миколенко // Уголовный кодекс Украины. Комментарии : под ред. Ю. А. Кармазина и Е. Л. Стрельцова. — Харьков, ООО «Одиссей», 2001. — С. 496–540.
9. *Гавриш С. Б.* Коментар до ст. 243 КК / С. Б. Гавриш // Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2-х т. Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; За заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. — 5-те вид., допов. — Х. : Право, 2013. — С. 428–432.
10. *Плугатир В. С., Кришевич О. О.* Злочини проти довкілля / В. С. Плугатир, О. О. Кришевич // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко [та ін.]; за ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. — К. : Юрінком Інтер, 2016. — С. 530–578.
11. *Дудоров О. О.* Злочини проти довкілля / О. О. Дудоров // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. — 9-те вид. переробл. та допов. — К.: Юридична думка, 2012. — С. 720–780.
12. *Дудоров О. О.* Злочини проти довкілля / О. О. Дудоров // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. — К. : Каннон, 2001. С. 629–674.

13. Антипов В. И. Комментарий к ст. ст. 163-1, 227-1 УК Украины / В. И. Антипов // Уголовный кодекс Украины: Научно-практический комментарий (по состоянию уголовного законодательства и постановлений Пленума Верховного Суда Украины на 25 октября 1995 г.); отв. ред. В. И. Шакун, С. С. Яценко. — К. : «Фіта», 1995. — С. 524—525, 739—742.

14. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. — 1440 с.

15. Гаврыш С. Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развитие законодательства / С. Б. Гаврыш. — Харьков : Изд-во при Харьковском госуниверситете «Основа», 1994. — 640 с.

16. Багіров С. А. Причинний зв'язок у злочинах, що вчиняються через небезрежність: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 — кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / С. А. Багіров. — К., 2005. — 20 с.

17. Церетели Т. В. Причинная связь в уголовном праве / Т. В. Церетели. — Изд. 2-е, испр. и доп. — М. : Госюриздат, 1963. — 383 с.

18. Тимчук О. А. Причинний зв'язок, як ознака об'єктивної сторони складу злочину: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 — кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / О. А. Тимчук. — Л. : Львівський національний ун-т ім. І. Франка, 2005. — 16 с.

19. Дурманов Н. Д. Понятие преступления / Н. Д. Дурманов. — М. : Изд-во АН СССР, 1948. — 312 с.

20. Пионтковский А. Проблемы причинной связи в праве / А. Пионтковский // Учен. Зап. ВИОН и ВЮА, 1949. — С. 88—89.

21. Сверчков В. В. Ответственность за экологические преступления по российскому уголовному законодательству / В. В. Сверчков. — Н. Новгород, 1998. — 240 с.

22. Тимейко Г. В. Общее учение об объективной стороне преступления / Г. В. Тимейко. — Ростов-на-Дону: Изд-во Рост. ун-та, 1977. — 216 с.

23. Егоров Н. Д. Причинная связь как условие юридической ответственности / Н. Д. Егоров // Сов. гос. право. — 1981. — № 9. — С. 123—136.

24. Правила охорони внутрішніх морських вод і територіального України моря від забруднення та засмічення: постановою Кабінету Міністрів України від 29 лютого 1996 р. № 269 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 13 жовтня 2015р. №953) // Офіційний вісник України. — 2015. — № 94. — Ст. 3205.

25. THE LITHUANIAN PENAL CODE. Adopted by Act VIII of 1968 September 26, 2000 Edited by Doctor of Law, professor V. Pavilionis Preface by Candidate of Law, assistant professor N. I. Matsnev Introduction by Doctor of Law, professor V. Pavilionis, Doctor of Law, assistant professor A. Abramavichus, Doctor of Law, assistant professor A. Drakshene, Translated from Lithuanian by Candidate of Linguistics, assistant professor V. P. Kazanskene Saint Petersburg Yundicheskyy Center Press, 2002.

26. The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A. I. Lukashov, and D j, prof N F Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A. I. Lukashov and candidate of law E. A. Sarkisova, translated from Polish by D. A. Barilovitch — St Petersburg : "Yundicheskyy Centei Press", 2001 — 234 p.

27. The Kirghiz Penal code / Adopted by the Legislative Y26 Assembly of the Zhogorku Kenesh of the Kirghiz Republic of September 18, 1997. In the wording of The Laws of the Kirghiz Republic No. 124 of September 21, 1998, No. 141 of December 9, 1999, No.77 of July 23, 2001, No.92 of November 19, 2001, No.36 of March 12, 2002 /

Preface by Vice-Procurator of St. Petersburg, Candidate of Law A.P.Stukanov and Deputy-Chief of the Procuracy Department of St. Petersburg, Candidate of Law P. Yu. Konstantinov. — St. Petersburg : “Yuridicheski Center — Press”, 2001. — 352 p.

28. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A. V. Serebrennikova; — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002.— 366 p.

REFERENCES

1. *Blagov E. V.* Obshhaja chast' ugovnogo prava v 20 lekcijah: [kurs lekcij] / E. V. Blagov. — M. : Jurlit-inform, 2012. — 344 s.

2. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 r. // Vidomosti Verkhovnoi rady Ukrainy. — 2001. — № 25–26. — St. 131.

3. Pro praktyku pryznachennia sudamy kryminalnogo pokarannia: Postanova plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy №7 vid 24.10.2003 r. — (izzminamy i dopovnnenniamy vnesenymy postanovamy Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy № 18 vid 10 hrudnia 2004 r. № 8 vid 12 chervnia 2009 r. № 11, № 11 vid 6.11. 2009 r.) // Postanovy plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy u kryminalnykh spravakh. — [2-he vydannia]. — K. : Alerta; TsUL, 2011. — 392s.

4. *Kurinov B. A.* Nauchnye osnovy kvalifikacii prestuplenij / B. A. Kurinov. — M. : MGU, 1965. — 234 s.

5. *Matviichuk V. K.* Teoretychni ta prykladni problemy kryminalno-pravovoi okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha: [Monohrafiia] / V. K. Matviichuk. — K. : Natsionalna akademiia upravlinnia, 2011. — 368 s.

6. Filosofskij jenciklopedicheskij slovar' / Gl. redakcija: L. F. Ilichev, P. N. Fedoseev, S. M. Kovalev, V. G. Panov — M. : Sov. jenciklopedija, 1983. — 840 s.

7. *Antypov V. I.* Komentar do st. 243 KK / V.I. Antypov // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy : za stanom zakonodavstva ta postanov Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy na 1 hrudnia 2001 r.; vidp. red. S. S. Yatsenko. — K. : A.S.K., 2002. — S. 543 — 547.

8. *Mikolenko A. N.* Prestuplenija protiv okruzhajushhej sredy / A. N. Mikolenko // Ugolovnyj kodeks Ukrainy. Kommentarii : pod red. Ju. A. Karmazina i E. L. Strel'cova. — Har'kov, OOO “Odisej”, 2001. — S. 496—540.

9. *Havrysh S. B.* Komentar do st. 243 KK / S.B. Havrysh // Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar: u 2-kh t. T. 2: Osoblyva chastyna / Yu. V. Baulin, V. I. Borysov, V. I. Tiutiuhin ta in.; Za zah. red. V. Ya. Tatsiia, V. P. Pshonky, V. I. Borysova, V. I. Tiutiuhina. — 5-te vyd., dopov. — Kh. : Pravo, 2013. — S. 428 — 432.

10. *Pluhatyr V. S., Kryshevych O. O.* Zlochyny proty dovkillia / V. S. Pluhatyr, O. O. Kryshevych // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy / D. S. Azarov, V. K. Hryshchuk, A. V. Savchenko [ta in.]; za red. O. M. Dzhuzhi, A. V. Savchenka, V. V. Cherneia. — K. : Yurinkom Inter, 2016. —S. 530—578.

11. *Dudorov O. O.* Zlochyny proty dovkillia / O. O. Dudorov // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy ; za red. M. I. Melnyka, M. I. Khavroniuka. — 9-te vyd. pererobl. ta dopov. — K.: Yurydychna dumka, 2012. — S. 720—780.

12. *Dudorov O. O.* Zlochyny proty dovkillia / O. O. Dudorov // Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 roku; za red. M. I. Melnyka, M. I. Khavroniuka. — K. : Kannon, 2001. S. 629—674.

13. *Antipov V. I.* Kommentarij k st. st. 163-1, 227-1 UK Ukrainy / V. I. Antipov // Ugolovnyj kodeks Ukrainy: Nauchno-prakticheskij kommentarij (po sostojaniju ugolovnogo zakonodatel'stva i postanovlenij Plenuma Verhovnogo Suda Ukrainy na 25 oktjabrja 1995 g.); otv. red. V.I. Shakun, S.S. Jacenko. — K.: "Fita", 1995. — S. 524–525, 739–742.

14. *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukraïnskoï movy* / Uklad. i holov. red. V. T. Busel. — K.: Irpin: VTF "Perun", 2003. — 1440 s.

15. *Gavrysh S. B.* Ugolovno-pravovaja ohrana prirodnoj srody Ukrainy. Problemy teorii i razvitie zakonodatel'stva / S. B. Gavrysh. — Har'kov : Izd-vo pri Har'kovskom gosuniversitete "Osnova", 1994. — 640 s.

16. *Bahirov S. A.* Prychynnyi zviazok u zlochynakh, shcho vchyniautsia cherez neoberezhnist: avtoreferat dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.08 — kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo / S. A. Bahirov. — K., 2005. — 20 s.

17. *Cereteli T. V.* Prichinnaja svjaz' v ugolovnom prave / T. V. Cereteli. — Izd. 2-e, ispr. i dop. — M.: Gosjurizdat, 1963. — 383 s.

18. *Tymchuk O. A.* Prychynnyi zviazok, yak oznaka obiektyvnoi storony skladu zlochynu: avtoreferat dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.08 — kryminalne pravo tak kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo / O. A. Tymchuk. — L.: Lvivskiy natsionalnyi un-t im. I. Franka, 2005. — 16 s.

19. *Durmanov N. D.* Ponjatie prestuplenija / N. D. Durmanov. — M.: Izd-vo AN SSSR, 1948. — 312 s.

20. *Piontkovskij A.* Problemy prichinnoj svjazi v prave / A. Piontkovskij // Uchen. Zap. VION i VJuA, 1949. — S. 88–89.

21. *Sverchkov V. V.* Otvetstvennost' za jekologicheskie prestuplenija po rossijskomu ugolovnomu zakonodatel'stvu / V. V. Sverchkov. — N. Novgorod, 1998. — 240 s.

22. *Timejko G. V.* Obshee uchenie ob obektivnoj storone prestuplenija / G. V. Timejko. — Rostov-na-Donu: Izd-vo Rost. un-ta, 1977. — 216 s.

23. *Egorov N. D.* Prichinnaja svjaz' kak uslovie juridicheskoi otvetstvennosti / N. D. Egorov // Sov. gos. pravo. — 1981. — № 9. — S. 123–136.

24. *Pravyly okhorony vnutrishnikh morskykh vod i terytorialnogo Ukrainy moria vid zabrudnennia ta zasmichennia: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29 liutoho 1996 r. № 269 (v redaktsii postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13 zhovtnia 2015 r. № 953) // Ofitsiyni visnyk Ukrainy. — 2015. — № 94. — St. 3205.*

25. *THE LITHUANIAN PENAL CODE. Adopted by Act VIII of 1968 September 26, 2000 Edited by Doctor of Law, professor V Pavilionis Preface by Candidate of Law, assistant professor N. I. Matsnev Introduction by Doctor of Law, professor V. Pavilionis, Doctor of Law, assistant professor A. Abramavichus, Doctor of Law, assistant professor A. Drakshene, Translated from Lithuanian by Candidate of Linguistics, assistant professor V. P. Kazanskene Saint Petersburg Yundicheskyy Center Press, 2002.*

26. *The Polish Penal Code / edited by candidate of law, assistant professor A 1 Lukashov, and D j, prof N F Kuznetsova introduction by candidate of law, assistant professor A I Lukashov and candidate of law E A Sarkisova, translated from Polish by D A Barilovitch — St Petersburg "Yundicheskyy Centei Press", 2001— 234 p*

27. *The Kirghiz Penal code / Adopted by the Legislative Y26 Assembly of the Zhogorku Kenesh of the Kirghiz Republic of September 18, 1997. In the wording of The Laws of the Kirghiz Republic No. 124 of September 21, 1998, No. 141 of December 9, 1999, No.77 of July 23, 2001, No. 92 of November 19, 2001, No. 36 of March 12, 2002 / Preface by Vice-Procurator of St. Petersburg, Candidate of Law A. P. Stukanov and*

Deputy-Chief of the Procuracy Department of St. Petersburg, Candidate of Law P. Yu. Konstantinov.— St. Petersburg : “Yuridicheski Center-Press”, 2001. — 352 p.

28. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A. V. Serebrennikova; — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002.— 366 p.

Матвійчук В. К. Спірні питання стосовно кваліфікуючих та об'єктивних ознак злочину забруднення моря, передбаченого чч. 2, 3 ст. 243 КК України

У статті проведено дослідження кваліфікуючих ознак злочину, передбаченого ч. 2 ст. 243 Кримінального Кодексу України та об'єктивних ознак злочину, передбаченого ч.3 цієї статті. Автор досліджує існуючі точки зору, критично їх оцінює, пропонує свої наробки стосовно задекларованої проблеми та доводить, що ці ознаки та їх розуміння мають важливе значення для теорії кримінального права, а також правозастосовної діяльності.

Ключові слова: кваліфікуючі ознаки, наслідки, загибель людей, захворювання людей, масова загибель об'єктів тваринного світу, масова загибель об'єктів рослинного світу, інші тяжкі наслідки дія, бездіяльність, злочин, забруднення моря, об'єктивні ознаки злочину.

Матвейчук В. К. Спорные вопросы относительно квалифицирующих и объективных признаков преступления загрязнения моря, предусмотренного чч. 2, 3 ст. 243 УК Украины

В статье проведено исследование квалифицирующих признаков преступления, предусмотренного ч.2 ст. 243 Уголовного кодекса Украины и объективных признаков преступления, предусмотренного ч.3 этой статьи. Автор исследует существующие точки зрения, критически их оценивает, предлагает свои наработки по задекларированной проблеме и доказывает, что эти признаки и их понимание имеют важное значение для теории уголовного права, а также правоприменительной деятельности.

Ключевые слова: квалифицирующие признаки, последствия, гибель людей, заболевания людей, массовая гибель объектов животного мира, массовая гибель объектов растительного мира, иные тяжкие последствия действие, бездействие, преступление, загрязнение моря, объективные признаки преступления.

Matviychuk V. Disputable Issues Regarding the Qualifying and Objective Elements of a Crime of Marine Pollution provided for in Parts 2 and 3, Article 243 of the Criminal Code of Ukraine

The article presents the results of the research of the qualifying elements of a crime provided for in Part 2, Article 243 of the Criminal Code of Ukraine, and objective elements of a crime provided for in Part 3 of the mentioned Article. The author investigates the existing viewpoints, critically reviews them, suggests his own results on the topic, and proves significant importance of the mentioned elements for criminal law theory and law enforcement practice.

Keywords: Qualifying Elements; Consequences; Loss of Human Life; Human Diseases; Mass Loss of Flora; Mass Loss of Fauna; Other Heavy Consequences; Action; Lack of Action; Crime; Marine Pollution; Objective Elements

Стаття надійшла до редакції: 02.07.2018.

УДК 343.214

N. Semenyuk

TIME OF COMMITTING A CRIME AS A FACTOR OF THE IMPLEMENTATION OF THE MEASURES OF THE CRIMINAL-LEGAL INFLUENCE

Н. М. Семенюк*викладач кафедри**кримінального права,**кримінології, цивільного та господарського права**ВНЗ «Національна академія управління»**м. Київ*

ЧАС ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ЯК ФАКТОР РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ

Постановка проблеми. Питання, що стосуються часу вчинення злочину як фактору реалізації заходів кримінально-правового впливу, мають істотне значення для теорії кримінального права та для правозастосовної діяльності. Це зумовлює з'ясування умов кримінально-правового впливу за вчинення злочинів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання що стосуються кримінально-правового значення часу вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину, висвітлювалися такими вченими як: М. А. Махмудова, М. І. Ковальов, Г. А. Кригер, А. І. Парог, С. А. Разумов, і т. ін. Але роботи були виконані в минулі роки, а деякі, ще за радянських часів, та не мали можливості врахувати сучасні зміни в Кримінальному праві взагалі, та в Кримінальному праві України, зокрема. Крім того, що проблема часу вчинення злочину до цього моменту не знайшла свого з'ясування в Кримінальному праві України.

Мета статті полягає у дослідженні часу вчинення злочину як фактору реалізації заходів кримінально-правового впливу.

Основні результати дослідження. Згадування часу вчинення злочину в цьому кримінально-правовому значенні міститься також у стст. 49 і 80 КК України, однак у них його вплив на вирішення питань звільнення від кримінальної відповідальності та відбування покарання є більш очевидним. Багато в чому це пояснюється використовуваними законодавцем термінами, які прямо вказують, що з дня вчинення злочину і з дня набрання вироком законної сили повинні пройти певні строки.

У всіх інших випадках роль часу вчинення злочину як фактора, що обумовлює вибір заходів кримінально-правового впливу, безпосереднього відо-

браження в положеннях Загальної частини КК України не отримала і проявляється тільки за допомогою аналізу їх змісту.

Почнемо з того, що вчинення особою другого або наступних злочинів до або після настання визначених кримінально-правових подій (як, наприклад: закінчення строку давності кримінальної відповідальності, погашення або зняття судимості та ін.) визначає наявність або відсутність інституту множинності злочинів. Так, якщо суб'єкт вчиняє новий умисний злочин до погашення судимості за попередній умисний тяжкий злочин, за який він був засуджений, в наявності множинність (рецидив) злочинів. В іншому випадку — при вчиненні другого діяння після погашення судимості — про множинність злочинів говорити вже не можна.

КК України передбачає різні варіанти врахування множинності злочинів, найбільш значущі і важливі серед яких відображені в ст.ст. 70, 71 КК України. Застосування тієї чи іншої з них залежить від того, чи є між вчиненими особою злочинами розрив у виді постановлення вироку за один або частину таких злочинів. Якщо такого розриву немає, застосовуються правила призначення покарання за сукупністю злочинів (ст. 70 КК України), при його наявності застосовуються правила призначення покарання за сукупністю вироків (ст. 71 КК України).

Визначити характер сукупності — одна з важливих і складних кримінально-правових задач, яка постає перед правозастосовувачами, і її рішення в судовій практиці не завжди буває правильним. Найчастіше причиною таких судових помилок є певна схожість ситуацій, описаних у ч. 4 ст. 70 і ч. 5 ст. 71 КК України, характеризується тим, що в обох випадках щодо підсудного вже є вирок за раніше розглянутим кримінальним провадженням. Таким чином, вирішуючи питання про призначення покарання, суди в одних випадках керуються правилами, передбаченими ч. 4 ст. 70, в інших — ст. 71 КК України. Наприклад, вирок Голосіївського суду м. Києва раніше судимий В., який не відбув повністю покарання, був засуджений за сукупністю злочинів, передбачених ч. 3 ст. 158 КК і ч. 2 ст. 185 КК України, шляхом часткового складання покарань до 10 років позбавлення волі. Визначаючи остаточне покарання, суд керувався ч. 1 ст. 71 КК України, на підставі чого частково приєднав невідбите покарання за попереднім вирокі і призначив В. до відбування три роки позбавлення волі. Касаційна інстанція вирок в цій частині змінила в зв'язку з неправильним застосуванням судом першої інстанції закону, що регулює правила призначення покарання, і вказала на необхідність керуватися правилами, передбаченими ч. 4 ст. 70 КК України, так як обидва діяння скоєно до засудження у першому кримінальному провадженні, що характерно для сукупності злочинів, а не вироків.

Крім ч. 5 ст. 71 КК України, правовою базою для вирішення цього питання слугує п. 25 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 7 від 24.10.2003 р. з відповідними змінами і доповненнями «Про судову практику застосування судами кримінального покарання», в якому роз'яснюється, що оскільки винесення вироку завершується його публічним проголошенням, правила призначення покарання за сукупністю вироків, зазначені в ст. 71 КК,

застосовуються у випадках вчинення засудженим нового злочину після проголошення вироку; якщо знову розкритий злочин вчинено до цього моменту, то застосовуються правила чч. 1–4 ст. 70 КК України [1, с. 82–83]. Проте, у правозастосовній практиці зустрічаються випадки, коли правильно встановивши характер сукупності, суди невірно застосовують положення ч. 4 ст. 70 КК України. Однією з причин такої помилки виступає неправильне врахування часового періоду, коли суди керуються не часом вчинення злочину, а датою відкриття кримінального провадження за дане вчинене злочинне діяння. Прикладом може бути кримінальне провадження відносно Д., засудженого 20.03.2015 р. судом Христинівського району Черкаської області за сукупністю злочинів, передбачених ч. 1 ст. 185 КК України, до одного року позбавлення волі, 20.09.2015 р. знову був засуджений за ч. 1 ст. 186 КК України до трьох років позбавлення волі. Шляхом складання покарань відповідно до ч. 2 ст. 70 КК України йому було призначено покарання 4 роки позбавлення волі. Однак касаційна інстанція у своєму визначенні вказала на помилковість застосування правил ст. 70 КК України.

Правильне вирахування часу вчинення злочину дозволяє виключити змішування сукупності злочинів та сукупності вироків, що тягнуть за собою різні правові наслідки для засудженого, тому при розгляді такого роду кримінальних проваджень судам необхідно ретельно дослідити, в тому числі, часові параметри вчиненого і, врахувати їх, допоможе точно встановлювати, яка кримінально-правова норма підлягає застосуванню при призначенні остаточного покарання.

Значення часу вчинення злочину проявляється у всіх формах реалізації кримінальної відповідальності, однак в ряді випадків його виявлення викликає певні труднощі. Мова йде в даному випадку про вплив часу вчинення злочину на встановлення і врахування пом'якшуючих та обтяжуючих обставин покарання. Самостійного значення в переліку обставин, передбачених стст. 66 і 67 КК України, час злочину не має, а виступає важливим складовим їх елементом. При врахуванні в процесі індивідуалізації покарання часу злочину в рамках пом'якшуючих або обтяжуючих обставин покарання необхідно виходити з того, що він може виступати в якості конструктивної ознаки складу злочину або не бути таким.

У першому випадку, коли час вчинення злочину належить до числа обов'язкових ознак складу злочину, його ознаки (що підвищують або зменшують ступінь суспільної небезпеки вчиненого) вже враховані законодавцем в санкції відповідної кримінально-правової норми Особливої частини КК України.

Виступаючи в якості конструктивної ознаки основного, привілейованого або кваліфікованого складу злочину, що пом'якшують або обтяжують покарання, обставини мають різну ступінь вираженості, що, безумовно, має враховуватися при призначенні покарання. В даному випадку солідаризуємося з думкою Г. А. Кригера, який вказував, що «якщо пом'якшуючі і обтяжуючі обставини включені законодавцем до складу злочину як його ознаки, то останні відіграють велику роль не тільки при кваліфікації злочину, але і при призна-

ченні покарання». Такою відмінністю може слугувати тимчасова тривалість, яка, наприклад, знайшла своє відображення в ст. 407 КК України [2, с. 74]. «Самовільне залишення частини або місця служби». Частина 3 зазначеної кримінально-правової норми встановлює підвищену кримінальну відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби, а так само нез'явлення в строк без поважних причин на службу, вчинене військовослужбовцям, які проходять військову службу за призовом або за контрактом, тривалістю понад один місяць. Однак на практиці термін неявки на військову службу військовослужбовцям може становити як пару місяців, так і кілька років, і в кожному з цих випадків злочин буде кваліфікуватися за ч. 3 ст. 407 КК України. Таким чином, така обставина, як тривалість вчиненого суспільно небезпечного діяння, має вплинути на призначення покарання винному.

У другому випадку час вчинення злочину, не будучи конструктивною ознакою складу злочину, але на розсуд суду враховується при призначенні покарання. До числа обставин, пом'якшуючих покарання, передбачених кримінальним законом (п. 5 ч. 1 ст. 66 КК України), невід'ємним атрибутом яких є час злочину, можна віднести: вчинення злочину внаслідок випадкового збігу тяжких особистих обставин чи інших обставин [3].

І. І. Карпець, досліджуючи зміст обставин часу вчинення злочину в ст. 61 КК РФ, зазначав, що «ними можуть бути тимчасові, але суттєві матеріальні труднощі, важка хвороба когось із членів сім'ї, несприятливі побутові або сімейні умови, неприяні відносини, особливо які тривалий час складаються з членами сім'ї і т. ін.» [4, с. 216]. Зазначені обставини і утворюють таке поняття, як життєва ситуація, найважливішою властивістю якої, як зазначає Ю. М. Антонян, «є її конкретність, що виражається в тому, що вона існує в певних просторово-часових рамках». Одним з елементів конкретної життєвої ситуації, на думку вченого, виступає час вчинення злочину. Таким чином, важка життєва ситуація може носити як тривалий характер (наприклад, несприятлива обстановка в сім'ї), і в цьому випадку момент виникнення ситуації відділений від моменту вчинення злочину певним часовим проміжком, так і короткочасний характер, коли розрив у часі скорочується до мінімуму (наприклад, раптово виник конфлікт)» [5, с. 9, 28]. Однак, як вірно зазначав М. І. Ковальов, для визнання досліджуваної обставини такою «необхідна не тільки її наявність, а й причинний зв'язок між нею і вчиненим злочином» [6, с. 91], яку багато в чому дозволить встановити час тієї або іншої злочинної поведінки.

Перелік пом'якшуючих обставин є відкритим, в зв'язку з чим суди нерідко визнають як такі обставини, не передбачені кримінальним законом. Наприклад, суд має право віднести до обставини, що пом'якшує покарання, значний період, що минув між вчиненням злочину і притягненням особи до кримінальної відповідальності. Таке положення, на наш погляд, буде справедливим, особливо стосовно тих ситуацій, коли зазначений термін наближається до терміну давності притягнення до кримінальної відповідальності по даній категорії злочинів.

До обтяжуючих покарання обставин (ч. 1 ст. 67 КК України), одним із компонентів яких виступає час вчинення злочину, можна віднести: рецидив

злочинів (п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України); настання тяжких наслідків (п. 5 ч. 1 ст. 67 КК України); вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою (п. 2 ч. 1 ст. 67 КК України); вчинення злочину особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів (п. 13 ч. 1 ст. 67 КК України); вчинення злочину щодо особи, яка перебуває в матеріальній, службовій чи іншій залежності від винного (п. 8 ч. 1 ст. 67 КК України); вчинення злочину щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності (п. 7 ч. 1 ст. 67 КК України) [3].

Перелік обставин, що обтяжують покарання, закріплений в ст. 67 КК України є вичерпним і розширювальне його тлумачення не допускається [3].

Врахування часу вчинення злочину сприяє правильному застосуванню деяких видів звільнення від кримінальної відповідальності (ст. 49 КК України) і від кримінального покарання (стст. 74, 75, 76, 79, 80 КК України) [3]. Ігнорування зазначених обставин, навпаки, може призвести до неправильних рішень.

Законодавець і суди розглядають час вчинення злочину і як фактор, який є підставою для прийняття рішення про скасування умовного звільнення з випробуванням тощо. Вчинення нового злочину за межами випробувального терміну (ст. 104 КК України), тобто по його закінченню, не тягне за собою негативних наслідків. Аналогічне значення час вчинення злочину має в рамках умовних видів звільнення від покарань, стосовно яких важливим є те, що у разі вчинення особою, щодо якої застосовано умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, протягом невідбутої частини покарання — нового злочину, суд призначає їй покарання за правилами, передбаченими у статтях 71 і 72 цього Кодексу [3].

Найбільшою мірою значення часу вчинення злочину як фактора реалізації заходів кримінально-правового впливу, проявляється в дії такого інституту кримінального права, як давність притягнення до кримінальної відповідальності. У доктрині кримінального права давність розуміється як закінчення законодавцем певних кримінально-правових термінів з моменту вчинення злочину, в зв'язку з чим винна особа звільняється від кримінальної відповідальності (ст. 49 КК України) [3]. Відповідно до ч. 1 ст. 49 КК України, яка має назву «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності» визначає, що особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею злочину і до дня набрання вироком законної сили минули такі строки;

1) два роки — у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачене покарання менш суворе, ніж обмеження волі;

2) три роки — у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачене покарання у виді обмеження або позбавлення волі;

3) п'ять років — у разі вчинення злочину середньої тяжкості;

4) десять років — у разі вчинення тяжкого злочину;

5) п'ятнадцять років — у разі вчинення особливо тяжкого злочину [3].

Отже тут видно, що особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення злочину минули спеціально встановлені терміни, однак при градації часових проміжків в залежності від тяжкості вчиненого використо-

вується термін «після вчинення злочину... тяжкості». Подібна непослідовність законодавця породила розбіжності з питання точки відліку строку давності серед вчених і практичних працівників [7, с. 427; 8; 9, с. 36; 10, с. 193; 11, с. 40–41; 12, с. 392]. Ці вчені зазначали, що початковим моментом обчислення строків давності необхідно визнавати безпосередній день вчинення злочину. Виходячи з другої точки зору, термін давності починається після вчинення злочинного діяння, тобто з нуля годин доби, наступних за днем вчинення злочину (А. І. Рарог, С. А. Разумов, М. А. Махмудова і т. ін.) [13, с. 254; 14, с. 122; 15, с. 21].

Обґрунтовуючи правильність своєї позиції, С. А. Разумов подає такий аргумент: «Якщо доба починається з 00:00 годин, то і протягом терміну давності також має починатися з 00:00 годин наступної за днем вчинення злочину доби» [14, с. 122]. Далі автор описує приклад зі злочином невеликої тяжкості, який відбувся 13 грудня 2002 року в 19:00 год., і вказує, що обчислювати термін давності з 00:00 години 13 грудня 2002 р. є помилковим, оскільки в цей час злочинне діяння ще не здійснювалося. Таким чином, обчислення строків давності необхідно починати з 00:00 години 14 грудня 2002 р. [14, с. 122].

У науці мають право на існування будь-які судження, разом з тим ми не знаходимо для себе можливим розділити думку вчених другої групи і вважаємо правильним виходити з безпосереднього дня вчинення злочину, який і визначатиме початковий момент строку давності. Це обґрунтовується відповідно до ч. 1 ст. 49 КК України, терміни давності вчинення злочину обчислюються в роках. Іншими словами початковий момент перебігу строків припадає не на певну годину дня, а на конкретний день року, тобто незалежно від того, в який саме час буде вчинено злочин; по-друге, вчені, доводячи спроможність своєї позиції на основі законодавства, згідно з яким обчислюються такі терміни після вчинення злочину, пропонують вести відлік з нуля годин доби, наступних за днем вчинення злочину. Однак це правило не впливає зі змісту Закону про кримінальну відповідальність, оскільки словосполучення: «...з дня вчинення злочину і до дня набрання вироком сили...» може включати в себе не тільки найближчий день; по-третє, визначаючи початковий момент, з якого обчислюються давності терміни, слід виходити не з абстрактного вищезазначеного поняття, а з конкретно-визначеного «з дня вчинення злочину».

Описуючи злочини в Особливій частини КК України, законодавець, як уже зазначалося, використовує різні способи конструювання ознак їх об'єктивної сторони, наслідком чого є поділ складів злочинів на формальні і матеріальні. Гострі дискусії в теорії кримінального права пов'язані з встановленням початкового моменту обчислення строків давності при визначенні дня вчинення злочину з матеріальним складом. В деякій мірі цьому сприяє і вже згадане раніше словосполучення «день вчинення злочину», щодо якого залишається не зрозумілим, що саме законодавець мав на увазі: конкретний (календарний) день, коли відбувається злочинне діяння (бездіяльність), або день, коли у вчиненому будуть у наявності всі ознаки відповідного складу злочину. На думку першої групи вчених, це питання отримало своє законодавче вирішення в ст. 4 КК України, а положення, що в ньому міститься, відрізняється універсальністю [8].

Отже, обчислювати строки давності у всіх випадках необхідно з моменту вчинення злочинного діяння, оскільки реалізація наміру відбувається саме під час суспільно небезпечного діяння (бездіяльності), а наступ можливих подальших злочинних результатів, які проявляються в об'єктивному світі за допомогою протиправних діянь, від волі суб'єкта злочину вже не залежить. Так, ч. 3 ст. 4 КК України зазначає, що «часом вчинення злочину визнається час вчинення особою, передбаченої законом про кримінальну відповідальність, дії або бездіяльності» [3].

До зазначеного В. Є. Смольников додає, що за точку відліку перебігу строків давності потрібно брати момент вчинення діяння, так як між злочинним діянням і наслідком може утворитися значний часовий розрив (наприклад, умисне заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю, що призвело до смерті людини з необережності) [16, с. 238].

Відповідно до другої точки зору, терміни давності притягнення винної особи до кримінальної відповідальності необхідно обчислювати з моменту настання суспільно небезпечних наслідків вчиненого злочину, оскільки злочини з матеріальним складом визнаються закінченими тільки з наявністю злочинного результату [17, с. 88; 18, с. 6].

Однак А. Н. Попов висловлює незгоду з таким підходом, відзначаючи, що «невже кримінальної відповідальності може підлягати людина, яка багато років тому вчинив діяння, що призвело до зазначених наслідків (будівельної аварії), і навіть у разі особливо тяжкого злочину (за законом тільки умисного), за яким минули б терміни давності кримінального переслідування?» [19, с. 20].

Проте ми виходимо з того, що положення частини третьої ст. 4 КК України містить універсальний принцип, але час вчинення злочину має визначатися тільки за наявністю суспільно-небезпечних наслідків. Крім того, наслідки можуть і не настати, що виключає визнання вчиненого злочину.

Положення, сформульовані нами в другому розділі дисертації, доречно згадати і в зв'язку з визначенням строків давності незакінченого злочину. При вчиненні готування до злочину або замаху на злочин строки давності притягнення до кримінальної відповідальності необхідно обчислювати з дня вчинення останнього умисного суспільно небезпечного діяння (при замаху також акта бездіяльності), що створює умови для вчинення злочину або спрямованого на його вчинення [20, с. 23].

Строки давності, а саме термін давності кримінального переслідування стосовно триваючих злочинів обчислюється з часу їх припинення як з волі винного, так і з незалежних від його волі обставин. Однак при визначенні строку давності триваючого злочину потрібно керуватися запропонованим раніше підходом до їх розуміння і обчислювати такі безпосередньо від дня початкового акту кримінальної поведінки, що утворює склад юридично закінченого злочину.

На наш погляд, час виявлення злочину не повинно ототожнюватися з часом його вчинення, так само як і доля винного не повинна залежати від оперативності діяльності органів державної влади. При вчиненні продовжуваних злочинів, об'єктивна сторона яких характеризується дискретною тривалістю

суспільно небезпечного діяння в часі, терміни давності притягнення до кримінальної відповідальності слід обчислювати з дня вчинення останнього злочинного діяння з числа тотожних або однорідних діянь, що містять такий злочин, оскільки при продовжуваному злочині, на відміну від такого, що триває, в наявності є єдиний умисел суб'єкта, отримує свою реалізацію під час виконання кожного з наступних злочинних актів. У кримінально-правовій літературі зазначена позиція є практично загальноновизнаною [21, с. 53]. Обчислення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності за злочин, вчинений у співучасті, також має ґрунтуватися на сформульованих нами положеннях про час такого злочину.

Отже, у всіх випадках часом злочину, що дає право для початку обчислення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, є той період, коли співучасник виконав своє суспільно небезпечне діяння, незалежно від того, в який час здійснені суспільно небезпечні дії (бездіяльність) виконавця або інших співучасників [21, с. 53].

Кримінально-правове значення часу злочину як фактора, що визначає застосування заходів кримінально-правового впливу, опосередковано проявляється через вікові критерії суб'єкта. У розділі 15 Загальної частини КК України «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх» [3] регулюють питання кримінальної відповідальності і покарання неповнолітніх з урахуванням вікових особливостей даної категорії осіб. Слід звернути увагу, що соціально-юридичний статус повноліття особа набуває тільки на наступну добу після досягнення вісімнадцятиріччя.

Отже час вчинення такою особою злочину має принципове значення для визначення спектра і обсягу позбавлень і обмежень, яким може бути піддано особа в рамках кримінальної відповідальності. Вчинення злочину до досягнення особою 18 років виключає можливість застосування до нього деяких заходів кримінально-правового впливу (наприклад, покарань у виді довічного позбавлення волі тощо) і, навпаки, обумовлює реалізацію щодо нього деяких встановлених законом привілеїв (скорочених строків і розмірів покарань, пом'якшених правил призначення покарань, спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності і покарання, зменшених термінів погашення судимості та ін.). Дана проблема стосовно часу вчинення злочину як фактору реалізації заходів кримінально-правового впливу, також вирішується на законодавчому рівні в КК деяких зарубіжних держав [22; 23; 24; 25; 26].

Висновки. Підводячи підсумок, необхідно зазначити:

1. Врахування часу вчинення злочину сприяє призначенню обґрунтованого і справедливого покарання, а також реалізує умови звільнення від кримінальної відповідальності і покарання.

2. Кримінально-правова характеристика часу вчинення злочину в статтях Особливої частини КК України здійснюється різними способами, при яких:

а) безпосередньо вказується в диспозиції статті особливої частини КК України;

б) прямо не закріплюються в диспозиції статті особливої частини КК України, але впливає з її змісту;

в) не згадується і не розуміється в диспозиції статті особливої частини КК України, але характеризує вчинене.

В усіх зазначених випадках час вчинення злочину впливає на кваліфікацію вчиненого, а тому виступає ознакою складу злочину.

3. Діяння, передбачені ч. 1 ст. 384 КК України, будуть вважатися злочинними за умови їх вчинення в рамках кримінально-процесуальної діяльності, яка має чіткі часові межі. У зв'язку з цим диспозиція зазначеної статті повинна бути викладена в такій редакції: «Завідомо неправдиві показання свідка, потерпілого, або завідомо неправдивий висновок, показання експерта, а так само завідомо неправильний переклад під час проведення кримінального провадження суду, або під час досудового розслідування, чи завідомо неправдивий звіт оцінювача про оцінку майна під час виконавчого провадження».

4. Кримінально-правове значення часу вчинення злочину як фактора кримінально-правової оцінки вчиненого, не зводиться лише до його врахування при кваліфікації злочину. Воно набагато ширше і полягає у впливі часу на характер і ступінь суспільної небезпеки діяння та особи злочинця.

5. Значення часу злочину визначається тим, що воно формує суспільну небезпеку діяння і виступає фактором його криміналізації; підвищує або, навпаки, знижує ступінь суспільної небезпеки діяння і служить засобом диференціації кримінальної відповідальності, встановленої за його вчинення; суспільна небезпечність вчиненого і обумовлюють його декриміналізацію.

6. Час вчинення злочину є основою криміналізації деяких видів діянь, виступаючи одним з тих ознак, сукупністю яких визначається їх типова, мінімально необхідна і достатня суспільна небезпека, зокрема, коли притягнення особи до кримінальної відповідальності можливе: в одних випадках при вчиненні діяння тільки в певний час; в інших — при певній тривалості дії, по-третє — при повторенні раніше вчиненої особою дії або бездіяльності, але протягом певного періоду.

7. Час виконання певних дій виключає суспільну небезпечність і проти-правність вчиненого і обумовлює його декриміналізацію.

8. Час злочину як фактор реалізації заходів кримінально-правового впливу головним чином фіксується в статтях Загальної частини КК України за допомогою лексичних конструкцій (слів і виразів) або впливає з відповідного аналізу норми.

9. Час вчинення злочину дозволяє зрозуміти відмінність сукупності злочинів від сукупності вироків, що тягнуть за собою різні правові наслідки для засудженого.

10. Час вчинення злочину має значення в межах умовних видів звільнення.

11. Час вчинення злочину має значення як фактор реалізації заходів в інституті давності притягнення до кримінальної відповідальності.

12. Для умисних злочинів давність обчислюється з дня вчинення суспільно небезпечного діяння (дії або бездіяльності), а при вчиненні необережних злочинів — з дня настання суспільно небезпечних наслідків.

13. При вчиненні готування до злочину або замаху на злочин строки давності слід обчислювати з дня останнього умисного суспільно небезпечного діяння, що створює умови для вчинення злочину або спрямованого на нього вчинення.

14. При вчиненні триваючих злочинів строки давності мають обчислюватися з дня початкового акту злочинної поведінки, що утворює склад юридично закінченого злочину, і при вчиненні досліджуваних злочинів — з дня вчинення останнього злочинного діяння з числа тотожних чи однорідних злочинів.

15. При вчиненні злочину в співучасті строки давності притягнення до кримінальної відповідальності слід обчислювати з дня виконання кожним із співучасників свого суспільно небезпечного діяння незалежно від часу вчиненого виконавцем або іншим співучасником.

16. Час вчинення злочину має значення як фактор реалізації кримінально-правового впливу опосередковано через вікові критерії суб'єкта і впливає на спектр і обсяг обмежень, яким може бути піддана особа неповнолітнього.

Крім того, на підставі дослідження можна зазначити наступне:

- що згадування часу в означеному значенні містяться також у статтях 49 і 89 КК України його вплив на вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності та відбування покарання є більш очевидним. Це пояснюється тим, що використовувані законодавцем терміни прямо вказують, що з дня вчинення злочину і з дня набрання вироком законної сили повинні пройти певні строки. Натомість у всіх інших випадках роль часу вчинення злочину як фактора, який обумовлює вибір заходів кримінально-правового впливу, безпосереднього відображення в положеннях Загальної частини не отримала і проявляється тільки за допомогою аналізу їх змісту;

- вчинення особою другого або наступних злочинів, до або після настання визначених кримінально-правових подій (як, наприклад, закінчення строку давності кримінальної відповідальності, погашення або зняття судимості та інше), визначає наявність або відсутність інституту множинності злочинів:

1) якщо суб'єкт вчиняє новий умисний злочин до погашення судимості за попередній тяжкий злочин, за який за який він був засуджений, в наявності, множинність (рецидив) злочинів;

2) при вчиненні другого діяння після погашення судимості — про множинність злочинів уже не йдеться;

- існують варіанти врахування множинності злочинів, серед яких найбільш значущі і важливі, передбачені в статтях 70 та 71 КК України, і застосування того чи іншого варіанту залежить від того, чи є розрив між вчиненими особою злочинами, розрив у виді постановлення вироку за одним або частиною таких злочинів:

1) якщо такого розриву нема, застосовуються правила призначення покарання за сукупністю злочинів (стаття 70 КК України);

2) за відсутності такого розриву, застосовуються правила призначення за сукупністю вироків (стаття 71 КК України);

- визначення характеру сукупності одна з важливих і складних кримінально-правових задач у правозастосуванні;

- правильне вирахування часу вчинення злочину дозволяє виключити змішування сукупності злочинів та сукупності вироків, та допоможе точно встановити, яка кримінально-правова норма підлягає застосуванню при призначенні остаточного покарання;

- значення часу вчинення злочину проявляється у всіх формах реалізації кримінальної відповідальності. Самостійного значення в переліку обставин, передбачених статтями 66 і 67 КК України, час злочину немає, а виступає лише важливим складовим їх елементом;

- при врахуванні в процесі індивідуалізації покарання часу злочину при пом'якшуючих або обтяжуючих покарання необхідно виходити з того, що він може виступати в якості конструктивної ознаки складу злочину або не бути таким:

1) виступаючи в якості конструктивної ознаки час має різну ступінь виваженості і відіграє роль як при кваліфікації злочину, так і при призначенні покарання;

2) у випадку, коли час не є конструктивною ознакою складу злочину, і він враховується при призначенні покарання;

- найбільшою мірою значення часу вчинення злочину як фактори реалізації заходів кримінально-правового впливу проявляється в дії такого інституту кримінального права, як давність притягнення до кримінальної відповідальності;

- при градації часових проміжків в залежності від тяжкості вчиненого використовується термін «після вчинення злочину... тяжкості». Подібна послідовність законодавця породила розбіжності з питань точки відліку строку давності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про практику призначення судами кримінального покарання: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 24.10.2003 року / (із змінами і доповненнями) // Постанова Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах. — Київ : Алерта ; ЦУЛ, 2011. — С. 68—85.

2. Кригер Г. А. Индивидуализация наказания по советскому уголовному праву: применение наказания по советскому уголовному праву. — Москва : 1958. — С. 74.

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. // Відомості Верховної ради України — 2001. № 25—26. — Ст. 131.

4. Карпец И. И. Уголовное право и этика. — Москва : 1986. — С. 216.

5. Антоян Ю. М. Роль конкретной жизненной ситуации в совершении преступления. — Москва : 1973. — С. 9—28.

6. Научный комментарий к Уголовному кодексу РСФСР. — Свердловск : 1964. — С. 91.

7. Уголовное право. Общая часть : учебник для вузов / отв. ред. И. Я. Козаченко, З. А. Незнамова. — Москва : 1997. — С. 427.

8. Бажанов М. И. Избранные труды ; [сост. : В. И. Тютюгин, А. А. Байда, Е. В. Харитонов, Е. В. Шевченко ; отв. ред. В. Я. Тацкий]. — Харьков : Право, 2012. — 1244 с.

9. Ендольцева А. В. Институт освобождения от уголовной ответственности: проблемы и пути их решения. — Москва : 2004. — С. 121.

10. Курс уголовного права. Общая часть. В 5 т. / Т. 2. под ред. Н. Ф. Кузнецовой и И. М. Тяжковой. — Москва : 2002. — С. 193.
11. *Ткачевский Ю. М., Коробов П. В.* Начало срока давности совершения преступления // Российская юстиция. — 2009. № 8. — С. 40–41.
12. Сравнительное уголовное право. Общая часть / под общ. ред. С. П. Щербы. — Москва : 2009. — С. 392.
13. Комментарий к УК РФ с постатейными материалами и судебной практикой / под ред. С. И. Никулина. — Москва : 2000. — 254 с.
14. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / отв. ред. В. И. Радченко, науч. ред. А. С. Михлин. — Москва : 2008. — 122 с.
15. *Махмудова М. А.* Сроки давности в уголовном праве России : автореф. дис.... канд. юрид. наук. Махачкала, 2011. — 21 с.
16. *Смольников В. Е.* Давность в уголовном праве. — Москва : 1973. — С. 238.
17. *Сверчков В. В.* Освобождение от уголовной ответственности в связи с истечением сроков давности // Журнал российского права. — 2000. № 2. — С. 88.
18. *Хан-Магомедов Д. О.* Освобождение от наказания по советскому праву : лекция. — Москва : 1964. — С. 6.
19. *Попов А. Н.* Уголовный закон и его обратная сила. СПб. : 1998. — С. 20.
20. *Приходько И. В.* Сроки давности в российском и зарубежном уголовном законодательстве // Вестник Самарской гуманитарной академии. — 2009. № 2. — С. 23.
21. *Ткачевский Ю. М.* Давность в советском уголовном праве. — Москва : 1978. — С. 53.
22. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 226p.
23. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A. V. Serebrennikova; — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366p.
24. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A. V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366p.
25. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A. I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A. I. Lukashov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 313p.
26. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 298p.

REFERENCES

1. Pro praktyku pryznachennia sudamy kryminalnoho pokarannia: Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy № 7 vid 24.10.2003 roku / (iz zminyamy i dopovnenniamy) // Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy u kryminalnykh spravakh. — Kyiv : Alerta ; TsUL, 2011. — S. 68–85.
2. *Kriger G. A.* Individualizacija nakazaniya po sovetskomu ugovnomu pravu: primenenie nakazaniya po sovetskomu ugovnomu pravu. — Moskva : 1958. — S. 74.
3. Kryminalnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 r. // Vidomosti Verkhovnoi rady Ukrainy — 2001. № 25–26. — St. 131.
4. *Карпец И. И.* Уголовное право и jetika. — Moskva : 1986. — S. 216.

5. *Antonjan Ju. M.* Rol' konkretnoj zhiznennoj situacii v sovershenii prestuplenija. — Moskva : 1973. — S. 9—28.
6. Nauchnyj kommentarij k Ugolovnomu kodeksu RSFSR. — Sverdlovsk : 1964. — S. 91.
7. Ugolovnoe pravo. Obshhaja chast' : uchebnik dlja vuzov / otv. red. I. Ja. Kozačenko, Z. A. Neznamova. — Moskva : 1997. — S. 427.
8. *Bazhanov M. I.* Izbrannye trudy ; [sost. : V. I. Tjutjugin, A. A. Bajda, E. V. Hari-tonova, E. V. Shevchenko ; otv. red. V. Ja. Tacij]. — Har'kov : Pravo, 2012. — 1244 s.
9. *Endol'ceva A. V.* Institut osvobozhdenija ot ugolovnoj otvetstvennosti: problemy i puti ih reshenija. — Moskva : 2004. — S. 121.
10. Kurs ugolovnogo prava. Obshhaja chast'. V 5 t. / T. 2. pod red. N. F. Kuznecovoj i I. M. Tjzhkovej. — Moskva : 2002. — S. 193.
11. *Tkachevskij Ju. M., Korobov P. V.* Nachalo sroka давности sovershenija prestuplenija // Rossijskaja justicija. — 2009. № 8. — S. 40—41.
12. Sravnitel'noe ugolovnoe pravo. Obshhaja chast' / pod obshh. red. S. P. Shherby. — Moskva : 2009. — S. 392.
13. Kommentarij k UK RF s postatejnymi materialami i sudebnoj praktikoj / pod red. S. I. Nikulina. — Moskva : 2000. — 254 s.
14. Kommentarij k Ugolovnomu kodeksu Rossijskoj Federacii / otv. red. V. I. Radčenko, nauch. red. A. S. Mihlin. — Moskva : 2008. — 122 s.
15. *Mahmudova M. A.* Sroki давности v ugolovnom prave Rossii : avtoref. dis... kand. jurid. nauk. Mahachkala, 2011. — 21 s.
16. Smol'nikov V. E. Davnost' v ugolovnom prave. — Moskva : 1973. — S. 238.
17. *Sverchkov V. V.* Osvobozhdenie ot ugolovnoj otvetstvennosti v svjazi s istecheniem srokov давности // Zhurnal rossijskogo prava. — 2000. № 2. — S. 88.
18. *Han-Magomedov D. O.* Osvobozhdenie ot nakazanija po sovetskomu pravu : lekcija. — Moskva : 1964. — S. 6.
19. *Popov A. N.* Ugolovnyj zakon i ego obratnaja sila. SPb. : 1998. — S. 20.
20. *Prihod'ko I. V.* Sroki давности v rossijskom i zarubezhnom ugolovnom zakonodatel'stve // Vestnik Samarskoj gumanitarnoj akademii. — 2009. № 2. — S. 23.
21. *Tkachevskij Ju. M.* Davnost' v sovetskom ugolovnom prave. — Moskva : 1978. — S. 53.
22. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A. I. Korobeev. — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 226p.
23. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A. V. Serebrennikova; — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366p.
24. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A. V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366p.
25. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A. I. Lukashov and candidate of law E. A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A. I. Lukashov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 313p.
26. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A. I. Lukashov; introduction by Y. I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 298p.

Семенюк Н. М. Час вчинення злочину як фактор реалізації заходів кримінально-правового впливу

У статті розглядаються питання кримінально-правового значення часу вчинення злочину як фактора, що визначає застосування заходів кримінально-правового впливу. Автор показав, яким чином час вчинення злочину виступає як фактор реалізації заходів кримінально-правового впливу.

Ключові слова: час вчинення злочину, кримінально-правове значення часу вчинення злочину, ознака, об'єктивна сторона, кримінальне законодавство, звільнення від кримінальної відповідальності, відбування покарання.

Семенюк Н. М. Время совершения преступления как фактор реализации мер уголовно-правового воздействия

В статье рассматриваются вопросы уголовно-правового значения времени совершения преступления как фактора, определяющего применения мер уголовно-правового воздействия. Автор показал, каким образом время совершения преступления выступает как фактор реализации мер уголовно-правового воздействия.

Ключевые слова: время совершения преступления, уголовно-правовое значение времени совершения преступления, признак, объективная сторона, уголовное законодательство, освобождение от уголовной ответственности, отбывание наказания.

Semenyuk N. Time of Committing a Crime as a Factor of the Implementation of the Measures of the Criminal-legal Influence

The article deals with the matter of the criminal-legal meaning of the time of committing a crime as a factor that determines the implementation of the measures of the criminal-legal influence. The author demonstrates the way the time of committing a crime serves as a factor of the implementation of the measures of the criminal-legal influence.

Keywords: Time of Committing a Crime; Meaning of Time of Committing a Crime; Element; Actus Reus; Criminal Legislation; Relief of Criminal Responsibility; Service of Sentence

Стаття надійшла до редакції: 04.07.2018.

УДК 343.364

I. Khar

THEORETICAL AND PRACTICAL ISSUES REGARDING THE PERPETRATOR OF A CRIME OF REFUSAL OF A WITNESS TO TESTIFY, OR REFUSAL OF AN EXPERT OR TRANSLATOR TO PERFORM THEIR DUTIES

I. O. Харь

*кандидат юридичних наук, доцент,
заступник завідувача кафедри кримінального права,
кримінології, цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»
м. Київ*

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ СТОСОВНО СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ ВІДМОВА СВІДКА ВІД ДАВАННЯ ПОКАЗАНЬ АБО ВІДМОВА ЕКСПЕРТА ЧИ ПЕРЕКЛАДАЧА ВІД ВИКОНАННЯ ПОКЛАДЕНИХ НА НИХ ОBOB'ЯЗКІВ

Постановка проблеми. Дослідження важливих теоретичних та практичних питань, пов'язаних із суб'єктом злочину відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків, (ст. 385 КК України) обумовлено неналежним застосуванням цього закону на практиці.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження проблеми суб'єкта злочину, передбаченого ст. 385 КК України в її різних аспектах присвятили свої наукові праці В. Т. Маляренко, В. Я. Тищій, О. І. Габро, В. В. Устименко, В. С. Фельдблюм, Є. В. Фесенко, О. І. Ольховенко та інші. Проте ця проблема не знайшла до цього часу належного вирішення.

Метою статті є дослідження суб'єкта злочину, передбаченого ст. 385 КК України.

Основні результати дослідження. Проблема суб'єкта злочину загалом, а також діяння передбаченого ст. 385 КК України 2001 року, має певний теоретичний доробок у науці кримінального права [1, с. 137–147; 2, с. 18–20; 3, с. 58; 4, с.20; 5, с. 3–4; 6, с. 1–260; 7, с. 130; 8, с. 1–318; 9, с. 1–36; 10, с. 1–304; 11, с. 82–86; 12, с. 130–141; 13, с. 1–140]. Суб'єктом злочину кримінальне право визнає фізичну осудну особу (людину, яка досягла до моменту вчинення злочину певного віку, за якого особа вчинила суспільно небезпечне діяння, заборонене кримінальним законом, і здатна понести за нього кримінальну відповідальність [14, с. 348]. Тут необхідно зазначити що вперше в КК України 2001 р.

у ч. 1 ст. 18 дається законодавче визначення суб'єкта злочину: «Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого, відповідно до цього Кодексу, може настати кримінальна відповідальність» [15], а також сформульоване визначення спеціального суб'єкта — ч. 2 ст. 18 КК України: Спеціальним суб'єктом злочину є фізично осудна особа, що вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність за злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа» [15]. Відсутність будь-якої ознаки загального, а для спеціального — ознак спеціального суб'єкта злочину виключає склад конкретного злочинного діяння й застосування до особи покарання. Ці вимоги стосуються і злочинів передбачених ст. 385 КК України. Така значущість суб'єкта злочину завідомо неправдиве показання потребує значної уваги до його дослідження і, зокрема, до класифікації суб'єктів.

Аналіз юридичної, філософської, медичної і психологічної літератури окреслив основні теоретичні й методологічні проблеми вчення про суб'єкт злочину в науці кримінального права. З дослідження цієї літератури видно, що під методологією розуміють, перш за все, звернення щодо принципів побудови, форм і способів науково-пізнавальної діяльності, вчення про структуру, логічну організацію, а також щодо методів і засобів цієї діяльності [18, с. 164]. Виходячи із зазначеного, слід погодитися з думкою В.Г. Павлова, що методологія дає змогу представити вчення про суб'єкт злочину взагалі, а на нашу думку, і про суб'єкт досліджуваного злочину з історико-філософських, правових і теоретичних позицій, допомагає визначити найбільш перспективні напрями цього вчення, глибше пізнати логіку існуючих проблем, виявити і закріпити важливі пріоритети в їх дослідженні [8, с. 12]. Тому ми переконані в тому, що потрібно в цій роботі зупинитися на деяких теоретичних і методологічних положеннях суб'єкта злочину. Крім того, досконале вирішення проблеми суб'єкта злочину, передбаченого ст. 385 КК України, неможливе без осмислення теоретичних і методологічних проблем дослідження суб'єкта злочину та дискусійних питань вчення про суб'єкт злочину.

Насамперед на цьому шляху дослідження зазначимо ще раз, що під методологією розуміють: вчення щодо принципів побудови, форм і способів науково-пізнавальної діяльності; вчення про структуру логічної організації, а також щодо методів і засобів цієї діяльності [16, с. 164]. Термін «методологія» в літературі в широкому розумінні використовується як філософське вчення про методи пізнання [17, с. 365—367]. У вузькому розумінні під методологією розуміють сукупність пізнавальних засобів, розроблених на основі принципів загальної методології, що мають методологічне значення в конкретній сфері пізнання і практики [18, с. 13—14]. Крім того, під методологією розуміють систему принципів наукового дослідження, оскільки методологія визначає, якою мірою зібрані факти можуть слугувати і відповідати об'єктивному знанню [19, с. 24].

Маючи достатньо аргументовані визначення та підходи і провівши аналіз юридичної, філософської, медичної і психологічної літератури, окреслимо основні теоретичні й методологічні проблеми вчення про суб'єкт злочину в

науці кримінального права, а також ті, що стосуються і суб'єкта злочину, передбаченого ст. 385 КК України.

Виходячи з означеного вище, слід констатувати той факт, що формування цілої низки методологічних основ учення про суб'єкт злочину відносяться до теорій і правових поглядів І. Канта, Г. В. Ф. Гегеля, А. Фейєрбаха, І. Г. Фіхте та інших дослідників права, які мали великий вплив на розвиток правової думки в Україні. Так у філософії І. Канта інтерес викликає: осмислення злочину і особи, що його вчинила; переконання, що злочин вчиняється за бажанням людини (за рішенням її волі); що суб'єкт злочину (як фізична особа) володіє свободою волі [20, с. 137]. Натомість за кримінально-правовою теорією Г. В. Ф. Гегеля: злочинець — це не просто об'єкт каральної влади держави, а суб'єкт права; воля і мислення якого являють собою щось єдине, так як воля не що інше, як мислення, яке перетворює себе в наявне буття і при цьому наявність волі є загальною умовою інкримінування; осудність як властивість особи, що вчинила злочин, свідчить про те, що суб'єкт як мисляча істота, знав і хотів діяти певним чином [21, с. 89–165]. А. Фейєрбах вважав, що злочин вчиняється не з чуттєвих спонукань, а із свавілля вільної волі (як дія вільної волі злочинця) [22, с. 16–30]. І. Г. Фіхте наполягав на тому, що злочин залежить від свободи волі людини [23, с. 165].

За дослідженнями А. А. Піонтковського, з якими слід погодитися, що кримінально-правові погляди І. Канта на проблему суб'єкта злочину були ідеалістичними, натомість це ж питання Г. В. Ф. Гегелем розглядалося по суті в сфері абстрактного права, а погляди А. Фейєрбаха були антиісторичними, тобто мали методологію критичної філософії [23, с. 17].

Багато питань, в тому числі, що стосуються суб'єкта злочину, відображені у філософії І. Канта, Г. В. Ф. Гегеля. І. Г. Фіхте, в подальшому розроблялися і досліджувалися різними правовими школами. Так, найвидатнішими теоретиками класичної школи кримінального права, що виникла в Європі у другій половині XVIII — початок XIX ст. ст., поряд з А. Фейєрбахом були К. Біндінг (Німеччина), Н. Россі, О. Гарро (Франція). В Україні такий напрямок виник у XIX—XX ст. ст. в особі професора А. Ф. Кістяковського, в Росії представниками цього напрямку були М. С. Таганцев, Н. Д. Сергієвський. Ця школа кримінального права базувалася на метафізичній ніким і нічим не обумовленій свободі волі особи і відсутності кримінальної відповідальності неосудних. Протилежних поглядів дотримувалися представники антропологічної школи кримінального права, що виникла в кінці XIX ст. (засновники: Ч. Лоброзо, Р. Гарофало, Е. Феррі та ін..) спираючись на методологію вульгарного матеріалізму і позитивізму, заперечуючи повністю вольову діяльність вони обгрунтовували вчення про злочинну людину. Іншими словами, вони стверджували, що злочини вчиняються, незалежно від суспільних умов, і як правило, природженими злочинцями. Представники соціологічної школи кримінального права (кінець XIX — початок XX ст. ст.) А. Прінс, І. Я. Фойніцький та інші виступили проти визнання свободи волі злочинця, наполягаючи, що його дії обумовлені соціальними факторами злочинності [19, с. 30]. По суті вони заперечували інститути кримінального права, вчення про склад злочину, не проводили різ-

ниці між поняттями: «осудність» і «неосудність». Злочинне діяння розглядалось як вчинок розумної людини. Методологією цієї школи були філософія прагматизму і позитивізму. Вони вважали, що будь який злочин вчиняється фізичною особою (людиною). Якщо розглядати проблеми дослідження суб'єкта злочину з позиції методології теоретичних концепцій в українському і російському кримінальному праві, то не дивлячись на різне відношення дореволюційних вітчизняних криміналістів до філософських і кримінально-правових теорій, у більшості своїй вони були єдині, що суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа, і виступали проти кримінальної відповідальності юридичних осіб.

Проблема осудності і неосудності особи, що вчинила злочин, що є однією з основних у теорій кримінального права у відношенні суб'єкта злочину, вирішувались представниками різних шкіл по різному. Що ж стосується віку суб'єкта як однієї із його головних ознак, то дослідження зводилося до різних класифікацій злочинних елементів, або до розгляду їх вікових особливостей з позицій особистих особливостей злочинця. Звичайно, що вивчення свободи волі, осудності, неосудності та інших питань, що зв'язані з поведінкою людини в суспільстві неможливо обґрунтувати і вирішити окремо від проблеми суб'єкта злочину, з якою тісно зв'язані різні інститути кримінального права [24, 34–36].

В історичному аспекті, як нам уявляється, представляє інтерес методологічний і теоретичний аналіз суб'єкта злочину в кримінальному праві і кримінальному законодавстві в радянський період розвитку СРСР і її складової Української РСР. Як, на наш погляд, вірно вважає Ю. А. Красіков, що після жовтневої революції доктрина соціалістичного права увібрала в себе реакційні положення соціологічної школи права, перекутивши багато в чому класичний напрямок [24, с. 35]. У перші роки існування радянської держави увага до вивчення суб'єкта злочину зі сторони юристів майже не приділяється. Це було зв'язане з тим, що кримінальне законодавство потребувало кардинальних змін [8, с. 18]. В цей період наука кримінального права з нових методологічних позицій стала вирішувати задачі з переосмисленням кримінально-правових теорій, у тому числі й тих, що стосуються суб'єкта злочину.

У радянський період значний вклад в розвиток теорій і методології з проблем суб'єкта злочину внесли вчені Я. М. Брайнін, В. С. Орлов, А. А. Піонтковський, А. М. Трайнін, І. І. Карпець, В. М. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнецова, Н. С. Лейкіна, Р. І. Міхеєв, В. Я. Тацій, С. С. Яценко, П. С. Матишевський, О. Я. Светлов та інші. Але, в зв'язку з відсутність в теорії кримінального права послідовного, стрункого вчення про суб'єкт злочину, вченими допускалися методологічні помилки в характеристиці його ознак. Традиційно суб'єкт злочину характеризувався у вигляді одного із елементів складу злочину [8, с. 18]. На думку О. Ф. Шишова, в підручнику з кримінального права 1938 р. був допущений ще один методологічний прорахунок, який виразився в тому, що соціальна суть інституту вини розглядалася в розділі «Суб'єкт злочину» [19, с. 87].

Загальновизнаною думкою є та, що висвітлення питань методології в кримінально-правових літературі цього ж напрямку щодо суб'єкта злочину обмежувалося лише вказівкою авторів на діалектичний матеріалізм як всеза-

гальний метод наукового пізнання, а приватно-наукові методи були у затінку і потребували дослідження.

Важливе значення для розуміння теоретичних і методологічних проблем поняття «суб'єкта злочину» мало дослідження радянськими та сучасними фахівцями в галузі кримінального права філософського поняття свободи, волі в її матеріалістичному розумінні, а також ознак суб'єкта злочину як вік, осудність і неосудність.

В науці кримінального права, як зазначалося раніше, склад злочину є необхідною і достатньою підставою притягнення осудної особи, що вчинила злочин, з врахуванням встановленого законом віку до кримінальної відповідальності. Структурну основу складу злочину складає: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт і суб'єктивна сторона [25, с. 162]. В той же час А. М. Трайнін наполягав на тому, що суб'єкт злочину не може розглядатися в системі елементів складу злочину, та як людина не є елементом вчиненого нею злочинного діяння [26, с.191]. Позиція А. М. Трайніна не отримала широкого визнання серед теоретиків кримінального права. Було спірним в теорії кримінального права і ствердження, що осудність і вік суб'єкта злочину не можна розглядати в якості ознак, що відносяться до складу злочину (А. Н. Трайнін, Б. С. Никіфоров та ін.). На переконання Н.С.Лейкіної, включення осудності і віку до числа основних ознак суб'єкта не є перетворенням злочинця в елемент вчиненого ним злочинного діяння, а є можливість спробувати дати більшу об'єктивну і всебічну характеристику конкретного складу злочину [27, с. 229–234]. Проте на думку В.Г Павлова, з якою слід погодитися, що така позиція Н. С. Лейкіної є сумнівною [8, с. 19].

Важливою теоретичною основою в дослідженні суб'єкта злочину є вік, встановлений в законі, як обставина, що визначає настання кримінальної відповідальності за вчинене. Вік як ознака суб'єкта злочину глибоко вченими практично не вивчена. Складність цієї проблеми зв'язана з тим, що вона зв'язана не тільки з природними, біологічними, але й соціально-психологічними властивостями людини, які мають враховуватися законодавцем при встановленні вікових меж для притягнення до кримінальної відповідальності. На певних історичних етапах вік, з якого наступала кримінальна відповідальність, встановлювався законодавцем по-різному. Достатньо низькі межі настання кримінальної відповідальності зберігалися тривалий час.

Загальна кримінальна відповідальність за чинним КК України наступає з 16 років, хоча на практиці, і в теорії кримінального права це питання вирішується неоднозначно. Справа в тому, що за деякі злочини, не оговорені в законі, кримінальна відповідальність може наступати з 18 років або з 25 років. Дане положення реалізується, коли мова йде про спеціальний суб'єкт злочину. В цьому зв'язку виникає необхідність привести в кримінальному законі конкретний перелік норм, що передбачають настання кримінальної відповідальності з 18 або з 25 років. Від віку, на нашу думку, залежить і структура складу злочину.

Одним із аспектів дослідження суб'єкта в теорії кримінального права є його осудність, тобто такий психічний стан, коли особа, яка під час вчинення

злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними [14, с. 204].

Важливою стороною дослідження суб'єкта злочину взагалі, і зокрема суб'єкта злочину, передбаченого ст.385 КК України є вивчення такого складного питання в науці кримінального права і кримінології, як співвідношення понять «суб'єкт злочину» і «особистість злочинця», які іноді ототожнюються. Методологічною основою дослідження цієї проблеми є як поглиблене вивчення самого злочинного діяння на різних етапах розвитку нашої держави, так і вдосконалення кримінального законодавства з метою більш ефективної боротьби зі злочинністю в тому числі і проти правосуддя. Поняття «суб'єкт злочину» і «особистість злочинця», хоча і близькі, але не співпадають. Крім того, вони мають різний обсяг, а саме — поняття «суб'єкта злочину» вужче, ніж поняття «особистість злочинця» [8, с. 23]. Поняття «суб'єкт злочину» ґрунтується на конкретних положеннях, сформульованих у

кримінальному законі, і виходить із методологічних передумов філософських і кримінально-правових теорій [8, с. 23], «Суб'єкт злочину» — це термін кримінально-правовий, який, швидше, визначає юридичну характеристику особи, що вчинила злочин, і відрізняється від кримінологічного поняття «особистість злочинця» [8, с. 23]. Натомість «Особистість злочинця» як більш об'ємне поняття, розкривається через соціальну суть особи, а також через складний комплекс ознак, властивостей, зв'язків, відносин, моральний і духовний світ, що характеризують її, взятих у взаємодії з індивідуальними особливостями і життєвими Фактами, що лежить в основі злочинної поведінки [8, с. 23].

Крім того, стосовно суб'єкта злочину також існує проблема його класифікації. Адже, як відомо, в юридичній літературі існують різні погляди на класифікацію суб'єктів злочину. Деякі автори стверджують, що ними можуть бути як приватні, так і службові особи [28, с. 522; 12, с. 131—141 т. ін.]. Другі вважають, що суб'єктами злочинів можуть бути будь-які особи [29, с. 9]. Існує думка, що суб'єктом злочину можуть бути як громадяни, так і службові особи [30, с. 42]. В теорії кримінального права суб'єкти злочинів також класифікуються на загальний і спеціальний [31, с. 830—899; 10, с. 120 та ін.].

Така суперечлива класифікація суб'єктів злочину, їх тлумачення в науці кримінального права та судовій практиці не може надати допомогу судам та правоохоронним органам у справі боротьби зі злочинними проявами. Положення, що склалося, викликає необхідність більш поглибленого дослідження суб'єкта злочину і зокрема, суб'єкта злочину, передбаченого ст. 385 КК України. З цією метою перш за все звернемося до термінології, що використовується авторами для позначення суб'єкта конкретного злочинного діяння. Так В. Я. Тацій, А. А. Піонтковський, та ін., при визначенні суб'єкта злочину, що стосується злочинів проти правосуддя використовують термін «приватна особа». Автор підтримує позицію В. К. Матвійчука, що поняття «приватна особа» не зовсім точно відображає той зміст, який названі автори йому намагаються надати [32, с. 70]. Перш ніж зробити спробу пояснити свою точку зору про це поняття, слід відзначити, що в кримінальному праві зміст терміну «при-

ватна особа» до цього часу не отримав розробки. Ним в дійсності автори існуючих підручників з кримінального права, курсів кримінального права, монографічної літератури, навчальних посібників і статей називають суб'єктів злочинів, що стосуються злочинів проти правосуддя. Про цьому не дають пояснення, на відміну від поняття «службова особа», якими ж ознаками повинна володіти приватна особа. Разом з тим, розробка ознак приватної особи має не тільки теоретичне, але й істотне практичне значення, на чому акцентував увагу В. К. Матвійчук [32, с. 70], що і ми спробуємо аргументувати при визначенні суб'єкта злочину, передбаченого ст. 385 КК України. Щоб отримати з цього питання більш або менш вичерпну відповідь, важливо дійсно дати тлумачення терміна «приватна особа», з'ясувати, який зміст в нього вкладається, і що власне під ним треба розуміти, як його треба аргументувати. Згідно «Словаря російського мови» С. Ожегова слово «частный, -ое» означає «являющийся отдельной частью чего-либо, не общий, не типичный. Личный, не общественный, не государственный» [33, с. 717]. Близьке за значенням, хоча і більш вузьке тлумачення терміну «приватний» пропонує «Толковий словарь русского языка» В. Даля: «относящийся к части, общему, исключение» [34, с. 583]. Дещо схоже розуміння дається терміну «приватний» Великим тлумачним словником сучасної української мови «Який належить окремій особі (особам); не державний, не суспільний. Який стосується окремої особи (осіб) особистий //перев., у сполуч. зі сл. життя. Не пов'язаний зі службовою або суспільною діяльністю, який не має офіційного значення... виконується поза державною службовою... який не перебував на державній службі... Приватним способом а) неофіційно; б) для окремої особи або поза державною службою...» [35, с. 926].

З існуючих тлумачень терміну «приватна», що є в словниках, звичайно ще не можна визначити ознаки приватної особи. Нам здається, що для цієї мети ще додатково, необхідно скористатися тими положеннями, що є в чинному кримінальному законодавстві (ст.364 КК України) як це робить В. К. Матвійчук у своїх роботах, а саме: ознаками службової особи, а також ознаками неслужбової особи, що даються в юридичній літературі. Порівнюючи указані ознаки й правові наслідки, що є на практиці, які відносяться як до службової особи, так і неслужбової, використовуючи для пояснення тлумачення терміну «приватна», що дається у словниках, спробуємо визначити ознаки суб'єкта приватної особи як суб'єкта злочину.

Найбільш прийнятими, на мій погляд, є визначення і обґрунтування ознак суб'єкта злочину через діяльність і функції суб'єкта [36, с. 70–71], тобто

функціональну діяльність такої особи. Зазначена позиція В. К. Матвійчука потребує лише певного уточнення, яке повинне мати таке наповнення: «крім діяльності і функцій суб'єкта (функціональної діяльності такої особи) ще необхідно в зазначеній динаміці врахування і відповідного статусу суб'єкта». Що ж стосується службових осіб, які дають вказівку на вчинення злочину або які його вчиняють особисто, то їх діяльність згідно ст. 364 КК України відноситься до здійснення постійно чи тимчасово чи за спеціальними повноваженнями функції представників влади, чи місцевого самоврядування, а також до того, що вони обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади,

органах місцевого самоврядування на державних чи комунальних підприємствах в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій або виконують такі функції за спеціальними повноваженнями, якими особа наділяється повноваженим органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноваженим органом чи повноваженою особою підприємства, установи, організації, судом або законом тощо [37, с. 79].

Суть однієї функції, як це зрозуміло, виражається в безпосередньому управлінні людьми, виробничими, виховними, організаційними або технологічними процесами [38, с. 30–31; 39, с. 491–495]. Друга — охоплює коло обов'язків, пов'язаних з розпорядженням і управлінням державним, колективним або приватним майном, засобами виробництва та ін. суб'єкта [40, с. 62–63; 39, с. 495]

У частини суб'єктів, як свідчить це дослідження, функції та статус службової особи відсутні. Слід погодитися з думкою, що неможливо дати всебічне і об'єктивне визначення суб'єкта складу злочину (в частині, що стосується неслужбової особи) без розкриття змісту виробничих і професійних функцій, а також статусу такої особи, які такий суб'єкт виконує під час вчинення злочину [40, с. 80].

Ними є: 1) виробничі функції, в процесі яких відбувається процес виробництва; 2) професійні функції — відносно-постійний вид трудової діяльності, яка передбачає певну сукупність теоретичних знань, практичного досвіду і трудових навичок; 3) коло обов'язків такого працівника регламентується трудовим договором, контрактом, службовою інструкцією або іншими нормативно-відомчими актами [40, с. 62–71].

Ми згодні з позицією В. К. Матвійчука, що поняття «приватна особа» і «службова особа» відносяться до різних систем відліку і їх (ці поняття) не можна порівнювати і протиставляти, а тому методично буде вірним, якщо конкретні системи розглядаються в конкретних умовах (тобто в системі, досліджуваних суспільних відносин) [40, с. 63] а саме, які охороняються ст. 384 КК України, як це доводиться в указаній статі. Отже повнота поняттям «суб'єкт злочину» виявляється в тому, що воно повинно мати повноту об'єму цього поняття (тобто має бути відсутня пустота, відсутність наповнення цього поняття). З цього приводу слід погодитися з позицією В.К. Матвійчука і положень формальної логіки, що при діленні певного поняття, а саме «суб'єкт злочину», сума об'ємів понять — дільників: — «службова», «неслужбова» і «приватна» особа має бути рівною об'єму (обсягу) діленого поняття [40, с. 64]. Таким чином, можна погодитися з таким визначенням приватної особи як суб'єкта злочину — це фізична осудна особа, якій виповнився до моменту вчинення злочину вік кримінальної відповідальності, як вчиняє злочин, не маючи функції та статусу службової та неслужбової особи, не знаходиться в трудових відносинах, діє як приватна особа не в інтересах суспільно корисної діяльності [40, с. 64].

Дещо іншою термінологією користується при визначенні суб'єкта злочину В. Пакутін. Так, для позначення можливих суб'єктів конкретного злочину

ним використовується поняття «громадяни», поряд із службовими особами [30, с. 28]. Нам здається, що вірну позицію в цьому питанні займає В. К. Матвійчук, який зазначає що «використання терміну «громадянин» в поєднанні з службовими особами як складових суб'єкту злочину неправомірно» [32, с. 93]. Дійсно, що таке поєднання можливих суб'єктів окремого складу злочину приводить до відомої логічної помилки, тобто невідповідності членів поділу і їх перерізу, пересічення, перетину [32, с. 93], а на нашу думку, веде до повного відторгнення їх одного від одного, адже очевидно, що службові особи є також громадянами. Крім того, при такому поєднанні вбачається і друга логічна помилка — неповнота ділення [32, с. 93]. Що, є на наш погляд, істотною методологічною помилкою. Автори, виходячи з механізму логіки мислення, використовуючи поняття «громадяни», не включають, як можливих суб'єктів злочину, осіб без громадянства, іноземних громадян, неслужбових і приватних осіб. Це ще раз підтверджує нашу позицію щодо суб'єкта злочину.

Поділ суб'єктів на загальний та спеціальний, як вірно вказує С. Б. Гавриш, для злочинів проти правосуддя дійсно недостатній, бо не відображає соціального і правового статусу суб'єкта [41, с. 484]. В дійсності це так, оскільки цей термін є певна абстракція, що позбавлена соціального змісту тобто реальності суб'єкта як такого.

Автор вважає, що теоретичне вирішення питання про суб'єкт злочину, передбачене ст. 385 КК України, повинно перш за все слугувати практиці боротьби з цими злочинами. Розробки в науці кримінального права можуть бути сприйняті практикою лише в тому випадку, якщо в достатній мірі конкретизовані і базуються на реальних умовах життя суспільства, мають правові та соціальні основи, які підлягають зі сторони кримінального закону.

Таким чином, маючи основні методологічні та теоретичні підходи щодо суб'єкта злочинів і, зокрема, щодо злочину, передбаченого ст.385 КК України відмова свідка від давання показань відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків потребує проведення дослідження цього злочину.

Відносно суб'єкта злочину відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків в юридичній літературі висловлені різні погляди (ці питання автором розглядаються стосовно зазначених положень ст.179 КК України 1960 р. і ст. 385 КК України 2001 р.): одні автори вважають, що такими може бути спеціальний суб'єкт, тільки свідок, експерт або перекладач [42, с. 954; 46, с. 470]; другі наполягають, що такими суб'єктами — можуть бути особи, які у той чи інший спосіб були залучені в сферу здійснення правосуддя — свідок, експерт, перекладач, засуджений тощо [43, с. 573]; треті — впевнені, що суб'єктом цього злочину може бути фізична осудна особа з 16 років (свідок, експерт і перекладач, що досяг 16-ти років) [44, с. 783]; четверті доводять, що відповідальності за цей злочин підлягає свідок, експерт, перекладач, як в кримінальній так і в цивільній справі (позивач, відповідач, треті особи такій відповідальності за ст.178, 179 КК України 1960 р. не підлягають) [45, с. 451, 47, с. 522]; п'яті — пропонують вважати суб'єктом даного злочину, осіб, що викликані в якості свідка,

призначені експертом чи залучені в якості перекладача (свідки, що не досягли шістнадцятирічного віку, за відмову від давання показань кримінальній відповідальності не підлягають) [48, с. 626]. Обвинувачені, підозрювані, потерпілі, спеціалісти, цивільні позивачі, а також сторони в цивільній справі відповідальності за ст. 385 КК України не підлягають [48, с. 626]: шості — наполягають, що суб'єкт цього злочину спеціальний — свідок, експерт чи перекладач, які в установленому законом порядку попереджені про відповідальність за ухилення (відмову) від виконання покладених на них обов'язків (потерпілий, спеціаліст, підозрюваний, обвинувачений підсудний, цивільний позивач та відповідач за відмову від давання показань кримінальної відповідальності не несуть) [49, с. 880]. Крім того, як зазначають прихильники шостої точки зору, що у ч. 2 ст. 385 КК конкретизується приписи ч.1 ст.63 Конституції України, у яких встановлено, що не підлягає кримінальній відповідальності особа за відмову давати показання під час проведення досудового розслідування, або в суді щодо себе, а також членів її сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом — це п.1 ч.1 ст.3 КПП України, ст.3 СК України (проте при застосуванні ч.2 ст.385 КК слід урахувати таке: якщо особа добровільно заявляє про свій намір давати показання щодо себе, членів її сім'ї чи близьких родичів ця заява оформлена в належному процесуальному порядку то давання в подальшому завідомо неправдивих показань або відмова від їх давання може застосувати відповідальність за ст. 384 або ч. 1 ст.385 КК) [49, с. 880—881].

Аналіз зазначених вище точок зору на суб'єкт злочину, передбаченого ст. 385 КК України 2001 р. (ст. 179 КК України 1960 р.), що вони взаємодоповнюють одна одну, але деякі з них є досить переконливими. Так, зокрема А. М. Бойко та Є. В. Фесенко, зазначають, що таким суб'єктом може бути лише свідок, експерт, або перекладач. Проте вони не оговорюють в яких випадках свідок, експерт, або перекладач не можуть нести кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст.385 КК України. Таким же недоліком страждає твердження Ю.В. Александрова, оскільки той чи інший спосіб залучення цих осіб до здійснення правосуддя не завжди може стати підставою кримінальної відповідальності таких учасників процесу.

Крім того, не зрозуміло в його судженні стосовно суб'єкта злочину, коли засуджений може бути суб'єктом цього злочину. Має певне неузгодження, з огляду на чинне законодавство і позиція О. А. Чувакова стосовно суб'єкта злочину, передбаченого ст.385 КК України, оскільки не завжди свідок, експерт і перекладач може нести кримінальну відповідальність. Твердження стосовно осіб, які не підлягають за цією статтею відповідальності не обґрунтовано. Такі ж прогалини стосовно суб'єкта злочину і, передбаченого ст.179 КК України 1960 р. стосується переконання В. О. Навроцького та В. І. Тютюгіна стосовно ст. 385 у джерелі № 47. Адже, як ми вже зазначали, що не завжди свідок, експерт або перекладач може понести кримінальну відповідальність за ст. 385 КК України. Також як судження В. О. Навроцького, так і В. І. Тютюгіна стосовно осіб, які не підлягають кримінальній відповідальності за цей злочин має повноту переліку таких осіб. Зазначена неповнота переліку осіб чинному законодавству і КК України 1960 р. характерна для думки Н. Ф. Антонова, хоча

перелік осіб, які не підлягають кримінальній відповідальності ним виправдано збільшений.

У подальшому В.І. Тютюгін пропонує визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст.385 КК України (це знайшло відображення в шостій групі поглядів).

Позитивним, що з поглядів на суб'єкт злочину, передбачений ст. 385 КК України можна запозичити для визначення суб'єкта цього злочину є наступні положення 1) фізична осудна особа; 2) яка досягла до моменту вчинення злочину 16-річного віку; 3) свідок, експерт, перекладач як в цивільній так і кримінальній справі; 4) викликані в якості свідка, призначені експертом; 5) спеціальний суб'єкт – свідок, експерт чи перекладач, які в установленому законом порядку попередженні про кримінальну відповідальність за ухилення (відмову) покладених на них обов'язків; 6) свідки, що не досягли шістнадцятирічного віку, підсудні, обвинувачувані, підозрювані, потерпілі, спеціалісти, цивільні позивачі, цивільні відповідачі, сторони в цивільній справі, за відмову від давання показань кримінальній відповідальності не підлягають за ст. 385 КК; 7) у ч. 2 конкретизуються приписи ч. 1 ст. 63 Конституції України, що не підлягає кримінальній відповідальності особи за відмову давати показання під час провадження досудового розслідування або в суті щодо себе, а також членів її сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом – це п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК України, ст. 3 СК; 8) якщо особа добровільно заявляє про свій намір давати показання щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів і ця заява оформлена в належному процесуальному порядку, то вона буде нести кримінальну відповідальність за ч. 1 ст. 385 КК України.

Проте зазначеного позитиву, ще не досить, щоб запропонувати визначення суб'єкта складу злочину, передбаченого ст. 385 КК України. Ще необхідно звернутися до деяких положень, що допоможуть нам у науковому пошуку. В цьому контексті слід зазначити, що в тому випадку, коли ознаки спеціального суб'єкта є конструктивними, тобто такими, що входять до основного складу злочину, то вони є обов'язковими. Особи, які не відповідають вимогам спеціального суб'єкта, вказаним в тій чи іншій кримінально-правовій нормі, не можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності за даною статтею, навіть якщо вони й вчинили дії, передбачені диспозицією цієї статті. Слід зазначити виходячи з вищесказаного, що ознаки спеціального суб'єкта, доповнюючи ознаки загального суб'єкта злочину, звужують коло осіб, які можуть підлягати кримінальній відповідальності [50, с. 172]. Тому діяльність, як участь, будь-якої особи по забезпеченню правосуддя, (в нашому випадку – свідка, експерта, перекладача) її права, обов'язки та функції чітко регламентовані законодавчими та іншими нормативно-правовими актами і відносяться до спеціально-конкретних суб'єктів – осіб, що зобов'язанні сприяти розслідуванню і розгляду справи шляхом давання показань, висновків і перекладів [51, с. 15].

Стаття 385 КК України визначає категорію осіб, які можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності за наявності певних приводів, умов та підстав [15]. За відмову від давня показань підлягають відповідальності

свідки; за відмову від виконання покладених на них обов'язків несуть кримінальну відповідальність експерти та перекладачі.

На думку науковців, свідок, як суб'єкт злочину, передбаченого ст.385 КК України, це особа, яка відмовилася давати показання [52, с. 109].

Обов'язок не ухилятися від давання показань і відповідно можливість бути суб'єктом злочину, передбаченого ст. 385 КК, як нам уявляється, виникає у свідка чи то в кримінальній чи цивільній чи господарській справі чи у справі з адміністративного судочинства, тоді коли він попереджений про кримінальну відповідальність за ухилення (відмову) давати показання під час судового розслідування або в суді.

Це підтверджується і судовою практикою — 100% вивчених нами кримінальних справ. Процесуальний статус свідка, як і відповідні обов'язки, припиняються у випадку: припинення провадження в кримінальній справі, вступу в законну силу рішення, ухвали, постанови в цивільних адміністративних справах і вироку (або іншого рішення суду в кримінальних справах).

Кримінальний процесуальний кодекс України дає визначення поняття свідка в самій загальній формі. У відповідності зі ст. 65 КПП України та ст. 50 ЦК України у якості свідка для давання показань може бути викликана кожна особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального або цивільного провадження і яка викликана для давання показань [62; 53]. Дане визначення поняття «свідок» теж не є вичерпним.

У зв'язку з викладеним, виникає необхідність більш детально розглянути питання, хто ж може бути залучений до судочинства як свідок. Аналіз наукової літератури показує, з одного боку, наявність різних підходів до понять «свідок», а, з іншого боку — відсутність сучасних наукових досліджень у цьому напрямку, що не слугує здійсненню належного правосуддя. Насамперед, оговоримо, що свідок — це фізична, а не юридична. Адже діяльність юридичної особи здійснюється через складання деяких ділових паперів, а отже, про певні дії юридичної особи можна допитати лише окремих фізичних осіб, які до цих дій причетні. Те, що до категорії свідків віднесені лише фізичні особи, ґрунтується на принципі незамінності. Свідок є незамінним, тому що факти, про які він повідомляє, сприйняті ним безпосередньо, або особисто сприйняті від іншої особи. Свідок створюється самими обставинами справи і тому є незамінним. Тобто, свідок має особливу значимість, як очевидець. Очевидець — це особа, яка безпосередньо спостерігала процес вчинення кримінальних дій, що, як і будь-яке інше явище матеріального світу, мають властивості відображатися в навколишній дійсності, залишаючи зовні сліди. Побачені людиною події відображаються в її свідомості в зорово-слухових образах, що є слідами-відображення об'єктивної реальності, у нашому випадку — слідами злочину. Вони і роблять людину свідком. На повноту і точність відображення впливає безліч факторів, серед яких можна виділити: особистість свідка, його здатність правильно, повно й точно сприймати реальність; стан аналізаторів людини (зору, слуху, нюху, смаку й інших); загальний стан організму (наявність бадьорості чи втоми, хвороби чи здоров'я); обмеженість обсягу людського сприйняття; вплив зовнішніх і внутрішніх факторів на уявлення того, про що йшлося

(наприклад, «у страху очі великі»); індивідуальні особливості збереження і переробки інформації у пам'яті; прагнення заповнити прогалини сприйняття фантазією (характерно в більшому ступені для дітей).

З наведеного вище обґрунтування можна зробити висновок, що свідок цінний рівнем особистого сприйняття якої-небудь події, а також обсягом своїх знань про факт, подію, явище та якщо він не був очевидцем, то його показання не можуть бути використані у повній мірі в якості доказів, якщо не допитана особа, яка повідомила йому інформацію, щодо якої свідок дає показання [54, с. 19]. За визначенням тлумачного словника української мови, свідок — це: «1) Людина, що була присутня при якій-небудь події, пригоді й особисто бачила що-небудь; очевидець// Сучасник і спостерігач чого-небудь// Предмет, річ, що існували під час подій, які відбувалися безпосередньо на цьому місці або неподалік»; а також «2. Особа, яку викликають до суду для посвідчення відомих їй обставин справи; 3. Особа, присутня при чому-небудь для офіційного підтвердження дійсності або правильності чогось» [35, с. 1107]. Юридичний словник-довідник дає визначення свідка як особи «про яку є дані, що їй відомі фактичні обставини, які належать до справи про адміністративне правопорушення, цивільної чи кримінальної справи» [55, с. 588].

Слід погодитися з думкою В.Г. Павлова, який бачить розходження між лексичним значенням слова «свідок» і значенням цього ж слова в якості юридичного, правового поняття [8, с. 5–6]. Далеко не всі особи, обізнані щодо якої-небудь протиправної події, стають свідками у кримінальній справі з наступних причин: 1) не кожний з них відомий слідчому, суду; 2) навіть відомі органам влади свідки не завжди є учасниками кримінального процесу [8, с. 5–6]. Людина стає свідком у справі тільки, якщо її викличуть для давання показань.

У науковій літературі поняття «свідок», його сутність, класифікація, місце в системі кримінального судочинства, правовий статус і т.п. активно досліджувалися в 50-х роках. Група вчених (Р. Д. Рахунов, В. А. Стрёмовський та ін.) дійшла висновку: місце свідка повинне бути в тому розділі законодавства, де знаходиться слідчий, особа, що проводить дізнання, прокурор, суддя, народні засідателі, секретар судового засідання, громадський обвинувач, громадський захисник, обвинувачуваний, підозрюваний, захисник, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, представники потерпілого, цивільного позивача і цивільного відповідача, експерт, перекладач, понятій, законний представник обвинувачуваного (підсудного), поручитель [56, с. 9; 57, с. 15]. Інша група вчених (Б. А. Галкін, М. Л. Якуб, В. Н. Шпилев та ін.), відносить свідка до числа осіб, що сприяють здійсненню кримінального судочинства [58, с. 92–93; 59, с. 81–83]. В.І. Смыслов пропонує наступне визначення, за яким «свідок — це особа, яка на першу вимогу органів розслідування, прокуратури й суду зобов'язана з'явитися в призначений час і місце і дати в процесі допиту правдиві показання про відомі їй обставини, які мають для справи значення», а також зазначає, що «деякі процесуалісти, даючи визначення свідка, акцентують увагу на відношення свідка до досліджуваної справи» [60, с. 12]. Професор Н. І. Порубов стверджує, що «свідком у кримінальному процесі може бути будь-яка особа, якій відомі обставини розслідуваної справи, або

дані, що характеризують обвинуваченого» [61, с. 98]. При проведенні нами дослідження з'ясувалося, що майже кожен третій, 32% опитаних нами працівників правоохоронних органів вважає, що свідком може бути будь-яка особа, що має будь-яку інформацію з будь-якого епізоду (фактові) конкретної кримінальної справи. Більшість слідчих, (47%) орієнтується на звичайну нормальну людину, здатну адекватно сприймати навколишню дійсність і відтворювати особисто бачене або чути в умовах офіційного допиту.

Цілком зрозуміло, що найкращий свідок — це очевидець. Якщо чинна норма КПК байдужа до того, з яких джерел свідкові можуть бути відомі які-небудь обставини, що підлягають вивченню з даної справи, то багато хто з опитаних нами працівників правоохоронних органів (27%) вважають повноцінним свідком тільки ту особу, яка безпосередньо сприймала обставини, що підлягають доведенню, чи може вказати джерело, з якого почерпнуті відомості про це. В цьому контексті слід зазначити, що важливим елементом поняття «свідок» ми вважаємо також факт давання показань у процесі розслідування кримінальної справи й розгляду її в суді. Ми виходимо з того, що тільки людина, яка дає показання, є свідком, а особу, якій можуть бути відомі якісь відомості або обставини і вона може (зобов'язана) дати показання, припустимо назвати (потенційним) свідком.

На підставі аналізу положень, проведеного навколо поняття «свідок» у кримінальному судочинстві, можна визначити, що свідок — це не будь-яка, а тільки здатна усвідомлювати свої дії і керувати ними особа; не просто здатна знати які-небудь обставини, а лише та, що безпосередньо їх сприймала чи вказала джерело, з якого почерпнуті ці відомості; це не особа, що може бути викликана в органи розслідування чи суд, а та, що, будучи туди викликаною (аж до примусового приводу), зобов'язана дати правдиві показання та не має права відмовлятися від давання показань згідно з чинним законодавством. Отже, свідок — це свідомо, що не має обмежень за законом, особа, яка володіє особисто сприйнятим чи почерпнутим з відомих їй джерел відомостями про обставини злочину і причетних до нього осіб, або якій можуть бути відомі такі обставини, і що дає про це показання під час провадження дізнання, досудового слідства, під час розгляду в суді кримінальної чи цивільної справи, під час проведення розслідування тимчасовою слідчою комісією чи тимчасовою спеціальною слідчою комісією Верховної Ради України або під час здійснення виконавчого провадження та не має права відмовитися від давання показання.

Виходячи з чинного законодавства, аналізу судової практики та існуючих точок зору в юридичній літературі стосовно свідка визначимо суттєві ознаки свідка: 1) непричетність його до факту вчинення злочину, тобто допитувана особа не є виконавцем або співучасником злочинного діяння (можливо також, що він був звільнений від кримінальної відповідальності або причетність його до злочину пов'язана фактом вчинення адміністративного правопорушення або цивільно-правового делікту); 2) особа в цивільному, господарському або адміністративному процесі, яка має певну зацікавленість у результатах розгляду справи або має відношення до сторін у спорі; 3) особа у цивільному процесі, якій відомі будь-які обставини, що стосуються не лише справи, а й

мають значення для розгляду і вирішення справи по суті; 4) особа, яка юридично не зацікавлена у вирішенні справи (тобто не є стороною або третьою особою).

Перейдемо до розгляду правових характеристик експерта та перекладача, як суб'єктів злочинів, передбачених ст. 385 КК України.

Експертом є призначена органами дізнання, досудового слідства або судом особа, яка володіє науковим, технічним або іншим спеціальним знанням, має право відповідно до Закону «Про експертизу» на проведення дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального правопорушення і стосуються сфери її знань [62].

Не можуть бути експертами особи, які перебувають у службовій або іншій залежності від сторін кримінального правопорушення або потерпілого [62]. Закон України «Про науково-технічну експертизу» пропонує більш розширене визначення: «Експертами є фізичні особи, які мають високу кваліфікацію, спеціальні знання і безпосередньо здійснюють наукову чи науково-технічну експертизу та несуть персональну відповідальність за достовірність і повноту аналізу, обґрунтованість рекомендацій відповідно до вимог завдання на проведення експертизи» [63]. Зазначається також, що не дозволяється «поєднання в одній особі функцій автора розробки чи іншим чином заінтересованої особи та її експерта» [63].

Відповідно до цього визначення, експерт, як суб'єкт кримінальної відповідальності за ст. 385 КК України, який призначається для дачі експертного висновку за відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків у суді, невиконання інших обов'язків несе відповідальність у встановленому порядку [62].

Слід погодитися з В. О. Навроцьким, що експерт не підпадає під ознаки жодної з категорії службових осіб, передбачених ст.364 КК України; при здійсненні своїх обов'язків експерт виступає від власного імені, а не від імені якоїсь державної чи іншої установи; висновок експерта не є обов'язковим, а є лише одним із видів доказів; сам законодавець не вважає експерта службовою особою, адже тоді б у законі були б абсолютно зайвими окремі норми щодо відповідальності експерта за давання завідомо неправдивого висновку з корисливою метою та норми за підкуп експерта — відповідні посягання охоплювалися б нормами про службові злочини [45, с. 42]. Те ж саме ми можемо сказати і про перекладача. Отже, експерт та перекладач не є службовими особами, тому й не несуть відповідальність за статтями, присвяченими службовим злочинам.

На сьогодні залишається проблема визначення підстав відповідальності експерта в ст.385 КК України. Як уявляється, недостатньо повно відображені в законодавстві характер та зміст суспільно небезпечних діянь, які можуть бути вчинені експертом. Так з однієї сторони КК України передбачає кримінальну відповідальність за давання експертом завідомо неправдивого висновку (ст. 384 КК). З іншої сторони — ознайомившись з висновком експерта слідчий або суддя мають право допитати експерта з метою одержання роз'яснення або доповнення висновку. Зміст допиту полягає в уточненні і доповненні

дослідження в поясненні процесу його проведення з точки зору методики обґрунтуванню одержаних результатів, роз'яснення використаної термінології, значення поміток тощо. Таким чином, джерелом доказів у процесі будуть виступати письмовий висновок експерта. При цьому, хоча допит експерта і проводиться за правилами допиту свідка, однак експерт не попереджається про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань (як свідок) та завідомо неправдиві показання (як свідок та потерпілий), так як під час допиту показання експерта не являються джерелом доказів, а по друге, експерт не робить висновку у цей час а лише дає пояснення по вже даному їм висновку. Показання, дані експертом під час його допиту, не можуть прирівнюватись до висновку експерта, так як показання експерта не можуть стосуватися його висновку, не є доповненням чи провадженням висновку, тобто не є складовою частиною висновку, оскільки допит експерта здійснюється у іншій процесуальній формі [64, с. 28–64]. Підтвердження неможливості притягнення експерта до кримінальної відповідальності за завідомо неправдиві показання є також та обставина, що норми кримінально-процесуального законодавства, які регламентують процедури допиту експерта, не містять припису про необхідність попередження експерта щодо кримінальної відповідальності за вчинення такого діяння. Натомість він зобов'язаний виконати покладений на нього обов'язок дати відповіді на запитання під час допиту.

Участь перекладача в здійсненні правосуддя обумовлена наявністю конституційного принципу щодо рівності громадян незалежно від мови спілкування (ст.24 Конституції України) [65].

Спираючись на вимогу Основного Закону Кримінальний процесуальний кодекс України (ст.68 КПК) цивільно-процесуальне (ст. 9 ЦПК)господарське процесуальне (ст. 3) [62; 53]. Кодекс адміністративного судочинства України (ст. 15) гарантують особам, які беруть участь у судовому провадженні, досудовому розслідуванні і не володіють мовою судочинства, заявляти клопотання, давати пояснення, показання знайомитися з матеріалами справи, тощо рідною мовою, а також користуватися послугами перекладача, сурдоперекладача. Крім того, у ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, прийнятої 16 грудня 1966 р. Генеральної Асамблеї ООН, та в ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод зазначено, що особа яка не володіє мовою, якою ведеться судочинство, має право отримувати безоплатну допомогу перекладача [66, с. 5; 67, с. 96].

Умовою залучення особи до виконання функції перекладача є, по перше, вільне володіння необхідною мовою (або професійне знання сурдоперекладу) та відсутність будь-якої зацікавленості в результатах вирішення справи.

Слід погодитися з думкою Габра О. І., що перекладачем є будь-яка незацікавлена у вирішенні справи особа, яка володіє державною мовою та мовою, якою володіють і користуються учасники процесу, знання якої необхідне для здійснення усного чи письмового перекладу, а також особа, яка володіє технікою спілкування з глухим чи німим [6].

Процесуальний статус перекладача особа отримує з моменту залучення до участі у проведенні розслідування справи, судовому провадженні, виконавчо-

му провадження, засідання тимчасової слідчої комісії Верховної Ради, з обов'язковим письмовим попередженням про кримінальну відповідальність за відмову від перекладу, завідомо неправильний переклад. Перед початком процесуальної дії сторона кримінального провадження, яка залучила перекладача, чи слідчий суддя або суд пересвідчується особі і компетентності перекладача, з'ясовують його стосунки з підозрюваним, обвинуваченим, потерпілим, свідком і роз'яснюють його права і обов'язки та попереджають його про кримінальну відповідальність за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків перекладача (ст. 68 КПК України) [62]. Крім того, необхідно зазначити, що певною мірою проблема суб'єкта окресленого злочину також вирішується на законодавчому рівні і в деяких зарубіжних джерелах [68; 69; 70; 71].

Висновок. Отже, за певним уточненням, та за позначенням позитивного можна запропонувати визначення суб'єкта злочину, передбаченого ст. 385 КК України. Ним слід вважати фізичну осудну особу, яка досягла 16-річного віку до моменту вчинення злочину і викликана в якості свідка, призначена експертом чи злучена в якості перекладача (спеціальний суб'єкт) у цивільній, кримінальній, господарській, та адміністративній справі компетентним на це органом чи особою та яка попереджена про кримінальну відповідальність — свідок за відмову від давання показань, експерт чи перекладач за відмову від виконання покладених на них обов'язків без поважних причин у суді або під час провадження досудового розслідування, здійснення виконавчого провадження, розслідування тимчасовою слідчою комісією Верховної Ради України та не дивлячись на таке попередження вчинила такі заборонені ст. 385 КК України діяння під час здійснення таких проваджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Абдуразаков С. А., Ахмедов Г. А.* Субъект преступления по Уголовному кодексу Узбекской ССР/ С.А. Абдуразаков Г.А. Ахмедов// Вопросы совершенствования законодательства Узбекской ССР/ [ред. кол. Г.А. Ахмедов и др.]. — Ташкент, 1970. — С. 137—147.
2. *Абшилава Г. В.* Некоторые особенности производства допроса с участием переводчика/ Г. В. Абшилава// Российский следователь. — 2004. — № 10. — С. 18—20.
3. *Бородин С. В.* К вопросу совершенствования законодательства об уголовной ответственности несовершеннолетних / С. В. Бородин, Н. А. Носков// Современные тенденции развития уголовной политики и уголовного законодательства. — М., 1994. — С. 57—59.
4. *Владимиров В. А.* Субъект преступления по советскому уголовному праву: [лекция] / В. А. Владимиров, Г. А. Левицкий. — М. : МООП РСФСР, 1964. — 59 с.
5. *Наумов А. В.* Предприятие на скамье подсудимых / А. В. Наумов // Советская юстиция. 1992. — № 17—18. — С. 3—4.
6. *Орлов В. С.* Субъект преступления по советскому уголовному праву / В. С. Орлов. — М. : Госюриздат, 1958. — 260 с.
7. *Орымбаев В. С.* Специальные субъект преступления / Р. Орымбаев; отв. ред. Г. И. Баймурзин, — Алма-Ата : Наука Каз ССР, 1977. — 152с.
8. *Павлов В. Г.* Субъект преступления / В.Г. Павлов. — СПб : Юридический центр Пресс, 2001. — 318 с.

9. *Розенко В. І, Матвійчук В. К.* Суб'єкт злочину/ В. І. Розенко, В. К., Матвійчук// Лекція. — К.: Українська академія внутрішніх справ, 2004. — 36с.
10. *Светлов А. Я.* Ответственность за должностные преступления / А. Я.Светлов. — К.: Наукова думка, 1978. — 304 с.
11. *Протченко Б. А.* Понятие невменяемости в собственном уголовном праве / Б. А. Протченко// Изв. Вузов Правоведение. — 1987. — С. 82—86.
12. *Тацій В. Я.* Суб'єкт злочину / В. Я. Трацій // Кримінальне право України. Загальна частина: Підрч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. Освіти / [М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін]; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — К. — Х., 2001. — С. 130—141.
13. *Устименко В. В.* субъект преступления (понятие и виды): Учеб. пособие / В.В. Устименко. — Х.: Харьк. юрид. ін.-т, 1989. — 140 с.
14. Полный курс уголовного права: В 5 т. / Под ред. докт. юрид. наук, проф., засл. деятеля науки РВ А. И. Коробеева. — СПб.: Р. Асланов, Юридический центр Прес, 2008. — Т. 1: Преступление и наказание. — 2008. — 1133 с.
15. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25—26. — Ст. 131.
16. Большая Советская Энциклопедия: В 30 т. — Т.9 / [гл. ред. А. М. Прохоров]. — 3-е изд. — М.: Сов. Энциклопедия, 1970: ЕВКЛИД-ИБСЕН. — 1972. — 986 с.
17. Философский энциклопедический словарь / [гл. ред.: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов]. — М.: Сов. Энциклопедия, 1983. — 840 с.
18. *Шабалин В. А.* Методологические вопросы правоведения. В связи с теорией и практикой социалистического управления / В. А. Шабалин. — Саратов: Саратов. ун-т, 1972. — 226 с.
19. *Шишов О. Ф.* Становление и развитие науки уголовного права в СССР: Пробл. Общей части: Учеб. пособие (1915 — 1936 гг.) / О. Ф. Шишов: науч. ред. В. А. Владимиров. — М.: Б.и., 1981. — Вып. 1: 917—1920гг. — 1981. — 85 с.
20. *Кант И.* Сочинение в шести томах. — Т.4. — ч. 2 / И. Кант. — М., 1965. — С. 120—137.
21. *Гегель Г. В. Ф.* Философия права / Г. В. Ф. Гегель. — М.: Мысль, 199. — 524 с.
22. *Фейербах А.* Уголовное право / А. Фейербах. — СПб.: Медицинская тип.; тип. Гос. Комерц-коллегии; тип. Имп. Воспит. дома, 1810. — 616 с.
23. *Пионтковский А. А.* Уголовно-правовые воззрения И. Канта, А. Фейербаха, И. Фихте / А. А. Пионтковский. — М.: Профобразование, 1971. — 112 с.
24. *Красиков Ю. А.* Доктрина русского уголовного права: источники и тенденции развития / Ю. А. Красиков // Современные Тенденции развития уголовной политики и уголовного законодательства: тез. докл. науч. конф., (г. Москва, 27—28 января 1994 г.) / Под ред. С. В. Бородин и др. — М., 1994. — С. 34—36.
25. *Брайнин Я. М.* Уголовная ответственность и ее основания в советском уголовном праве / Я. М. Брайнин. — М.: Госюриздат, 1963. — 281 с.
26. *Трайнин А. Н.* Общее учение о составе преступления / А. Н. Трайнин. — М.: Госюриздат, 1957. — 191 с.
27. Советское уголовное право. Часть Общая: Учеб. пособие / [Н. С. Алексеев, Н. А. Беляев, Н. П. Грабовская, С. А. Домахин, И. И. Карпец, Н. С. Лейкина и др.] — Л.: ЛГУ, 1960. — 587 с.
28. *Пионтковский А. А.* Преступление в области природных богатств / А. А. Пионтковский // Курс советского уголовного права: В 6 т. / [редкол.: А. А. Пионтковский и др.] — М.: 1971. — Т. 5. — С. 513—544.

29. Писарев А. Правовая охрана и защита лесов / А. Писарев // Советская юстиция, 1982 — С. 7—10.

30. Пакутин В. Д. Ответственность за незаконную порубку леса / В. Д. Пакутин // Социалистическая законность — 1978. — № 11. — С. 40—42.

31. Баулін Ю. В. Злочини у сфер обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення / Ю. В. Баулін // Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.]; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — К., 2003. — С. 830—899.

32. Матвійчук В. К. теоретичні та практичні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: [монографія] / В. К. Матвійчук. — К. : Національна академія управління, 2011. — 368 с.

33. Ожегов С. И. Словарь русского языка : ок. 5700 слов / Ожегов С. И.; под ред. чл. — корр. АН СССР Н. Ю. Шведовой. — [19 изд., испр.]. — М. : Рус. Яз., 1987. — 846 с.

34. Даль В. Д. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т. / В. И. Даль. — М. : государственное издательство иностр. и национальных словарей, 1955. — Т. 4. — 1956. — 583 с.

35. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [украд. і голов. ред.. В. Т. Бусел]. — К. ; Ірпінь : Перун, 2005. — 1728 с.

36. Матвейчук В. К. Уголовно-правовая борьба органов внутренних дел с преступным загрязнением водных объектов: Учеб. пособие / В. К. Матвейчук. — К. : НИ и РИО Украинской академии внутренних дел, 1992. — 79 с.

37. Попов М. И., Харитонов С. О. Злочин у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язані з наданням публічних послуг / М. І. Попов, С. О. Харитонов // Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: У 2 т. / За заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. — 5-те вид. допов. — Х. : Право, 2013, т. 2 Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.. — 2013. — С. 782—840.

38. Здравомыслов Б. В. должностные преступления. Понятие и квалификация / Б. В. Здравомыслов. — М. : Юрид. лит., 1975. — 168 с.

39. Мельник М. І. Злочин у сфері службової діяльності / М. І. Мельник // Кримінальне право України. Особлива частина: Підруч. / [Ю. В. Александров, О. О. Дуров, В. А. Клименко та ін.]; за ред.. М. І. Мельника, В. А. Клименка. — К., 2004. — С. 491—513.

40. Матвейчук В. К. Уточнение понятия субъекта экологических преступлений на современном этапе развития общества и государства / В. К. Матвейчук // Проблемы борьбы зі злочинністю в Україні: тези доповідей і повідомлень респ. наук. конф. / АН України. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. — К., 1992. — С. 62—64.

41. Гавриш С. Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развития законодательства / С. Б. Гавриш. — Харьков: Основа, 1994. — 640 с.

42. Бойко А. М. Злочин проти правосуддя (ст.ст. 371—376, 380, 381, 383—385, 387—389, 391—394, 396). Особливої частини КК / А. М. Бойко // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квіт. 2001 р. / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. — К. : Атіка. — С. 861—893.

43. Александров Ю. В. Злочин проти правосуддя \ Ю. В. Александров // Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник (Ю. В. Александров,

О. О. Дудоров, В. А. Клименко та ін.) — Вид. 2-ге, переробл. та допов. / За ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. — К. : Атіка, 2008. — С. 571—599.

44. *Чуваков О. А.* Преступление против правосудия / О. А. Чуваков // Уголовный кодекс Украины: Научно-практический комментарий. Издание седьмое, переработанное и дополненное; отв. ред. Е. Л. Стельцов. — Х. : Одиссей, 2010. — С. 759—809.

45. *Навроцький В. О.* Злочин проти правосуддя / В. О. Навроцький // Лекції для студентів юридичного факультету. Навчальне видання. — Львів: Видавничий центр юридичного ф-ту Львівського державного ун-ту ім. Івана Франка, 1998. — 48 с.

46. *Фесенко Є. В.* Злочин проти правосуддя / Є. В. Фесенко // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: У 2 т. — Т. 2 / За заг. ред. П. П. Андрушка, В. І. Гончаренка, Є. В. Фасенка, — 3-те вид. перероб. та дон. — К. : Алерта; КНТ : Центр учбової літератури, 1009, — С. 445—490.

47. *Тютюгін В. І. Самощенко І. В.* Злочини які посягають на відносини, що забезпечують одержання достовірних доказів та істинних висновків у справі / В. І. Тютюгін, І. В. Самощенко // Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник / Ю. В. Бабукін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін, та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — 4-те вид., перероб і допов. — Х. : Право, 2012. — С. 518—523.

48. *Антонов Н. Ф.* Преступление против правосудия / Н. Ф. Антонов // Уголовный кодекс Украинской ССР: Науч.—практ. комент. / Н. Ф. Антонов, М. И. Бажанов, Ф. Г. Бурчак и др. — К. : Политиздат. Украины, 1987. — С. 614—642.

49. *Тютюгін В. І.* Коментар до ст. 385 КК України / В. І. Тютюгін // Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: У 2 т. (за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. — 5-те вид., допов. — Х. : Право, 2013. — Т.2 : Особлива частина / Ю. В. Бадцаїн, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.. — 2013. — С. 879—881.

50. Науково практичний коментар до Кримінального кодексу України: [у 2 ч.]; під заг. ред. М. О. Потєбенька, В. Г. Гончаренка. — К. : Форум, 2001. Ч. 1. — 2001. — 395 с.

51. *Бажанов М. И.* Преступление против правосудия / М. И. Бажанов // Уголовное право Украинской ССР на современном этапе: Часть особенная [А. Я. Светлов, М. И. Бажанов, В. В. Сташис и др.]. — К. : Наукова думка, 1985. — С. 307—333.

52. *Осадчий В. І.* особливості суб'єкта в злочинах проти правоохоронної діяльності / В. І. Осадчий // Право України. — 2001. — № 2. — С. 108—111.

53. Цивільний процесуальний кодекс України: текст із змінами та доп. станом на 1 січня 2004 р. / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — К. : Ін. Юре, 2004. — 206с.

54. *Комлев Б.* Нарушение закона, влекущие исключение показания свидетеля, потерпевшего из процесса доказывания / Б. Комлев // Законность. — 1997. — № 12. — С. 16—18.

55. Юридичний словник-довідник / за ред. Ю. С. Шемчушенка; [худож. Оформ. В. М. Штогірина] — К. : Феміна, 1996. — 696.

56. *Рахунов Р. Д.* Проблемы уголовно-процессуальной деятельности по советскому праву / Р. Д. Рахунов. — М. : Госюриздат, 1961. — 277 с.

57. *Стремовский В. А.* Участники предварительного следствия / В. А. Стремовский. — Ростов : Ростов. гос. ун-т, 1966. — 260 с.

58. *Галкин Б. А.* Советский уголовно-процессуальный закон / Б. А. Галкин. — М. : Госюриздат, 1962. — 255 с.

59. Якуб В. Н. Показания свидетелей и потерпевших / М. Л. Якуб — М. : МГУ, 1958. — 128 с.
60. Смыслов В. И. Свидетель в советском уголовном процессе: Учеб. Пособие для юрид. ин-тов и фак.] / В. И. Смыслов. — М. : Высшая школа, 1973. — 160 с.
61. Парубов Н. Н. тактика допроса на предварительном следствии: Учеб. пособие] / Н. Н. Парубов. — М. : БЕК, 1998. — 196 с.
62. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651- VIII, Голос України, 2012., 19 травня, IV до — 91.
63. Про державну виконавчу службу [Електронний ресурс] : Закон України від 31 груд. 1998 : станом на 4 лют. 2010 // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 36. — Ст. 243.
64. Уразильдеев Л. Допрос эксперта в суде / Л. Уразильдеев// Российская юстиция. — 1997. — № 6. — С. 27–29.
65. Конституція України. 15 серп. 2011 р.: відповідає офіц.. тексту/ Верховна Рада України . : Право-інформ, 2011. — 48 с. : табл. — (Серія «Юридична бібліотека»).
66. Заблоцька Л. Виникнення та формування міжнародних стандартів у галузі прав людини / Л. Заблоцька // Український часопис прав людини. — К., 1995. — № 1. — С. 5–6.
67. Зайцев О. А. Государственная защита участников уголовного процесса / О. А. Зайцев. — Москва : Экзамен, 2011. — 512 с.
68. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A. I. Korobeev. — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 226 p.
69. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova ; — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.
70. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik ; translated from Norwegian A. V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.
71. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A. I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A. I. Lukashov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 313 p.

REFERENCES

1. *Abdurazakov S. A., Ahmedov G. A.* Subekt prestuplenija po Ugolovnomu kodeksu Uzbekskoj SSR/ S. A. Abdurazakov G. A. Ahmedov// Voprosy sovershenstvovaniya zakonodatel'stva Uzbekskoj SSR/ [red. kol. G. A. Ahmedov i dr.]. — Tashkent, 1970. — S. 137–147.
2. *Abshilava G. V.* Nekotorye osobennosti proizvodstva doprosa s uchastiem perevodchika/ G. V. Abshilava// Rossijskij sledovatel'. — 2004. — № 10. — S. 18–20.
3. *Borodin S. V.* K voprosu sovershenstvovaniya zakonodatel'stva ob ugolovnoj otvetstvennosti nesovershennoletnih / S. V. Borodin, N. A. Noskov// Sovremennye tendencii razvitija ugolovnoj politiki i ugolovnog zakonodatel'stva. — M., 1994. — S. 57–59.
4. *Vladimirov V. A.* Subekt prestuplenija po sovetскому ugolovnomu pravu: [lekcija]/ V. A. Vladimirov, G. A. Levickij. — М. : MOOP RSFSR, 1964. — 59 s.
5. *Naumov A. V.* Predpriyatje na skam'e podsudimyh / A. V. Naumov // Sovetskaja justicija. 1992. — № 17–18. — S. 3–4.

6. *Orlov V. S.* Subekt prestuplenija po sovetському ugovnomu pravu / V. S. Orlov. — M. : Gosjurizdat, 1958. — 260 s.
7. *Orymbaev V. S.* Special'nye subekt prestuplenija / R. Orymbaev; otv. red. G. I. Bajmurzin, — Alma-Ata : Nauka Kaz SSR, 1977. — 152 s.
8. *Pavlov V. G.* Subekt prestuplenija / V.G. Pavlov. — SPb : Juridicheskij centr Press, 2001. — 318 s.
9. *Rozenko V. I, Matviichuk V. K.* Subiekt zlochynu / V. I. Rozenko, V. K. Matviichuk // Lektsiia. — K. : Ukrainska akademiia vnutrishnikh sprav, 2004. — 36s.
10. *Svetlov A. Ja.* Otvetstvennost' za dolzhnostnye prestuplenie / A. Ja. Svetlov. — K. : Naukova dumka, 1978. — 304 s.
11. *Protchenko B. A.* Ponjatie nevmenjaemosti v sobstvennom ugovnom prave / B. A. Protchenko // Izv. Vuzov Pravovedenie. — 1987. — S. 82—86.
12. *Tatsii V. Ya.* Subiekt zlochynu / V. Ya. Tratsii // Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: Pidrch. dlia stud. yuryd. spets. vyshch. zakl. Osvity / [M. I. Bazhanov, Yu. V. Baulin, V. I. Borysov ta in]; za red.. M. I. Bazhanova, V. V. Stashysa, V. Ya. Tatsiia. — K. — Kh., 2001. — S. 130—141.
13. *Ustimenko V. V.* subekt prestuplenija (ponjatie i vidy): Ucheb. posobie / V. V. Ustimenko. — H. : Har'k. jurid. in.-t, 1989. — 140 s.
14. Polnyj kurs ugovnogo prava: V 5 t. / Pod red. dokt. jurid. nauk, prof., zasl. dejaelja nauki RV A. I. Korobeeva. — SPb. : R. Aslanov, Juridicheskij centr Pres, 2008. — T. 1: Prestuplenie i nakazanie. — 2008. — 1133 s.
15. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 r. // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2001. — № 25—26. — St. 131.
16. Bol'shaja Sovetskaja Jenciklopedija: V 30 t. — T.9 / [gl. red. A. M. Prohorov]. — 3-e izd. — M. : Sov. Jenciklopedija, 1970: EVKLID-IBSEN. — 1972. — 986 s.
17. Filosofskij jenciklopedicheskij slovar' / [gl. red. : L. F. Il'ichev, P. N. Fedoseev, S. M. Kovalev, V. G. Panov]. — M. : Sov. Jenciklopedija, 1983. — 840 s.
18. *Shabalin V. A.* Metodologicheskie voprosy pravovedenija. V svjazi s teoriej i praktikoj socialisticheskogo upravljenija / V. A. Shabalin. — Saratov : Sarat. un.-t, 1972. — 226 s.
19. *Shishov O. F.* Stanovlenie i razvitie nauki ugovnogo prava v SSSR: Probl. Obshej chasti: Ucheb. posobie (1915—1936 gg.) / O. F. Shishov: nauch. red. V. A. Vladimirova. — M. : B.i., 1981. — Vyp. 1 : 917—1920gg. — 1981. — 85 s.
20. *Kant I.* Sochinenie v shesti tomah. — T.4. — ch. 2 / I. Kant. — M., 1965. — S. 120—137.
21. *Gegel' G. V. F.* Filosofija prava / G. V. F. Gegel'. — M. : Mysl', 199. — 524 s.
22. *Fejrbah A.* Ugolovnoe pravo / A. Fejrbah. — SPb. : Medicinskaja tip.; tip. Gos. Komercc-kollegii; tip. Imp. Vospit. doma, 1810. — 616 s.
23. *Piontkovskij A. A.* Ugolovno-pravovye vozrenija I. Kanta, A. Fejrbaha, I. Fihte / A. A. Piontkovskij. — M. : Profobrazovanie, 1971. — 112 s.
24. *Krasikov Ju. A.* Doktrina russkogo ugovnogo prava : istochniki i tendencii razvitija / Ju.A. Krasikov // Sovremennye Tendencii razvitija ugovnoj politiki i ugovnogo zakonodatel'stva : tez. dokl. nauch. konf., (g. Moskva, 27—28 janvarja 1994 g.) / Pod. red. S. V. Borodina i dr. — M., 1994. — S. 34—36.
25. *Brajnin Ja. M.* Ugolovnaja otvetstvennost' i ee osnovanija v sovet'skom ugovnom prave / Ja. M. Brajnin. — M. : Gosjurizdat, 1963. — 281 s.
26. *Trajnin A. N.* Obshee uchenie o sostave prestuplenija / A. N. Trajnin. — M. : Gosjurizdat, 1957. — 191 s.

27. Sovetskoe uголовное право. Chast' Obshhaja: Ucheb. posobie / [N. S. Alekseev, N. A. Beljaev, N. P. Grabovskaja, S. A. Domahin, I. I. Karpec, N. S. Lejkina i dr.] — L. : LGU, 1960. — 587 s.

28. *Piontkovskij A. A.* Prestuplenie v oblasti prirodnyh bogatstv / A. A. Piontkovskij // Kurs sovetskogo uголовного права: V 6 t. / [redkol. : A. A. Piontkovskij i dr.] — M. : 1971. — T. 5. — S. 513—544.

29. *Pisarev A.* Pravovaja ohrana i zashhita lesov / A. Pisarev // Sovetskaja justicija, 1982 — S. 7—10.

30. *Pakutin V. D.* Otvetstvennost' za nezakonnuju porubku lesa / V. D. Pakutin // Socialisticheskaja zakonnost' — 1978. — № 11. — S. 40—42.

31. *Baulin Yu. V.* Zlochyny u sfer obihu narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rečovyn, yikh analohiv abo prekursoriv ta inshi zlochyny proty zdorovia naselennia / Yu. V. Baulin // Kryminalnyi kodeks Ukrainy : naukovo-praktychnyi komentar / [Yu. V. Baulin, V. I. Borysov, S. B. Havrysh ta in.]; za zah. red. V. V. Stashysa, V. Ya. Tatsiia. — K., 2003. — S. 830—899.

32. *Matviichuk V. K.* teoretychni ta praktychni problemy kryminalno-pravovoi okhorony navkovyshnoho pryrodnoho seredovyshcha: [monohrafiia] / V. K. Matviichuk. — K. : Natsionalna akademiia upravlinnia, 2011. — 368 s.

33. *Ozhegov S. I.* Slovar' russkogo jazyka : ok. 5700slov / Ozhegov S. I.; pod. red. chl. —korr. AN SSSR N. Ju. Shvedovoj. — [19 izd., ispr.]. — M. : Rus. Jaz., 1987. — 846 s.

34. *Dal' V. D.* Tolkovyj slovar' zhivogo velikoruskogo jazyka: V 4 t. / V. I. Dal'. — M. : gosudarstvennoe izdatel'stvo inostr. i nacional'nyh slovarej, 1955. — T. 4. — 1956. — 583 s.

35. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) / [ukrad. i holov. red.. V. T. Busel]. — K. ; Irpin : Perun, 2005. — 1728 s.

36. *Matvejchuk V. K.* Uголовно-pravovaja bor'ba organov vnutrennih del s prestupnym zagrjazneniem vodnyh obektov: Ucheb. posobie / V. K. Matvejchuk. — K. : NI i RIO Ukrainskoj akademii vnutrennih del, 1992. — 79 s.

37. *Popov M. I., Kharytonov S. O.* Zlochyn u sferi sluzhbovoi diialnosti ta profesiinoi diialnosti, poviazani z nadanniam publicnykh posluh / M. I. Popov, S. O. Kharytonov // Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar: U 2 t. / Za zah. red. V. Ya. Tatsiia, V. P. Pshonky, V. I. Borysova, V. I. Tiutiuhina. — 5-te vyd. dopov. — Kh. : Pravo, 2013, t. 2 Osoblyva chastyna / Yu. V. Baulin, V. I. Borysov, V. I. Tiutiuhin ta in.. — 2013. — S. 782—840.

38. *Zdravomyslov B. V.* dolzhnostnye prestuplenie. Ponjatje i kvalifikacija / B. V. Zdravomyslov. — M. : Jurid. lit., 1975. — 168 s.

39. *Melnyk M. I.* Zlochyn u sferi sluzhbovoi diialnosti / M. I. Melnyk // Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna: Pidruch. / [Yu. V. Aleksandrov, O. O. Durov, V. A. Klymenko ta in.]; za red.. M. I. Melnyka, V. A. Klymenka. — K., 2004. — S. 491—513.

40. *Matvejchuk V. K.* Utochnenie ponjatija subekta jekoogicheskikh prestuplenij na sovremennom jetape razvitija obshhestva i gosudarstva / V. K. Matvejchuk // Problemi borot'bi zi zlochinnistju v Ukraїni: tezi dopovidej i povidomlen' resp. nauk. konf. / AN Ukraїni. Institut derzhavi i prava im. V. M. Korec'kogo. — K., 1992. — S. 62—64.

41. *Gavrish S. B.* Uголовно-pravovaja ohrana prirodnoj sredy Ukrainy. Problemy teorii i razvitija zakonodatel'stva / S. B. Gavrish. — Har'kov: Osnova, 1994. — 640 s.

42. *Boiko A. M.* Zlochyn proty pravosuddia (st.st. 371—376, 380, 381, 383—385, 387—389, 391—394, 396). Osoblyvoi chastyny KK / A. M. Boiko // Naukovo praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy vid 5 kvit. 2001 r. / Za red. M. I. Melnyka, M. I. Khavroniuka. — K. : Atika. — S. 861—893.

43. *Aleksandrov Yu. V.* Zlochyn proty pravosuddia / Yu. V. Aleksandrov // Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna: Pidruchnyk (Yu. V. Aleksandrov,

O. O. Dudorov, V. A. Klymenko ta in.) — Vyd. 2-he, pererobl. ta dopov. / Za red. M. I. Melnyka, V. A. Klymenka. — K. : Atika, 2008. — S. 571—599.

44. *Chuvakov O. A.* Prestuplenie protiv pravosudija / O. A. Chuvakov // Ugolovnyj kodeks Ukrainy: Nauchno-prakticheskij kommentarij. Izdanie sed'moe, pererabotannoe i dopolnennoe; otv. red. E. L. Stel'cov. — H. : Odissej, 2010. — S. 759—809.

45. *Navrotskiy V. O.* Zlochyn proty pravosuddia / V. O. Navrotskiy // Lektsii dlia studentiv yurydychnoho fakultetu. Navchalne vydannia. — Lviv: Vydavnychiy tsentr yurydychnoho f-tu Lvivskoho derzhavnogo un-tu im. Ivana Franka, 1998. — 48 s.

46. *Fesenko Ye. V.* Zlochyn proty pravosuddia / Ye. V. Fesenko // Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy: U 2 t. — T. 2/ Za zah. red. P. P. Andrushka, V. I. Honcharenka, Ye. V. Faska, — 3-te vyd. pererob. ta don. — K. : Alerta; KNT : Tsentr uchbovoi literatury, 1009, — S. 445—490.

47. *Tiutiuhin V. I.* Samoshchenko I. V. Zlochyny yaki posiahaiut na vidnosyny, shcho zabezpechuiut oderzhannia dostovirnykh dokaziv ta istynykh vysnovkiv u spravi / V. I. Tiutiuhin, I. V. Samoshchenko // Kryminalne pravo Ukrainy: Osoblyva chastyna: Pidruchnyk / Yu. V. Babukin, V. I. Borysov, V. I. Tiutiuhin, ta in.; za red. V. V. Stashysa, V. Ya. Tatsiia. — 4-te vyd., pererob i dopov. — Kh. : Pravo, 2012. — S. 518—523.

48. *Antonov N. F.* Prestuplenie protiv pravosudija / N. F. Antonov // Ugolovnyj kodeks Ukrainskoj SSR: Nauch.—prakt. koment. / N. F. Antonov, M. I. Bazhanov, F. G. Burchak i dr. — K. : Politizdat. Ukrainy, 1987. — S. 614—642.

49. *Tiutiuhin V. I.* Komentar do st. 385 KK Ukrainy / V. I. Tiutiuhin // Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar: U 2 t. (za zah. red. V. Ya. Tatsiia, V. P. Pshonky, V. I. Borysova, V. I. Tiutiuhina. — 5-te vyd., dopov. — Kh. : Pravo, 2013. — T.2 : Osoblyva chastyna / Yu. V. Badtsain, V. I. Borysov, V. I. Tiutiuhin ta in.. — 2013. — S. 879—881.

50. Naukovo praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy: [u 2 ch.]; pid zah. red. M. O. Potebenka, V. H. Honcharenka. — K. : Forum, 2001. Ch. 1. — 2001. — 395 s.

51. *Bazhanov M. I.* Prestuplenie protiv pravosudija / M. I. Bazhanov // Ugolovnoe pravo Ukrainskoj SSR na sovremennom jetape: Chast' osobennaja [A. Ja. Svetlov, M. I. Bazhanov, V. V. Stashis i dr.]. — K. : Naukova dumka, 1985. — S. 307—333.

52. *Osadchyi V. I.* osoblyvosti subiekta v zlochynakh proty pravookhoronnoi diialnosti / V. I. Osadchyi // Pravo Ukrainy. — 2001. — № 2. — S. 108—111.

53. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: tekst iz zminamy ta dop. stanom na 1 sichnia 2004 r. / Verkhovna Rada Ukrainy. — Ofits. vyd. — K. : In. Yure, 2004. — 206 s.

54. *Komlev B.* Narushenie zakona, vlekushhie iskljuchenie pokazanija svidetelja, poterpevshego iz processa dokazyvanija / B. Komlev // Zakonnost'. — 1997. — № 12. — S. 16—18.

55. Yurydychni slovnyk-dovidnyk / za red. Yu. S. Shemchushenka; [khudozh. Oform. V. M. Shtohryna] — K. : Femina, 1996. — 696.

56. *Rahunov R. D.* Problemy ugolovno-processual'noj dejatel'nosti po sovetskomu pravu / R. D. Rahunov. — M. : Gosjurizdat, 1961. — 277 s.

57. *Stremovskij V. A.* Uchastniki predvaritel'nogo sledstvija / V. A. Stremovskij. — Rostov : Rostov. gos. un-t, 1966. — 260 s.

58. *Galkin B. A.* Sovetskij ugolovno-processual'nyj zakon / B. A. Galkin. — M. : Gosjurizdat, 1962. — 255 s.

59. *Jakub V. N.* Pokazanija svidetelej i poterpevsih / M. L. Jakub — M. : MGU, 1958. — 128 s.

60. *Smyslov V. I. Sviditel' v sovetskom ugovnom processe: Ucheb. Posobie dlja jurid. in-tov i fak.] / V. I. Smyslov. — M. : Vyshhaja shkola, 1973. — 160 s.*

61. *Parubov N. N. taktika doprosa na predvaritel'nom sledstvii: Ucheb. posobie] / N. N. Parubov. — M. : BEK, 1998. — 196 s.*

62. *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13 kvitnia 2012 r. № 4651- VIII, Holos Ukrainy, 2012., 19 travnia, IV do — 91.*

63. *Pro derzhavnu vykonavchu sluzhbu [Elektronnyi resurs] : Zakon Ukrainy vid 31 hrud. 1998 : stanom na 4 liut. 2010 // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 1998. — № 36. — St. 243.*

64. *Urazgil'deev L. Dopros jeksperta v sude / L. Urazgil'deev// Rossijskaja justicija. — 1997. — № 6. — S. 27–29.*

65. *Konstytutsiia Ukrainy. 15 serp. 2011 r.: vidpovidaie ofits. tekstu/ Verkhovna Rada Ukrainy . : Pravo-inform, 2011. — 48 s. : tabl. — (Seriia “Yurydychna biblioteka”).*

66. *Zablotska L. Vynyknennia ta formuvannia mizhnarodnykh standartiv u haluzi prav liudyny / L. Zablotska // Ukrainskiy chasopys prav liudyny. — K., 1995. — № 1. — S. 5–6.*

67. *Zajcev O. A. Gosudarstvennaja zashhita uchastnikov ugovnogo processa / O. A. Zajcev. — Moskva : Jekzamen, 2011. — 512 s.*

68. *THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A. I. Korobeev. — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 226 p.*

69. *The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A. V. Serebrennikova ; — St Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.*

70. *Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik ; translated from Norwegian A. V. Zhmenya. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.*

71. *The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A. I. Lukashov and candidate of law E. A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A. I. Lukashov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 313 p.*

Харь І. О. Теоретичні та практичні питання стосовно суб'єкта злочину відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків

У статті проведено дослідження теоретичних та практичних питань, пов'язаних із суб'єктом злочину відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків, (ст. 385 КК України). Автором досліджені точки зору фахівців стосовно суб'єкта цього злочину, що містяться в існуючих публікаціях та запропоновано авторське визначення самого суб'єкта даного злочину.

Ключові слова: *суб'єкт злочину, спеціальний суб'єкт, загальний суб'єкт, службова особа, приватна особа, відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків.*

Харь II. А. Теоретические и практические вопросы относительно субъекта преступления отказ свидетеля от дачи показаний или отказ эксперта или переводчика от исполнения возложенных на них обязанностей

В статье проведено исследование теоретических и практических вопросов, связанных с субъектом преступления отказ свидетеля от дачи показаний или отказ эксперта или переводчика от исполнения возложенных на них обязанностей (ст. 385

УК України). Автором дослідовані точки зрення спеціалістів относительно субъекта этого преступления, содержащиеся в существующих публикациях и предложено авторское определение самого субъекта данного преступления.

Ключевые слова: субъект преступления, специальный субъект, общий субъект, должностное лицо, частное лицо, отказ свидетеля от дачи показаний или отказ эксперта или переводчика от исполнения возложенных на них обязанностей.

Khar I. Theoretical and Practical Issues Regarding the Perpetrator of a Crime of Refusal of a Witness to Testify, or Refusal of an Expert or Translator to Perform their Duties

The article presents the results of the research of the theoretical and practical issues regarding the perpetrator of a crime of refusal of a witness to testify, or refusal of an expert or translator to perform their duties (Article 385 of the Criminal Code of Ukraine). The author investigates the experts' viewpoints on the perpetrator of the mentioned crime available in the existing publications. The author's definition of the perpetrator of the named crime is suggested.

Keywords: Perpetrator of a Crime; Specific Perpetrator; General Perpetrator; Official; Private Person; Refusal of a Witness to Testify, or Refusal of an Expert or Translator to Perform their Duties

Стаття надійшла до редакції: 01.07.2018.

КРИМІНАЛІСТИКА
КРИМИНАЛИСТИКА
CRIMINALISTICS

УДК 343.98

O. Busol
B. Romaniuk

**INVESTIGATION OF THE ACTIVITIES OF ORGANIZED
CRIMINAL ASSOCIATIONS: MODERN SPECIFICITY
AND UP-TO-DATE METHODOLOGY**

O. Ю. Бусол

*доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник, професор кафедри,
завідувач кафедри спеціально-правових дисциплін
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету
імені В. І. Вернадського,
м. Київ*

Б. В. Романюк

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри транспортного права
і логістики Національного транспортного університету,
м. Київ, заслужений юрист України*

**РОЗСЛІДУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗОВАНИХ
ЗЛОЧИННИХ ОБ'ЄДНАНЬ: СУЧАСНА СПЕЦИФІКА
ТА НОВІТНЯ МЕТОДИКА**

Постановка проблеми. Після законодавчого визнання існування в Україні організованої злочинності як негативного фактору соціальної нестабільності, що несе загрозу національній безпеці держави [1], вітчизняна наука чимало зробила у напрямі розкриття її суті, змісту тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Слід віддати належне вченим та науковим публіцистам, більш ранні роботи яких порушують різнопланові проблеми організованої злочинності [2–11]. Подальші праці вчених [12–15] свідчать про поступовий розвиток такого напрямку теорії криміналістики, як методика розслідування злочинів, зокрема таких, що вчиняються транснаціональними організованими злочинними об'єднаннями, обов'язковою ознакою яких є використання корумпованих зв'язків із владою та політи-

ками. Проте, результати протидії організованій корупційній злочинності ще не в повній мірі відповідають вимогам сьогодення. Основними причинами такого становища деякі вчені та практики вважають низьку ефективність протидії, іноді відсутність належного законодавства у цій сфері. Аналіз роботи правоохоронних та інших державних органів у цьому напрямі, а також нормотворчої діяльності, підтверджує цей висновок. Але шляхи вирішення зазначеної проблеми пропонуються не завжди вірні, не враховується принцип комплексності; бракує спеціалістів, які б досконало знали, що таке організована злочинність, були обізнаними в оперативно-розшуковій та слідчій діяльності. Останнє, до речі, стало зрозумілим фахівцям вже на етапі підготовки чинного Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [16], який виявився малоефективним. Законодавець з прийняттям нового кримінального законодавства ніби дав визначення організованої групи та злочинної організації, але, на наш погляд, вони є недосконалими, що створює суттєві труднощі при його застосуванні [17, 18].

Не можемо не зазначити, що організована злочинність стала глобальною проблемою, а тому суто національні заходи можуть бути неефективними у розслідуванні таких злочинів. Глобальний ринок не має меж, що призводить до неконтрольованого руху грошей. Електронні фінансові транзакції, Інтернет, супутниковий зв'язок, що забезпечують якість життя — все ці технології злочинні співтовариства використовують у своїй діяльності. Таким чином, природа організованої злочинності, що якісно змінюється, породила нові виклики для правоохоронних органів [19]. При цьому, саме на органи досудового розслідування покладаються завдання розкриття таких злочинів, збору доказів та інших матеріалів, що слугують основою для розгляду кримінальних справ у суді, та притягнення винних до відповідальності.

Виходячи із проведеного авторами аналізу, можна говорити й про наявність проблем у методиці та тактиці розслідування злочинів, що вчиняються організованими угрупованнями, та які мають вибудовуватися на коректному поєднанні спеціальних процесуальних норм та теорії криміналістики.

Метою статті є розгляд проблемних аспектів, специфіки методики розслідування діяльності ОЗО, зокрема транснаціональних, з корумпованими зв'язками. Ця проблематика є доволі широкою, а тому зупинимося лише на деяких ключових аспектах.

Основні результати дослідження. Розслідування організованої злочинної діяльності, як й інших тяжких та особливо тяжких злочинів, розпочинається переважно за матеріалами, що здобуті у результаті проведення оперативно-розшукових заходів підрозділами Національної поліції, СБ України та іншими службами і органами досудового розслідування відповідно до статті 38 КПК України [20]. Для правильного використання та оцінки матеріалів оперативно-розшукової діяльності про вчинення правопорушень організованою групою чи злочинною організацією слідчий, у першу чергу, повинен досконало володіти знаннями оперативно-розшукової діяльності, її можливостей. Сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та

отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України (ч. 2 ст. 93). Відповідно до ч. 4 ст. 93 КПК України [20] докази можуть бути одержані на території іноземної держави в результаті здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Згідно зі ст. 10 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [21], матеріали оперативних підрозділів за результатами їх оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі можуть бути не лише приводами та підставами для початку досудового розслідування, але й слугувати доказами у кримінальному провадженні. У матеріалах за результатами оперативно-розшукової діяльності можуть бути наявними певні дані про форми, методи і форми злочинної діяльності, дії головних та інших учасників злочинного об'єднання тощо. Але іноді ця інформація — незначна та позбавлена надійних джерел. Тому слідчий при ознайомленні з наявними матеріалами, зокрема, оперативно-розшукової діяльності, та вирішенні питання щодо необхідності розпочати досудове розслідування, повинен враховувати також і те, що всі його дії мають відбуватися конфіденційно і дуже оперативно, адже організовані злочинні угруповання, як правило, мають достатні можливості для контролю за діяльністю правоохоронних органів.

На початку розслідування у кримінальному провадженні важливо визначити загальну спрямованість злочинної діяльності організованого угруповання. Це має першочергове значення для планування стратегічних завдань та здійснення тактичних заходів у процесі проведення слідчих дій і прийняття процесуальних рішень. Зазначене допоможе певною мірою установити сферу, регіон або держави (у випадку транснаціональної злочинності), де вчиняються злочини, канали, спеціалізацію та масштаби злочинної діяльності, а це, у свою чергу, дозволить орієнтовно встановити структуру та кількісний склад злочинного об'єднання тощо. Встановлення ознак діяльності організованого злочинного угруповання уможливить висунення відповідних версій та правильне планування невідкладних слідчо-оперативних заходів на початковому етапі досудового розслідування. Втім, слід погодитися та урахувати думку Gray W. Potter про те, що в основному, організовані злочинні угруповання не мають чітко визначеної структури, є гнучкими та швидко адаптуються до різних впливів. Фактично, справжня сила та ефективність організованої злочинності обумовлені саме її аморфністю [22].

При встановленні фактичних даних, що підтверджують учинення злочинів організованим злочинним об'єднанням, необхідно якнайшвидше з'ясувати організаційну структуру, встановити ієрархічні та корумповані зв'язки та ролі членів злочинного співтовариства. З цією метою слід першочергові заходи сконцентрувати на колишніх членах злочинного об'єднання, які з тих чи інших причин вибули з його складу, особливо тих, хто незадоволений його діяльністю, став на шлях виправлення тощо, а також — на найменш захищених від викриття діючих членах: виконавцях, охоронцях, пособниках, технічних працівниках, іншому обслуговуючому персоналі та членах їх сімей, знайомих

тощо. Виявлення та залучення таких осіб до співпраці з правоохоронними органами має важливе значення, але воно потребує досконалої майстерності слідчого та правильності тактичного планування слідчих та оперативно-розшукових заходів. З огляду на це, певне значення має вивчення психологічних особливостей членів злочинного об'єднання [23], існуючих протиріч між ними й ознак суперництва за керівні та ключові пости, розподілу доходів, а також — способів та форм злочинної діяльності.

Слідчому треба розуміти, що організовані злочинні об'єднання з корумпованими зв'язками нині являють собою не мафію у її класичному розумінні, а складаються з політичних фігур, які зловживають суспільною довірою. Тож, відповідно, під час розслідування, слід спрямовувати свою енергію саме у цьому напрямі. Слідчий або детектив НАБУ повинні бути готові до того, що протидія політичної корупції буде заснована на набагато меншій кількості інформації, ніж та, яка використовується для оцінки більш традиційної злочинної діяльності. Тож потрібна кропітка робота з організації збору доказової бази щодо таких корупціонерів шляхом своєчасних оперативних заходів документування з чітким дотриманням процесуального законодавства. Слід детально відпрацювати зв'язки впливу на чиновників, намітити конкретні можливі контрзаходи. Сьогодні чітко висвітлено недоліки у цьому процесі: витік інформації про заплановані заходи правоохоронців; непрофесіоналізм у плануванні та проведенні слідчих (розшукових) дій; збір достатньої бази відносних і допустимих доказів тощо.

Своєчасне отримання інформації про лідерів злочинного співтовариства, їх керівну й організуючу роль дозволить завдати несподіваного удару по «мозковому центру» угруповання, ізолювати корумпованих співучасників і дезорганізувати злочинну діяльність [24].

Водночас слідчі та оперативно-розшукові заходи мають бути спрямовані на виявлення серед керівного складу угруповання найбільш «слабких» осіб і відповідних даних про їх психологічні особливості, злочинну діяльність, компрометуючі матеріали іншого характеру, яких можна схилити до дачі правдивих показань щодо членів «верхівки» злочинного об'єднання та їх протиправних дій. З цією метою необхідно в інтересах слідства використати інформацію про злочинне об'єднання від членів іншого клану, який ворогував з цим організованим угрупованням, що часто є характерним для організованих об'єднань.

Важливе місце серед першочергових слідчих дій у справах даної категорії посідає допит підозрюваних — учасників злочинного організованого об'єднання. Під час їхнього допиту слідчий має фахово використати психологічні та вольові дані допитуваного, його слабкі сторони, а також — інформацію про образи, незадоволення допитуваного різними діями інших співучасників, конфліктні ситуації, офіційне оголошення даних чи показань відносно нього та, за можливістю, — вирішення питання про обрання запобіжного заходу, не пов'язаного із триманням під вартою.

Широке застосування такої міри запобіжного захисту, як арешт, не завжди є ефективним, оскільки при розслідуванні злочинів даної категорії, як і при розслідуванні інших злочинів, що вчиняються у співучасті, має бути

ретельно досліджена роль кожного учасника групи, а міра запобіжного заходу — застосована з урахуванням цієї обставини. Одночасно слід мати на увазі, що лібералізм при вирішенні питання про обрання запобіжних заходів при розслідуванні діяльності організованого злочинного об'єднання є не завжди виправданим. Питання не тільки у тому, що деякі члени злочинного угруповання можуть покинути місця постійного проживання або зайняти нелегальне положення. Часто організовані злочинні угруповання продовжують свою протиправну діяльність, у тому числі — з метою приховування ще не виявлених органами досудового розслідування злочинів, укриття майна та цінностей, фізичного знищення осіб, які володіють інформацією про злочинну діяльність або викликають недовіру у зв'язку з підозрою у співробітництві з правоохоронними органами.

Під час допиту підозрюваних у ньому бере участь захисник, але, як показує практика, якщо слідчий з самого початку візьме ініціативу допиту на себе, створить відповідну обстановку, забезпечивши ефект наступальності, то він скоріше досягне позитивних результатів. Для цього необхідно створити певну психологічну атмосферу спілкування, виробити відповідну тактику допиту, його послідовність, для чого вимагається знання слідчим як суб'єктивних даних допитуваного, так й матеріалів оперативно-розшукової діяльності. Важливе місце посідає тактика допиту по «гарячих слідах», майстерне оперування переконливими доказами та фактор раптовості [25].

Головні акценти у процесі допиту повинні бути зроблені на з'ясуванні структури, складу учасників, у першу чергу, керівного ядра злочинного організованого об'єднання, «технології» злочинних діянь та отримання грошових й майнових активів від злочинної діяльності.

При виявленні протиріч у показаннях допитуваних, на перших етапах, з різних міркувань, не рекомендується проводити їх одночасні допити. Це пов'язано з тим, що співучасники на таких допитах можуть передавати способами, тільки їм зрозумілими, необхідну інформацію один одному, вивчають чи перевіряють позицію іншого, його показання, можуть несподівано відкрито, без дозволу слідчого, висловити своєму співучаснику інформацію про інших учасників, їх показання, які становлять таємницю розслідування.

З метою виявлення і доведення вини членів злочинного угруповання щодо його створення та керівництва, на самому початку кримінального провадження слід провести комплексні слідчо-оперативні заходи з винайдення та вилучення матеріальних слідів їх діяльності, які можуть бути у будь-який час терміново знищені підозрюваним чи іншими зацікавленими особами. До них належать письмові протоколи, рішення, розпорядження, вимоги, вказівки, різні паперові записи, технічне обладнання, як то — аудіо-відео пристрої, комп'ютерна техніка тощо, а також документи про «відмивання» злочинних доходів, фінансування корумпованих співучасників і самі гроші, цінності й нерухоме майно. Згадаємо про всім відому зі ЗМІ знайдену «чорну бухгалтерію» біглого экс-президента нашої держави.

Конспірація функціонування організованих злочинних об'єднань і жорстка дисципліна співучасників не дозволяє у процесі розслідування здобути

достатньо таких доказів, як показання свідків чи самих співучасників злочинної діяльності, що часто буває при одиночних чи групових злочинах, що вчинені без попередньої змови,

Особи, яким оголошено підозру про вчинення кримінального правопорушення, вкрай не часто дають показання, а тим більше — правдиві, проте їх показання є важливими, оскільки у деяких випадках показання підозрюваних осіб є основними і прямими доказами існування організованого угруповання, його структури, характеру і ступеня участі кожного співучасника у злочинному об'єднанні та наявності корупційних зв'язків.

Дуже часто підозрювані визнають свою вину у вчиненні конкретних злочинів, навіть таких, як вбивства, розбій тощо, але повністю відмовляються від визнання існування організованого злочинного угруповання та розподілу ролей його учасників. Тому необхідно встановлювати психологічний контакт з підозрюваними та, застосовуючи усі законні методи спілкування і логічні аргументи, схилити їх до дачі правдивих показань. Але винні особи, якщо й дають показання, то вони, як правило, неправдиві. Винні, як правило, створюють всілякі перешкоди для діяльності слідчого, тиснуть на свідків та потерпілих.

Свідки можуть побоюватися, що якщо вони будуть співробітничати з органами досудового розслідування, і про це стане відомо, то свідки або члени його сім'ї можуть бути вбиті, поранені, або їм будуть погрожувати, переслідувати їх, або позбавлять бізнесу. Свідок може побоюватися, що його ім'я потрапить у ЗМІ у контексті співпраці з правоохоронними органами. Побоювання скандалу викликає лавину лжесвідчень з боку свідків. Слід констатувати, що нині в Україні не працює належним чином інститут захисту свідків.

Іншою проблемою є розголошення таємниці досудового слідства — дані досудового розслідування, інформація про застосування запобіжних заходів, проведення обшуків та інших заходів забезпечення кримінального провадження, постійно висвітлюється у ЗМІ, у тому числі з посиланням на слова самих працівників правоохоронних органів та інших суб'єктів, які не мають право на таке розголошення. Встановлена законом відповідальність за розголошення таємниці досудового слідства зазвичай не настає. Професіоналам добре відомо, що у таких випадках будь-яке кримінальне провадження може отримати неочікуваний результат, а саме — зведено нанівець. У зв'язку з цим, дуже важливе значення у справах даної категорії має застосування спеціальних знань і науково-технічних засобів.

Суб'єктами, стосовно яких застосовуються технічні засоби, можуть бути не тільки підозрювані та особи, які причетні до злочинної діяльності організованого угруповання, а й корумповані чиновники правоохоронних та інших державних органів. Нерідко злочинці при здійсненні своїх протиправних діянь застосовують вимагання, погрози щодо потерпілих та свідків, з дозволу яких також можна застосовувати технічні засоби фіксації цих діянь членів злочинного організованого об'єднання.

Знання спеціалістів у галузі психології можуть використовуватись не тільки при вивченні психологічних особливостей злочинного об'єднання, встановлення даних про керівника групи та схильності її членів до сугестії.

Так, психолог може надавати неоцінену допомогу слідчому при допиті членів злочинного угруповання та визначенні найбільш «слабкого» суб'єкта для подальшого схиляння його до дачі правдивих показань щодо діяльності інших членів об'єднання, і особливо, — керівної ланки.

За допомогою одорологічної експертизи можна дійти висновку про вчинення ряду злочинів однією й тією самою групою.

Діяльність організованих злочинних об'єднань неможлива без оперування фінансовими капіталами, нерухомістю, здобутих злочинним шляхом, та відповідно, злочинними зв'язками з комерційними банками і підприємствами. Тому в процесі розслідування слідчому необхідно залучати спеціалістів у сфері бухгалтерського обліку та аудиту, фінансового та економічного аналізу [26].

При розслідуванні таких злочинів необхідно максимально використовувати спеціальні інформаційні аналітично-розшукові системи Національної поліції України, СБ України. Безперечно будуть корисні також інформаційні масиви НАБУ, НАЗК, неформальних міжнародних організацій, таких як EGMONT GROUP. Остання є асоціацію 127 підрозділів фінансової розвідки (FIU) з усього світу, які погодилися надавати один одному інформацію, щоб допомогти у розслідуванні кримінальних справ. Правоохоронні органи держави — члена групи «Егмонт» можуть звернутися до фінансової розвідки іншої держави-члена через її FIU. Наявна інформація включає відомості про банківські рахунки, анкети про перевезення готівки через кордон, кримінальну інформацію та документи, які можуть зберігатися в національних реєстрах [27]. Кількість і якість інформації стосовно діяльності організованих злочинних груп, яка доступна в будь-якій з держав, широко варіюється. До того ж, існує питання доступу до інформації. Навіть, якщо документація, офіційні відповіді держав та судові записи були однакової якості, певні об'єктивні обставини можуть зробити доступ до такої інформації важким або неможливим [28]. У європейських державах застосовуються положення різних конвенцій та нормативних документів ЄС, що стосуються обміну даними кримінального обліку [22].

Велике значення для методики розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними об'єднаннями, має правильна організація роботи слідчого у кримінальній справі. Насамперед, слідчий чи детектив НАБУ повинен відповісти на питання: Які елементи злочину він розслідує? Які докази тих елементів у нього вже є, або він може їх легко отримати? З доказів, які необхідно отримати, що може бути отримано шляхом проведення оперативно-розшукових заходів? Тільки аналізуючи переваги з точки зору доказів, що можуть бути отримані під час оперативно-розшукової операції, можна зважити усі вигоди проти ризику, якому піддається така операція.

Як свідчить практика розслідування, часто, під час кримінального провадження не вдається встановити всієї розгалуженої системи злочинних діянь організованих об'єднань та виявити їх керівне ядро і корумповані зв'язки у вищих ешелонах влади. Одним із упущень на даній стадії є відсутність комплексного кримінологічного, економічного, фінансового аналізу стану відповідних галузей економіки, які стали об'єктами, залученими до процесу злочинної діяльності. Не аналізується належним чином й попередня робота керівної

ланки цих об'єктів, а також контролюючих та правоохоронних органів щодо відповідних перевірок, видачі дозволів тощо.

Ознаками можливої діяльності організованих злочинних об'єднань в певному регіоні або більших масштабах можуть виступати: інформація про зростання кількості корисливих злочинів, їх однотипного характеру; занепад економічних, фінансових показників або незначне їх зростання в економічно перспективних галузях, підприємствах, організаціях на тлі появи значних інвестиційних проектів; певні види приватизаційних процесів в окремих галузях діяльності; кількості рейдерських атак та інших кримінальних «розборок»; придбання певними особами предметів розкоші (автомобілів, маєтків, антикваріату тощо). Певним чином про зазначене можуть «свідчити» матеріали архівних оперативно-розшукових справ, кримінальних проваджень, а також інформаційні матеріали про правопорушення, щодо яких не було внесено відомості до ЄРДР, але вони стосуються одних і тих осіб, підприємницьких структур чи навіть деяких конкретних галузей економіки чи фінансів.

Незалежно від того, яким був слідчий план до початку таємної операції, обставини змусять переглянути план дій у процесі такої операції. Головне — зробити це вчасно. Під час проведення оперативних комбінацій доводиться стикатися з проблемою посередників, які виступають як буфер між «хабародавцем» та «хабароотримувачем». Тому потрібно переконатися, що до будь-якої корумпованої угоди причетні високопосадові особи, стосовно яких проводиться розслідування. Відомо, що посередники можуть давати неправдиві відомості про свої відносини з високопосадовцями, або змушувати своїх співучасників видавати себе за цих посадовців, щоб залишити собі усю суму неправомірної вигоди.

Не менш важливим при організації роботи є своєчасне створення слідчо-оперативної групи, що здебільшого належить до загальної методики розслідування [29, 30], але в даній ситуації вона має деякі специфічні риси. Це стосується підбору слідчих та оперативних працівників правоохоронних органів. Слідчий повинен сам, а також разом із керівництвом органу досудового розслідування вивчати кожен кандидатуру слідчого, детектива або оперативного працівника, яких планується залучати до розслідування. У слідчого — керівника групи наявною повинна бути велика довіра до членів створеної слідчої групи, яка базуватиметься на обізнаності не тільки щодо їх професійних, але й морально-психологічних якостей.

Потрібна чітка схема проходження та накопичення інформації у кримінальному провадженні, задля можливості контролювати її несанкціоновані витоки чи вилучення з боку злочинного організованого об'єднання, щодо якого або його представників проводиться розслідування.

Наявна специфіка і при плануванні розслідування як у справі в цілому, так і при плануванні окремих слідчих дій та оперативних заходів, що здійснюються за завданням слідчого оперативними працівниками відповідного правоохоронного органу. Плани розслідування та проведення окремих слідчих дій чи оперативних заходів повинні мати максимально обмежене коло осіб досту-

пу до них. Виконавці, як правило, повинні знати лише ті планові заходи, які вони проводитимуть.

Під час планування розслідування слід враховувати не тільки фактори загально-методичного характеру. Необхідно враховувати, що організоване злочинне об'єднання часто має дуже розгалужену схему в різних регіонах держави та за її межами, діяльність членів ОЗО відрізняється високим ступенем конспірації. Зазвичай особи та об'єкти, які вчиняють злочини в складі злочинних об'єднань, або — щодо яких проводиться відпрацювання, контролюються та шифруються під різними іменами та кодуються за формами належності певних об'єктів.

Щодо особливостей політичної корупції, то тут дуже мала вірогідність того, що будь хто з учасників корупційної угоди — як «хабародавець», так і «хабароотримувач», будуть давати правдиві покази з приводу своєї участі в цьому діянні. Це вимагає відповідного планування дій з виявлення та розкриття таких корупційних злочинів.

Необхідною є також і реалізація таких заходів щодо підозрюваних осіб, котрі спеціально залишені на волі.

До джерел, які можуть надати найбільш корисну інформацію щодо корупційних діянь, відносяться представники парламенту, які є членом опозиційної партії; юристи, що займаються регулятивними питаннями; кореспонденти ЗМІ. Не слід нехтувати тактичною операцією «засоби масової інформації», яка спрямована на попередження організованих злочинців протидіяти розслідуванню шляхом створення несприятливих зовнішніх умов розслідування (комплекс слідчих дій, оперативно-розшукових та інших заходів щодо нейтралізації тиску на слідство через засоби масової інформації) [14]. У випадку широкого поширення у пресі кримінального провадження щодо корупції, зазвичай суспільна думка змінюється, і люди стають менш терплячими до злочину, та більш схильними до проявів нетерпимості до корупційних діянь.

Діяльність слідчого не може бути заснована на випадкових знахідках, а інформатори не часто самі пропонують свої послуги. Тож без адекватної бази розвідувальних даних орган досудового розслідування не може ефективно проводити слідчі (розшукові) дії. Для досягнення бажаного результату слід спрямувати зусилля розвідки на проникнення до корумпованої інфраструктури, а потім користуватися всіма інструментами, що є в розпорядженні слідчого під час кримінального провадження. При плануванні враховується, що злочинна діяльність організованих об'єднань у зв'язку з початком кримінального провадження та арештом низки осіб може тимчасово зупинитися, переміщуватися в інші регіони, галузі економіки, фінансів або й за кордон.

З початку розслідування необхідно передбачити планові заходи щодо забезпечення безпеки осіб, які є носіями певної інформації про діяльність злочинного організованого угруповання, особливо тих, що володіють інформацією про структуру злочинного об'єднання, його керівні кадри та корумповане «прикриття» діяльності.

Висновки. На підставі викладеного можна констатувати, що глобальна діяльність організованої злочинності свідчить, що є необхідність у більш

активному застосуванні методу системного аналізу до вивчення злочину, й аналітичної розвідки [19]. Аналіз злочинів може бути визначений як «сукупність системних, аналітичних процесів», спрямований на надання своєчасної та відповідної інформації щодо тенденцій та тенденцій кореляції злочинності для надання допомоги управлінському персоналу при плануванні розгортання ресурсів для запобігання та припинення злочинної діяльності, сприяння розслідуванню [31]. Окрім удосконалення техніки аналітичної розвідки [19, 32, 33], правоохоронні органи повинні об'єднати цю техніку для спільних тактичних дій [19].

Вважаємо також, що суттєвого переосмислення законодавця потребують норми КК України [34], які стосуються визначення організованої групи, на що уже зверталася увага [17, 18], а також ст. 387 КК України [34] про розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування. Кримінальну відповідальність за таке розголошення повинні нести вказані у законі особи не тільки у разі, якщо розголошені дані ганьблять людину, принижують її честь і гідність. Кримінальна відповідальність повинна наступати також і у тому разі, коли розголошення таких даних негативно вплинули на подальший хід розслідування і встановлення істини у справі (приховування або знищення документів, предметів, вплив на свідків, переховування підозрюваного тощо).

Методика розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними об'єднаннями, особливо транснаціональними, має достатньо специфічних рис, частина яких потребує подальшого удосконалення, з урахуванням глобалізації злочинності, кримінально-процесуального законодавства та пріоритетів сьогодення. Усе це вимагає розробки окремої новітньої методики розслідування злочинів даної категорії.

Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження є важливою складовою розслідування транснаціональних злочинів, проте висвітлення всіх його нюансів потребує окремого розгляду в наших наступних дослідженнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.03 № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 3. — Ст. 351.
2. *Ущатовський В.* Борьба з організованою злочинністю: напрями, проблеми та потреби нормативного визначення / В. Ущатовський // Право України. — 2003. — № 10. — С. 118—120.
3. *Усатий Г.* Можливості кримінально-правового комплексу в боротьбі з організованою злочинністю / Г. Усатий // Юрид. Україна. — 2003. — № 2. — С. 26—32;
4. *Васильев Г.* Борьба с организованной преступностью будет успешной, если ее организованность не хуже самой ... преступности / Г. Васильев // Факты и комментарии. — 1998. — 24 ноября. — С. 7.
5. *Джиги М.* Війна, яка сподобалася українським правоохоронцям / М. Джига // Іменем закону — 1998. — 14 серп. — С. 5.
6. *Даньшин И. Н.* Организованная преступность / И. Н. Даньшин // Зб. наук. праць Харківського центру по вивченню орг. злочинності. — X. — 2001. — Вип. 2. — С. 12—13.

7. Корж В. Способи легалізації грошових коштів та іншого майна, здобутих організованими групами, злочинними організаціями / В. Корж // Право України. — 2003. — № 1. — С. 90–95.

8. Єфремов С. Організованість у злочинності та рівні організованої злочинності / С. Єфремов // Право України. — 2003. — № 1. — С. 58–62.

9. Попович В. М. Взаємозв'язок організованої злочинності, «відмивання» доходів незаконного походження та «тіньової» економіки / В. М. Попович // Боротьба з орг. злочинністю і корупцією (теорія і практика). — 2002. — № 5. — С. 61–70.

10. Сташис В. Деякі аспекти боротьби з організованою злочинністю / В. Сташис // Вісн. Акад. правових наук України. — 2000. — № 4. — С. 133–141.

11. Ківалов С. В., Дрьомін В. М. Кримінологічна політика у сфері боротьби з організованою злочинністю / С. В. Ківалов, В. М. Дрьомін // Боротьба з орг. злочинністю і корупцією (теорія і практика). — 2001. — № 4. — С. 28–33.

12. Аркуша Л. І. Основи методики виявлення і розслідування організованої злочинної діяльності при наявності корумпованих зв'язків : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Л. І. Аркуша ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. — Харків, 2002. — 19 с.

13. Варцаба В. М. Розслідування злочинів організованих злочинних груп (тактико-психологічні основи): дис. канд. юрид. наук : 12.00.09 / Варцаба Василь Миколайович. — Харків, 2003. — 17 с.

14. Проценко М. В. Особливості розслідування злочинів, вчинених організованими групами, у криміналістичній методиці: дис. канд. юрид. наук : 12.00.09 / Проценко Микола Вікторович. — Харків, 2008. — 17 с.

15. Шаповал О. В. Криміналістичне забезпечення розслідування економічних злочинів) : дис. канд. юрид. наук : 12.00.09 / Шаповал Олена Вікторівна. — Київ, 2017. — 22 с.

16. Про організаційно-правові засади боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3341-ХІІ // Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3341-12>.

17. Романюк Б. В. Кримінально-правові проблеми протидії організованій злочинності / Б. В. Романюк // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : мат. міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 10–11 жовтня 2013 р. / Нац. ун-т «Юридична академія України ім. Я. Мудрого, НДІ вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПр.Н України, Всеукраїнська громадська організація «Асоціація кримінального права». — Харків : «Право», 2013. — С.255–259.

18. Романюк Б. В. Посилення впливу на організовану злочинність через удосконалення законодавства / Б. В. Романюк // Управління проектами, системний аналіз і логістика. Серія: «Економічні науки». Частина 2. — 2014. — № 14. — С. 94–102.

19. Suleyman Demirci, B. S. (2001) New organized crime: problems and issues for information analysis. Thesis Prepared for the Degree of master of science university of north Texas. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/d0a1/a2b74b3af9655a78c36228b595707cd48fe0.pdf>.

20. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2013. — № 9–10, № 11–12, № 13. — Ст. 88.

21. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 22. — Ст. 303.

22. Gray W. Potter. Criminal Organizations: Vice, Racketeering Politics in American City. Prospect Heights. — Illinois, Waverland Press, 1994. — P. 117.

23. Психологічні особливості організованих злочинних об'єднань / В. Андрюсюк, Б. Бараненко, В. Гавловський, П. Гега та ін.: За ред. Я. Ю. Кондратьєва, С. Д. Максименка, Б. В. Романюка. — К. 2002. — 436 с.

24. *Драпкин Л. Я.* Криминалистические аспекты борьбы с организованной преступностью / Л. Я. Драпкин // Акт. проблемы правового регулирования общественных отношений в условиях перехода к рыночной экономике. — Барнаул, 1991. — С. 221—222.

25. *Бахин В. П., Кузьмичев В. С.* и др. Тактика использования внезапности при расследовании органами внутренних дел / В. П. Бахин, В. С. Кузьмичев. — К., 1990. — С. 35.

26. *Бусол О.* Виявлення, розшук та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів: міжнародно-правові аспекти і досвід для України / О. Бусол // Громадська думка про правотворення. — 2016. — № 17 (120). — С. 18—28.

27. *Бусол Олена.* Акценти у становленні, або 9 першочергових кроків, які здатні підвищити ефективність діяльності ДБР / Олена Бусол // Закон і бізнес. — 2016. — № 51 (1297). — 17—23 грудня 2016 р. — С. 12.

28. Elites and Organized Crime: Introduction, Methodology, and Conceptual Framework / www.InSightCrime.org. URL: <https://idl-bnc-idrc.dspacedirect.org/bitstream/handle/10625/55845/IDL-55845.pdf>.

29. *Романюк Б. В.* Окремі проблеми формування слідчих груп для проведення розслідування у кримінальних справах / Б. В. Романюк // Наук. вісник Національної акад. внутрішніх справ України. — 2004. — № 3. — С. 239—247.

30. *Романюк Б. В.* Проведення розслідування у кримінальній справі групою слідчих. Організаційно-правові питання / Б. В. Романюк // Прокуратура. Людина. Держава. — 2004. — № 8. — С. 65—73.

31. *Gottlieb, S., Arenberg, S., Singh, R.* (1994). Crime Analysis from first report to final arrest. California, US: Alpha Publishing. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/d0a1/a2b74b3af9655a78c36228b595707cd48fe0.pdf>.

32. *Бусол О. Ю.* Використання аналітичної розвідки МВС на етапі оперативного супроводження кримінальних справ / О. Ю. Бусол // Наук. вісн. Київ. нац. унів. внутр. справ. — 2008. — № 1, ч. 2. — С. 20—28.

33. *Бусол О. Ю.* Використання даних аналітичної розвідки, отриманих при здійсненні оперативно-розшукової діяльності, у ході кримінального судочинства / О. Ю. Бусол // Науково-теоретичний вісник Луганського державного університету внутрішніх справ Є.О. Дідоренка. — 2009. — Т. 1 (спеціальний). — С. 20—25.

34. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. — № 25—26. — 2001. — Ст. 131.

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy "Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy" vid 19.06.03 № 964-IV // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2003. — № 3. — St. 351.

2. *Ushchapovskiy V.* Borotba z orhanizovanoi u zlochynnisti: napriamy, problemy ta potreby normatyvnoho vyznachennia / V. Ushchapovskiy // Pravo Ukrainy. — 2003. — № 10. — S. 118 — 120.

3. *Usatyi H.* Mozhlyvosti kryminalno-pravovoho kompleksu v borotbi z orhanizovanoi u zlochynnisti / H. Usatyi // Yuryd. Ukraina. — 2003. — № 2. — S. 26—32;

4. *Vasil'ev G.* Bor'ba s organizovanoj prestupnost'ju budet uspeshnoju, esli ee organizovannost' ne huzhe samoj ... prestupnosti / G. Vasil'ev // Fakty i kommentarii. — 1998. — 24 nojabrja. — S. 7.

5. *Dzhyha M.* Viina, yaka spodobalasia ukrainskym pravookhorontsiam / M. Dzhyha // Imenem zakonu — 1998. — 14 serp. — S. 5.

6. *Dan'shin I. N.* Organizovannaja prestupnost' / I. N. Dan'shin // Zb. nauk. prats Khar'kivskoho tsentru po vyvchenniu orh. zlochynnosti. — Kh. — 2001. — Vyp. 2. — S. 12–13.

7. *Korzh V.* Sposoby lehalizatsii hroshovykh koshtiv ta inshoho maina, zdobutykh orhanizovanymy hrupamy, zlochynnymy orhanizatsiiamy / V. Korzh // Pravo Ukrainy. — 2003. — № 1. — S. 90–95.

8. *Yefremov S.* Orhanizovanist u zlochynnosti ta rivni orhanizovanoi zlochynnosti / S. Yefremov // Pravo Ukrainy. — 2003. — № 1. — S. 58–62.

9. *Popovych V. M.* Vzaiemozviazok orhanizovanoi zlochynnosti, “vidmyvannia” dokhodiv nezakonnogo pokhodzhennia ta “tinovoi” ekonomiky / V. M. Popovych // Borotba z orh. zlochynnistiu i koruptsiieiu (teoriia i praktyka). — 2002. — № 5. — S. 61–70.

10. *Stashys V.* Deiaki aspekty borotby z orhanizovanoi zlochynnistiu / V. Stashys // Visn. Akad. pravovykh nauk Ukrainy. — 2000. — № 4. — S. 133–141.

11. *Kivalov S. V., Dromin V. M.* Kryminolohichna polityka u sferi borotby z orhanizovanoi zlochynnistiu / S. V. Kivalov, V. M. Dromin // Borotba z orh. zlochynnistiu i koruptsiieiu (teoriia i praktyka). — 2001. — № 4. — S. 28–33.

12. *Arkusha L. I.* Osnovy metodyky vyjavlennia i rozsliduvannia orhanizovanoi zlochynnoi diialnosti pry naiavnosti korumpovanykh zviazkiv : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09 / L. I. Arkusha ; Natsionalna yurydychna akademiia Ukrainy im. Yaroslava Mudroho. — Kharkiv, 2002. — 19 s.

13. *Vartsaba V. M.* Rozsliduvannia zlochyniv orhanizovanykh zlochynnykh hrup (taktyko-psykhologichni osnovy): dys. kand. yuryd. nauk : 12.00.09 / Vartsaba Vasyl Mykolaiovych. — Kharkiv, 2003. — 17 s.

14. *Protsenko M. V.* Osoblyvosti rozsliduvannia zlochyniv, vchynenykh orhanizovanymy hrupamy, u kryminalistychnii metodytsi: dys. kand. yuryd. nauk : 12.00.09 / Protsenko Mykola Vitorovych. — Kharkiv, 2008. — 17 s.

15. *Shapoval O. V.* Kryminalistychni zabezpechennia rozsliduvannia ekonomichnykh zlochyniv : dys. kand. yuryd. nauk : 12.00.09 / Shapoval Olena Viktorivna. — Kyiv, 2017. — 22 s.

16. Pro orhanizatsiino-pravovi zasady borotby z orhanizovanoi zlochynnistiu: Zakon Ukrainy vid 30 cherv. 1993 r. № 3341-XII // Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3341-12>.

17. *Romaniuk B. V.* Kryminalno-pravovi problemy protydii orhanizovanoi zlochynnosti / B. V. Romaniuk // Aktualni problemy kryminalnoi vidpovidalnosti : mat. mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, m. Kharkiv, 10–11 zhovtnia 2013 r. / Nats. un-t “Yurydychna akademiia Ukrainy im. Ya. Mudroho, NDI vyvchennia problem zlochynnosti im. akad. V. V. Stashysa NAPr.N Ukrainy, Vseukrainska hromadska orhanizatsiia “Asotsiatsiia kryminalnogo prava”. — Kharkiv : “Pravo”, 2013. — S. 255–259.

18. *Romaniuk B. V.* Posylennia vplyvu na orhanizovanu zlochynnist cherez udoskonalennia zakonodavstva / B. V. Romaniuk // Upravlinnia proektamy, systemnyi analiz i lohistyka. Seriia: “Ekonomichni nauky”. Chastyna 2. — 2014. — № 14. — S. 94–102.

19. *Suleyman Demirci, B. S.* (2001) New organized crime: problems and issues for information analysis. Thesis Prepared for the Degree of master of science university of north Texas. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/d0a1/a2b74b3af9655a78c36228b595707cd48fe0.pdf>.

20. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 13 kvit. 2012 r. № 4651-VI // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 2013. — № 9–10, № 11–12, № 13. — St. 88.

21. Pro operatyvno-rozshukovu diialnist : Zakon Ukrainy vid 18 liutoho 1992 r. № 2135-XII // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — 1992. — № 22. — St. 303.

22. *Gray W. Potter. Criminal Organizations: Vise, Racketeering Politics in American City. Prospect Heights.* — Illinois, Waverland Press, 1994. — P. 117.

23. Psykholohichni osoblyvosti orhanizovanykh zlochynnykh obiednan / V. Androsiuk, B. Baranenko, V. Havlovskiy, P. Heha ta in.: Za red. Ya.Yu. Kondratieva, S. D. Maksymenka, B.V. Romaniuka. — K. 2002. — 436 s.

24. *Drapkin L. Ja. Kriminalisticheskie aspekty bor'by s organizovanoj prestupnost'ju / L. Ja. Drapkin // Akt. problemy pravovogo regulirovanija obshhestvennyh odnoszenij v uslovijah perehoda k rynochnoj jekonomike.* — Barnaul, 1991. — S. 221—222.

25. *Bahin V. P., Kuz'michev V. S. i dr. Taktika ispol'zovanija vnezapnosti pri rassledovanii organami vnutrennih del / V.P. Bahin, V.S. Kuz'michev.* — K., 1990. — S. 35.

26. *Busol O. Vyavlennia, rozshuk ta upravlinnia aktyvamy, oderzhanymy vid koruptsiinykh ta inshykh zlochyniv: mizhnarodno-pravovi aspekty i dosvid dlia Ukrainy / O. Busol // Hromadska dumka pro pravotvorennia.* — 2016. — № 17(120). — S. 18—28.

27. *Busol Olena. Aktsenty u stanovlenni, abo 9 pershocherhovyykh krokiv, yaki zdatni pidvyshchyty efektyvnist diialnosti DBR / Olena Busol // Zakon i biznes.* — 2016. — № 51(1297). — 17—23 hrudnia 2016 r. — S. 12.

28. Elites and Organized Crime: Introduction, Methodology, and Conceptual Framework / www.InSightCrime.org. URL: <https://idl-bnc-idrc.dspacedirect.org/bitstream/handle/10625/55845/IDL-55845.pdf>.

29. *Romaniuk B. V. Okremi problemy formuvannia slidchykh hrup dlia provedennia rozsliduvannia u kryminalnykh spravakh / B. V. Romaniuk // Nauk. visnyk Natsionalnoi akad. vnutrishnikh sprav Ukrainy.* — 2004. — № 3. — S. 239—247.

30. *Romaniuk B. V. Provedennia rozsliduvannia u kryminalnii spravi hrupoiu slidchykh. Orhanizatsiino-pravovi pytannia / B. V. Romaniuk // Prokuratura. Liudyna. Derzhava.* — 2004. — № 8. — S. 65—73.

31. *Gottlieb, S., Arenberg, S., Singh, R. (1994). Crime Analysis from first report to final arrest. California, US: Alpha Publishing.* URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/d0a1/a2b74b3af9655a78c36228b595707cd48fe0.pdf>.

32. *Busol O. Yu. Vykorystannia analitychnoi rozvidky MVS na etapi operatyvnoho suprovodzhennia kryminalnykh sprav / O.Yu. Busol // Nauk. visn. Kyiv. nats. univ. vnutr. sprav.* — 2008. — № 1, ch. 2. — S. 20—28.

33. *Busol O. Yu. Vykorystannia danykh analitychnoi rozvidky, otrymanykh pry zdiisnenni operatyvno-rozshukovoi diialnosti, u khodi kryminalnoho sudochynstva / O.Yu. Busol // Naukovo-teoretychnyi visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav Ye.O. Didorenka.* — 2009. — T. 1 (spetsialnyi). — S. 20—25.

34. Kryminalnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 5 kvit. 2001 r. № 2341-III // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. — № 25—26. — 2001. — St. 131.

Бусол О. Ю., Романюк Б. В. Розслідування діяльності організованих злочинних об'єднань: сучасна специфіка та новітня методика

У статті розглянуто проблемні аспекти, сучасна специфіка та методи розслідування діяльності організованих злочинних об'єднань. Зазначено, що шляхи вирішення порушеної проблеми пропонуються не завжди вірні, не враховується принцип комплексності, бракує спеціалістів, які б досконало знали, що таке організована злочинність, були обізнаними в оперативно-розшукової та слідчої діяльності. Автори доходять висновку, що сучасні методи розслідування у кримінальному провадженні про злочини, що вчиняються організованими злочинними об'єднаннями, особливо

транснаціональними, мають достатньо специфічних рис, частина яких ще потребує дослідження. Зазначене, у свою чергу, вимагає розробки окремої новітньої методики розслідування злочинів даної категорії.

Ключові слова: новітня методика, методи розслідування, органи досудового розслідування, організовані злочинні об'єднання, транснаціональна злочинність, корупція.

Busol E. Ю., Романиук Б. В. Расследование деятельности организованных преступных объединений: современная специфика и новейшая методика

В статье рассмотрены проблемные аспекты, современная специфика и методы расследования деятельности организованных преступных объединений. Отмечено, что пути решения означенной проблемы предлагаются не всегда правильные. Так, не учитывается принцип комплексности, не хватает специалистов, которые в совершенстве знали бы, что такое организованная преступность, были бы осведомлены в оперативно-розыскной и следственной деятельности. Авторы приходят к выводу, что современные методы расследования в уголовном производстве о преступлениях, совершаемых организованными преступными объединениями, особенно транснациональными, имеют достаточно специфических черт, часть которых еще требует исследования. Указанное, в свою очередь, вызывает необходимость в разработке отдельной новой методики расследования преступлений данной категории.

Ключевые слова: методика расследования, органы досудебного расследования, организованные преступные объединения, транснациональная преступность, корупция.

Busol O., Romaniuk B. Investigation of the Activities of Organized Criminal Associations: Modern Specificity and Up-To-Date Methodology

The article deals with the problematic aspects, the current specificity and methods of investigating the activities of organized criminal associations. It is noted that the ways of solving the problem that are offered nowadays are not always correct; also the principle of complexity is not taken into account; there is a certain lack of specialists who are knowledgeable in such a phenomenon as organized crime and who also know well the operational search and investigative activities. The authors come to a conclusion that modern methods of investigating criminal cases of crimes committed by organized criminal organizations, especially transnational ones, have rather specific features, some of which are still in need to be well researched. This, in turn, requires the development of a separate, up-to-date methodology for investigating crimes in this category.

Keywords: Up-To-Date Methodology; Methods of Investigation; Pre-Trial Investigation Bodies; Organized Criminal Associations; Transnational Crime; Corruption

Стаття надійшла до редакції: 21.06.2018.

РЕЦЕНЗІЯ

доктора юридичних наук, професора кафедри
кримінального права, кримінального процесу і криміналістики
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
О. А. Чувакова, на монографію А. М. Соловйової
«Кримінально-правова характеристика злочинів проти власності:
порівняльно-правове дослідження»

Монографія А. М. Соловйової «Кримінально-правова характеристика злочинів проти власності: порівняльно-правове дослідження» — цікаве і ґрунтовне дослідження, яке має теоретичне і практичне значення. Дослідження присвячене одній з актуальних проблем кримінального права — проблемі кримінально-правового, порівняльного аналізу злочинів проти власності. Останнім часом простір наукових досліджень юридичної науки зазнав не аби яких змін. Для обрання раціональних напрямків подальшого розвитку вітчизняного права особливого значення набувають порівняльні наукові дослідження. Кримінальне право як наука розвивається не тільки накопичуючи нові знання про свій предмет, а й формулюючи нові напрями наукових досліджень, серед яких останніми десятиліттями виділяється кримінально-правова компаративістика.

Порівняльно-правові дослідження в галузі кримінального права здійснюються у відповідності із сучасними світовими тенденціями правового розвитку, але водночас, зі збереженням вітчизняної кримінально-правової традиції та формулюванням власної української національної правової системи.

Питання кримінально-правової охорони власності розглядалися в працях багатьох українських та зарубіжних вчених Ю. В. Александрова, А. І. Алексєєва, П. П. Андрушка, Г. М. Борзенкова, Б. В. Волженкіна, В. О. Глушкова, Л. М. Демидової, О. О. Дудорова, В. П. Ємельянова, М. Й. Коржанського, С. М. Кочої, П. С. Матишевського, М. І. Мельника, І. І. Митрофанова, В. О. Навроцького, П. В. Олійника, М. І. Панова, О. С. Сотули, В. В. Сташиса, Є. Л. Стрельцова, В. Я. Тація, П. Л. Фріса, М. І. Хавронюка, О. А. Чувакова та інших авторів. Однак від цього проблема не перестає бути менш актуальною. Навпаки, серйозна зміна уявлень сучасної науки про категорію власності, розвиток ринкових відносин, оновлення і збагачення об'єктів цивільних прав, зумовили назрілу потребу в реформі кримінального законодавства, виводять проблему кримінально-правової охорони власності на передній план кримінально-правової науки. На нашу думку, дійсно необхідно переглянути ряд усталених положень, що стосуються даної проблеми, зокрема про власність як об'єкт кримінально-правової охорони, потрібно провести ретельну, вдумливу, ґрунтовну ревізію розроблених доктринальних концепцій по цій темі. Сказане дозволяє оцінювати поставлену в рецензованій монографії проблему як вельми актуальну, що вимагає від дослідника досить розвиненої рефлексії та наукової сміливості.

Оцінюючи в цілому проведене А. М. Соловйовою дослідження, зазначимо, що воно являє собою актуальну, самостійну, логічну, послідовну, вдало

побудовану, завершену науково-дослідну роботу. Сформульовані автором наукові положення, висновки і рекомендації належно обґрунтовані. Їх достовірність підтверджується застосуванням сучасної методології пізнання об'єктивної реальності, критичним аналізом численних праць українських та зарубіжних вчених присвячених принципів аспектам даної проблеми, використанням широкої, репрезентативної емпіричної бази дослідження, відповідністю отриманих висновків стану сучасної кримінально-правової науки.

Ми вважаємо, що суттєву науковою новизною володіють та знайшли відображення в монографії такі авторські висновки:

1. Об'єктом кримінально-правової охорони власності слід визнати і реалізувати в системі кримінально-правових заборон не тільки міжособистісні, але і між суб'єктні відносини власності. У між суб'єктних відносинах кримінальне право покликане забезпечувати баланс інтересів особистості, суспільства і держави у відносинах власності і закономірно диференціювати їх взаємну відповідальність.

2. Кримінально-правова охорона власності у різних країнах світу, залежить від економічних перетворень в державі та змінювалася в історичній ретроспективі. Це дозволило автору зробити висновок, що законодавство покликане відповідати вимогам суспільства та економічному устрою, світовому розвитку в цілому.

3. Автором розроблена історична періодизація світового досвіду кримінально-правової охорони власності, в контексті розвитку держав та їх правових систем. Автор обґрунтовано зазначає, що кримінально-правові норми необхідно досліджувати без відриву від історичного контексту подій, які безпосередньо впливали на їх формування.

4. Автор слушно визначає основні дискусійні питання щодо охорони власності у світі, на основі аналізу законодавства зарубіжних країн та судової практики, яка є спільною для загальносвітової доктрини кримінального права.

5. Ураховуючи те, що дослідження злочинів проти власності здійснюється автором у порівняльно-правовому аспекті, вважаємо, що дискусійним є питання виокремлення в окремому розділі соціалістичної групи країн.

Висловлені нами зауваження, мають характер наукової полеміки, є дискусійними і не ставлять під сумнів авторську концепцію, її істотну теоретичну і практичну значимість. Монографія А.М. Соловйової "Кримінально-правова характеристика злочинів проти власності: порівняльно-правове дослідження" може бути рекомендована до друку.

*доктор юридичних наук,
професор кафедри кримінального права,
кримінального процесу і криміналістики
Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова*

О. А. Чуваков

Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження дійсного члена (академіка) НАПрН України

ГЕТЬМАН АНАТОЛІЙ ПАВЛОВИЧ

Народився 18 липня 1958 р. у с. Зідьки Зміївського району Харківської обл. У 1983 р. закінчив Харківський юридичний інститут (нині — Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого). Протягом 1983—1986 рр. навчався в аспірантурі цього ж закладу. З 1986 р. працював на посадах асистента, старшого викладача, доцента, заступника декана. З 1992 р. навчався в докторантурі Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. З 1995 р. працював начальником Управління планування та координації правових досліджень, а з 1998 р. по 2001 р. — головним вченим секретарем Академії правових наук України (нині — Національна академія правових наук України). У 2001—2007 рр. — проректор з навчальної роботи, а з 2007 р. і до тепер — проректор з наукової роботи Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

У 1986 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Правове регулювання діяльності органів управління в сфері екології» (спеціальність 12.00.06), у 1995 р. — дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Еколого-процесуальна правова теорія: проблеми становлення і розвитку» (спеціальність 12.00.06). Науковий ступінь доктора юридичних наук присуджено у 1995 р. Вчене звання професора присвоєно у 1997 р. Обраний членом-кореспондентом у 2000 р., дійсним членом (академіком) Академії правових наук України (нині — Національна академія правових наук України) — у 2004 р. Заступник академіка-секретаря відділення екологічного, господарського та аграрного права НАПрН України.

Напрями наукових досліджень — методологія науки екологічного права, еколого-процесуальне право, екологічні права людини, імплементація міжна-

родних стандартів у національне екологічне законодавство України, земельне право. Оpubлікував понад 300 наукових та навчально-методичних праць, серед яких: «Процессуальные нормы и отношения в экологическом праве» (1994), «Екологічне право України: Загальна частина» (у співавт., 1995), «Екологічне право України: Особлива частина» (у співавт., 1996), «Вступ до теорії еколого-процесуального права» (1998), «Екологічний контроль: питання теорії і практики» (у співавт., 1999), «Екологічне право України: підручник» (у співавт., 2001). «Земельний кодекс України: Науково-практичний коментар» (у співавт., 2002, 2003, 2004, 2006, 2007), «Регіональний екологічний контроль: теорія правового регулювання» (2004), «Екологічне право України: підручник» (у співавт., 2005, 2009, 2013), «Законодавство України про довкілля: збірник у 2 т.» (2006), «Екологічне право України в запитаннях та відповідях: навчальний посібник» (2007), «Екологічне право України: Академічний курс: підручник» (2008), «Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Т. 4: Методологічні засади розвитку екологічного, земельного, аграрного та господарського права» (у співавт., 2008 (укр.), 2011 (рос.), 2013 (англ.)), «Лісовий кодекс України : Науково-практичний коментар» (2009), «Науково-практичний коментар Закону України «Про тваринний світ» (у співавт., 2010), «Правове виховання в сучасній Україні: монографія» (у співавт., 2010), «Науково-практичний коментар Закону України «Про охорону атмосферного повітря» (у співавт., 2011), «Кодекс України «Про надра»: Науково-практичний коментар» (у співавт., 2012), «Договір як універсально-правова конструкція: монографія» (у співавт., 2012), «Правове регулювання екологічних, аграрних та земельних відносин в Україні: сучасний стан і напрями вдосконалення» (у співавт., 2012), «Правова доктрина України: у 5 т. Т.4: Доктринальні проблеми екологічного, аграрного та господарського права» (у співавт., 2013 (укр.), 2017 (англ.)), «Проблеми правової відповідальності: монографія» (у співавт., 2014), «Правова охорона довкілля: сучасний стан та перспективи розвитку» (у співавт., 2014), «Проблеми правового забезпечення сталого розвитку сільських територій в Україні: монографія» (у співавт., 2016), «Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 3: Загальна теорія права» (у співавт., 2017).

Член наукової ради видання «Право України», член редакційної колегії збірників наукових праць «Проблеми законності», «Вісник Національної академії правових наук України», «Бюлетень Міністерства Юстиції України», «Бюлетень Національної служби посередництва і примирення», «Екологічний вісник України», «Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: «Філософія, філософія права, соціологія, політологія», «Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: «Економічна теорія і право», електронного збірника Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого «Теорія і практика правознавства», науково-практичних журналів «Юрист України», «Соціологія права». Член редакційної ради міжнародних наукових журналів Проекту SWorld.

З 1998 р. — член, а з 2002 по 2007 рр. голова Експертної ради з юридичних наук Вищої атестаційної комісії України, з 2014 р. — голова Експертної ради з питань проведення експертизи дисертацій Міністерства освіти і науки

України з юридичних наук. З 2014 р. — віце-президент Федерації шахів України. Заступник голови спеціалізованої вченої ради Д 64.086.04 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого.

Заслужений діяч науки і техніки України (2003). Лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (2012), Лауреат Премії імені Ярослава Мудрого (2003, 2009), Лауреат Премії імені Святого Володимира за краще науково-правниче видання в Україні (2014). Почесний громадянин Харківської області (2017). Нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня (2013), Почесною грамотою Верховної Ради України (2009), Почесними грамотами Харківської обласної державної адміністрації (2006, 2008), Харківської міської ради (2008, 2013), Асоціації органів місцевого самоврядування Харківської області (2017), Почесним знаком (орденом) Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого III ступеня (2015), «Почесним знаком — пам'ятна медаль «10 років МВС України» (2001), відзнакою МВС України «За сприяння ОВС України» (2005, 2010), відзнакою Союзу юристів України «Видатний юрист України» (2010, 2013), Почесним знаком Української Секції Міжнародної Поліцейської Асоціації (2011), відзнакою МАРТІС «Золота Фортуна» (2011), Нагрудним знаком «Відзнака Голови Конституційного Суду України» (2014), Ювілейним пам'ятним знаком «90 років Національної академії внутрішніх справ» (2015), медаллю Всеукраїнського об'єднання «КРАЇНА» «25 років незалежності України» (2016), номінант Сертифікату Майстерності Оксфордського клубу ректорів провідних університетів Європи в категорії «Суспільні науки» (2016), стипендіат в галузі науки імені Василя Пилиповича Маслова (з правознавства) Харківської обласної державної адміністрації (2012), Почесний професор Запорізького національного університету (2014).

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Анатолія Павловича Гетьмана з Днем народження, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

*Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор С. А. ЄРОХІН*

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В. К. Матвійчук*

**Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження дійсного члена (академіка) НАПрН України**

ЄРМОЛАЄВ ВІКТОР МИКОЛАЙОВИЧ

Народився 7 липня 1957 р. у с. Довгалівка, Балаклійського р-ну Харківської обл. У 1983 р. закінчив Харківський юридичний інститут (нині — Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого), де залишився працювати і пройшов шлях від стажиста-дослідника до професора кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн. У 1989—1993 рр. — заступник декана слідчо-криміналістичного факультету МВС України. У 1993—2004 рр. — декан факультету підготовки кадрів для Міністерства юстиції України. З 2006 р. по теперішній час — директор Інституту післядипломної освіти Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

У 1998 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Державна діяльність Ф. Е. Дзержинського на Україні» (спеціальність 12.00.01). У 2006 р. — дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Вищі представницькі органи влади в Україні» (спеціальність 12.00.01). Вчене звання професора присвоєне у 2007 р. У 2010 р. обраний членом-кореспондентом, а у 2017 р. — дійсним членом (академіком) Національної академії правових наук України.

Напрями наукових досліджень — проблеми витоків народовладдя і представницької влади на Русі, сеймовий досвід українців у вищих представницьких установах Литви та Польщі, Австрії та Австро-Угорщини, Державній Думі царської Росії, історія вищих представницьких органів доби національно-визвольних змагань 1917—1921 рр., радянських вищих органів влади; загальні питання історії держави і права України. Опублікував понад 140 наукових та навчально-методичних праць, серед яких: «Українські політичні партії. ХІХ — перша половина ХХ століття» (у співавт., 1994), «Місьцеве самоврядування в Україні» (у співавт., 1998), «Органи влади і управління Української

держави (друга половина XVII – XVIII ст.)» (2002), «Історія держави і права України: підручник» (у співавт., 2003, 2013), «Українська Центральна Рада – перший український парламент» (2004), «Вищі представницькі органи влади в Україні (історико-правове дослідження)» (2005), «Конституційно-правове регулювання та стан виборів в Україні» (2005), «Історія вищих представницьких органів влади в Україні: навчальний посібник» (2007), «Деякі проблеми злочину та покарання в Київській Русі» (2007), «Становлення та розвиток вищих представницьких органів влади України» (2008), «Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Т. 1: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України» (у співавт., 2008 (укр.), 2011 (рос.), 2013 (англ.)), «Про двопалатний парламент: з історії парламентаризму в Україні» (у співавт., 2010), «Правова доктрина України: у 5 т. Т. 1: Загально-теоретична та історична юриспруденція» (у співавт., 2013 (укр.), 2015 (англ.)), «Правда Руська Ярослава Мудрого: початок законодавства Київської Русі» (2014), «Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 1: Історія держави і права України» (у співавт., 2016), «Вищі представницькі органи влади в Україні: історія, теорія та практика» (2017).

Член редколегії наукового журналу «Право України». Член спеціалізованих вчених рад Д 64.086.02 та Д 64.086.03 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого. Обирався депутатом Харківської обласної ради (1998–2002 рр., 2002–2006 рр., 2010–2014 рр.), був членом Президії Харківської обласної ради. З 2004 по 2012 р. – член експертної ради з права Державної акредитаційної комісії МОН України.

Заслужений діяч науки і техніки України (2008). Нагороджений Почесною грамотою Верховної Ради України (2004), Подякою Кабінету Міністрів України (2007), Почесним знаком МОН України «Відмінник освіти України» (2003, 2004).

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Віктора Миколайовича Єрмолаєва з Днем народження, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

*Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор С. А. ЄРОХІН*

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В. К. Матвійчук*

**Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження член-кореспондента НАПрН України**

ГОЛІНА ВОЛОДИМИР ВАСИЛЬОВИЧ

Народився 28 липня 1935 р. у с. Глобине Полтавської обл. У 1959 р. закінчив юридичний факультет Ленінградського університету ім. О. О. Жданова (нині – Санкт-Петербурзький державний університет). З 1959 р. – слідчий, старший слідчий Петроградського та Ленінського райвідділів міліції м. Ленінграда. З 1961 р. – адвокат, член президії Полтавської обласної колегії адвокатів (м. Кременчук), з 1969 р. – аспірант кафедри кримінального права Харківського юридичного інституту (нині – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого), з 1972 р. – асистент, старший викладач, доцент, професор кафедри кримінології і кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. З 1996 по 2015 рр. – завідувач цієї ж кафедри. Одночасно головний співробітник сектора дослідження проблем запобігання злочинності Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України.

У 1972 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Погашення та зняття судимості за радянським кримінальним правом» (спеціальність 12.00.08), у 1994 р. – дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Спеціально-кримінологічне попередження злочинності (теорія і практика)» (спеціальність 12.00.08). Науковий ступінь доктора юридичних наук присуджено у 1994 р., вчене звання професора присвоєно у 1997 р. Обраний членом-кореспондентом Академії правових наук України (нині – Національна академія правових наук України) у 2002 р.

Напрями наукових досліджень – розробка кримінологічних і кримінально-правових проблем спеціально-кримінологічного запобігання злочи-

нів, запобігання насильницьких злочинів проти особи, запобігання насильства в сім'ї, злочинність неповнолітніх, бандитизм, судимість, віктимологія. Опублікував понад 300 наукових і навчально-методичних праць, серед яких: «Погашение и снятие судимости по советскому уголовному праву» (1979), «Работа органов внутренних дел, суда и прокуратуры по предупреждению преступности» (1981), «Криминологическая профилактика, предотвращение и пресечение преступлений» (1989), «Попередження злочинності правоохоронними органами» (1991), «Специально-криминологическое предупреждение преступлений» (1992), «Попередження тяжких насильницьких злочинів проти життя й здоров'я особи» (1997), «Злочинності – організовану протидію» (1998), «Сучасні проблеми насильницької злочинності проти особи і її попередження» (у співавт., 1999), «Злочини проти особистої волі людини та їх попередження» (2002), «Криминологія: Загальна та Особлива частини» (у співавт., 2003, 2009), «Криминологічні та кримінально-правові проблеми боротьби з бандитизмом» (2004), «Судимість» (2006), «Криминологічні проблеми попередження злочинності неповнолітніх у великому місті: досвід конкретно-соціологічного дослідження» (2006), «Курс лекцій з криминології» (2006), «Запобігання злочинності в Україні (у співавт., 2007), «Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження)» (у співавт., 2008), «Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Т. 5: Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні» (у співавт., 2008 (укр.), 2011 (рос.), 2013 (англ.), «Запобігання злочинності (теорія і практика)» (2011), «Державне програмування і регіональне планування заходів запобігання злочинності в Україні» (у співавт., 2012), «Правова доктрина України: у 5 т. Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку» (у співавт., 2013 (укр.), 2018 (англ.), «Сучасна кримінально-правова система України: реалії та перспективи» (у співавт., 2015), «Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід» (у співавт., 2017), «Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 17: Кримінальне право» (у співавт., 2017). Брав участь у розробці проектів законів України: «Про попередження насильства у сім'ї», «Про боротьбу з тероризмом в Україні», «Про основні засади запобігання та протидії корупції в Україні», «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо підвищення рівня захисту прав засуджених осіб» та ін. Член редакційних колегій наукових видань «Проблеми законності», «Питання боротьби зі злочинністю», «Вісник Національної академії правових наук України». Член спеціалізованих вчених рад Д 64.086.01 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого та К 64.502.01 у Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України. Член Координаційної ради з питань сімейного насильства при облраді Харківської області. Заслужений діяч науки і техніки України (2004). Нагороджений Почесною грамотою Кабінету Міністрів України (2004), медаллю «Ветеран праці» (1993). Лауреат Премії імені Ярослава Мудрого (2011, 2012, 2014), Державної премії України в галузі науки і техніки (2011).

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітає Володимира Васильовича Голіну з Днем народження, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

*Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор **С. А. ЄРОХІН***

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В. К. Матвійчук*

**Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження член-кореспондента НАПрН України**

ТУЛЯКОВ ВЯЧЕСЛАВ ОЛЕКСІЙОВИЧ

Народився 28 липня 1961 р. у м. Одесі. У 1983 р. закінчив юридичний факультет Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова, де залишився працювати на посадах аспіранта, асистента, доцента. З 2000 р. по 2015 р. — завідувач кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія». З 2015 р. по теперішній час — віце-президент, проректор з міжнародних зв'язків Національного університету «Одеська юридична академія».

У 1986 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Кримінологічні проблеми боротьби із соціально-негативною поведінкою (за матеріалами вивчення агресивних антигромадських проступків)» (спеціальність 12.00.08). У 2001 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Вчення про жертву злочину: соціально-правові основи» (спеціальність 12.00.08). Вчене звання доцента присвоєне у 1991 р., а професора — у 2003 р. Обраний членом-кореспондентом Національної академії правових наук України у 2010 р.

Напрями наукових досліджень — кримінально-правова доктрина та права людини, загальні засади кримінальної відповідальності, вчення про жертву злочину, міжнародна кримінальна юстиція, загальна концепція прав людини. Оpubлікував понад 250 наукових та навчально-методичних праць, серед яких: «Handbook on justice for victims. On the use and application of the United Nations Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power» (у співавт., 1999), «Виктимология (социальные и криминологические проблемы)» (2000), «The dualism of business victimization and organized crime» (2001), «Кримінологія: підручник» (у співавт., 2003), «The prediction and control of organized crime: the experience of post-Soviet Ukraine» (у співавт., 2004), «Перспективи розвитку кримінально-правового регулювання» (2006),

«Шляхи розвитку сучасного кримінального права» (2006), «Правничий довідник для професійних суддів» (у співавт., 2007), «Fundamentals of Ukrainian law» (у співавт., 2010), «Тенденції розвитку сучасної кримінології та уголовно-правової доктрина» (2010), «Кримінальний проступок у доктрині та законодавстві» (у співавт., 2012), «Сучасна теорія кримінального права» (у співавт., 2012), «Кримінальний кодекс України в анекдотах та карикатурах: навчальний посібник» (у співавт., 2012), «Правова доктрина України: у 5 т. Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку» (у співавт., 2013 (укр.), 2018 (англ.)), «Наукове та законодавче забезпечення реалізації концепції кримінальних проступків» (у співавт., 2013), «Law of the European Union: a Textbook for Master Students» (у співавт., 2016), «Сингулярність у кримінальному праві» (2016), «Соціальна функція кримінального права у світі безладу» (2017).

Брав участь у підготовці ряду проектів законів України у складі робочих груп Міністерства юстиції України, Адміністрації Президента України, зокрема: «Про відмивання коштів, здобутих злочинним шляхом», «Про охорону прав потерпілих від злочинів», «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України». Суддя ad hoc Європейського суду з прав людини (2013–2018), Вчений секретар Південного регіонального центру НАПрНУ (2010–2012). Є членом Європейської групи публічного права, Міжнародної асоціації кримінального права, вченої ради Європейської школи публічного права та управління (Греція). Член редакційної колегії наукового видання «Вісник асоціації кримінального права», «Актуальні проблеми держави і права», «Кримінальне право», «Адвокат», «Юридичний вісник», «Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія», «Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету», «Вісник Південного регіонального центру НАПрН України», часописів «European public Law Studies – Central and Eastern European Legal studies» – Athens, Greece, «InterEUlaw East» – Zagreb – Croatia, Cross Border Journal for International studies – Galati, Romania. Член спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03 у Національному університеті «Одеська юридична академія». Заслужений діяч науки і техніки України (2011), нагороджений Почесною грамотою Верховної Ради України (2013).

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Вячеслава Олексійовича Тулякова з Днем народження, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

*Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор С. А. ЄРОХІН*

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В. К. Матвійчук*

Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження член-кореспондента НАПрН України

ПИЛИПЧУК ВОЛОДИМИР ГРИГОРОВИЧ

Вчений в галузі права, історії та філософії, експерт з питань національної безпеки. Доктор юридичних наук (2007 р.), професор (2009 р.), член-кореспондент Національної академії правових наук України (2009 р.). Директор Науково-дослідного інституту інформатики і права Національної академії правових наук України. Голова Координаційного бюро з інформаційного права та інформаційної безпеки, керівник Секції правового забезпечення національної безпеки і оборони НАПрН України. Позаштатний консультант Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України. Головний редактор наукового журналу «Інформація і право», член редколегій низки українських та іноземних видань. Напрями наукової діяльності — теорія та історія держави і права, інформаційне право, філософія права, національна та інформаційна безпека, історія спецслужб і правоохоронних органів, демократичний контроль над сектором безпеки і оборони. Фундатор наукової школи «Правового забезпечення інформаційної і національної безпеки», забезпечував становлення і розвиток наукових шкіл «Інформаційного права», «Правової інформатики та соціально-правового моделювання».

Народився 12 липня 1960 року в Житомирській області. У 1981 р. одержав вищу військово-спеціальну освіту в Харківському гвардійському вищому танковому командному училищі імені Верховної Ради УРСР, у 1992 р. — вищу спеціальну освіту у Вищій школі Міністерства безпеки. У 1996 р. пройшов підготовку в галузі економіки в Міжнародному інституті управління, бізнесу і права. У 2001 р. та 2007 р. відповідно отримав освітньо-науковий і науковий рівень вищої освіти в галузі юридичних наук в Національній академії СБ України. Тема докторської дисертації — «Теоретичні та організаційно-правові основи становлення і розвитку СНБ — СБ України». У 1977 — 2004 рр. прохо-

див військову службу в Збройних силах та органах безпеки. З 2004 р. був радником Голови СБ України, керівником Наукового координаційного центру «Інститут оперативної діяльності та державної безпеки», директором Інституту дослідження проблем державної безпеки. Також був заступником голови Міжвідомчої науково-координаційної ради СБ України і НАН України; позаштатним консультантом Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки і оборони; заступником голови Експертної ради в галузі національної безпеки ВАК України; експертом Експертної ради в галузі юридичних наук МОН України; членом науково-методичної ради при Генеральній прокуратурі України. З 2010 р. — директором Науково-дослідного центру правової інформатики (з 2012 р. — Науково-дослідний інститут інформатики і права) Національної академії правових наук України. Опублікував понад 160 наукових праць, серед яких: «Інформаційне суспільство: філософсько-правовий вимір» (у співавт.), «Інформаційне насилля та безпека: світоглядно-правові аспекти» (у співавт.), «Становлення і розвиток правових основ та системи захисту персональних даних в Україні» (у співавт.), «Розвиток правової науки в інформаційній сфері: системні проблеми та пріоритети», «Пріоритети розвитку правової науки в галузі національної безпеки», «Формування теоретико-правових основ забезпечення державної безпеки України (кінець ХХ — початок ХХІ століття)», «Система і компетенція державних органів зі спеціальним статусом у сфері національної безпеки України» (у співавт.), «Державно-правові засади створення Служби безпеки України (1990 — 1992 рр.)», «Становлення і розвиток СНБ — СБ України: теоретичні та організаційно-правові основи (1991 — 2004)», «Правові основи діяльності державних органів та військових формувань у сфері національної безпеки України», «Недержавна система безпеки (проблеми становлення і розвитку)» (у співавт.), «Проблеми систематизації та комплексного розвитку антитерористичного законодавства України» (у співавт.), «Реформування і розвиток Служби безпеки в контексті євроінтеграції України» (у співавт.), «Система організації управління і правового забезпечення діяльності спецслужб (досвід країн Європейського Союзу та Північної Америки)», «Міжнародні організації та союзи (організаційні форми, принципи, функції)» (у співавт.) тощо. Брав участь у розробці чи опрацюванні низки проектів законів та інших нормативно-правових актів, зокрема, законів України «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про вищу освіту», «Про основи національної безпеки України», «Про Службу безпеки України», «Про контррозвідувальну діяльність», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про боротьбу з тероризмом», «Про засади інформаційної безпеки України», «Стратегії національної безпеки України», «Концепції реформування Служби безпеки України», «Концепції кодифікації інформаційного законодавства» тощо. Заслужений діяч науки і техніки України (2007), нагороджений Почесною грамотою Верховної Ради України (2018), Подякою Служби Безпеки України із врученням нагрудного знаку (2018), 18 відзнаками Збройних сил і правоохоронних органів, відзнакою президії НАН України «За професійні здобутки», лауреат премії імені Ярослава

Мудрого за видатні досягнення в науково-дослідницькій діяльності з правознавства. и» та численними відомчими нагородами.

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Володимира Григоровича Пилипчука з Днем народження, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

*Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор **С. А. ЄРОХІН***

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В. К. Матвійчук*

Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження член-кореспондента НАПрН України

ЯРОЦЬКИЙ ВІТАЛІЙ ЛЕОНІДОВИЧ

Народився 17 липня 1962 р. у м. Гайсині Вінницької обл. У 1988 р. закінчив Харківський юридичний інститут (нині — Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого). З 1988 р. по 1990 р. — стажист-дослідник цього ж ВНЗ. У 1990—1992 рр. — навчався в аспірантурі, після закінчення якої обіймав посади асистента, доцента кафедри цивільного права, з 1999 р. і до сьогодні — завідувач кафедри цивільного права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

У 1992 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Юридична природа акцій як цінних паперів» (спеціальність 12.00.03), у 2007 р. — дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Цінні папери в механізмі правового регулювання майнових відносин» (спеціальність 12.00.03). Науковий ступінь доктора юридичних наук присуджено у 2007 р., вчене звання професора присвоєно у 2008 р. Обраний членом-кореспондентом Академії правових наук України (нині — Національна академія правових наук України) у 2009 р.

Напрями наукових досліджень — проблеми правового режиму цінних паперів, інших об'єктів цивільних прав, специфіка механізму правового регулювання майнових відносин, особливості окремих договірних та недоговірних зобов'язань, специфіка механізму правового регулювання майнових відносин. Опублікував понад 120 наукових та навчально-методичних праць, серед яких: «Сімейне право України: підручник» (у співавт., 2004), «Цінні папери в механізмі правового регулювання майнових відносин (основи інструментальної концепції): монографія» (2006), «Цивільне право України: підручник: у 2 т.» (у співавт., 2004, 2007), «Римське приватне право: підручник» (у співавт., 2008), «Юридична енциклопедія» (у співавт., 2008), «Ценные бумаги и вещи как

об'єкти права собственности сравнительно-правовой анализ: монографія» (у співавт., 2011), «Право и политика» (у співавт., 2011), «Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності» (у співавт., 2011), «Правовая система України: история, состояние и перспективы: в 5 т. Т. 3: Гражданско-правовые науки. Частное право» (у співавт., 2011 (рос.), 2013 (англ.)), «Механізм здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав: монографія» (у співавт., 2012), «Договір як універсальна правова конструкція: «Харківська правова школа»: монографія» (у співавт., 2012), «Правова доктрина України: 5 т. Т. 3: Доктрина приватного права України» (у співавт., 2013 (укр.), 2017 (англ.)).

Брав участь у складі робочої групи з підготовки постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання застосування господарськими судами законодавства України при вирішенні спорів, що виникають з корпоративних відносин», з підготовки рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про момент виникнення права власності на акції».

Заступник відповідального редактора наукового видання «Теорія і практика правознавства», член редакційних колегій збірників наукових праць «Проблеми законності», «Економічна теорія та право», «Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України». Голова спеціалізованої вченої ради Д 64.086.02 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого. Був членом Науково-консультативної ради при Вищому господарському суді України.

Заслужений діяч науки і техніки України (2012). Нагороджений Почесною грамотою Харківської обласної державної адміністрації (2014), відзнакою МВС України «За розвиток науки, техніки та освіти» (2012). Лауреат Премії імені Ярослава Мудрого (2005, 2007).

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Віталія Леонідовича Яроцького з Днем народження, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

*Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор С. А. ЄРОХІН*

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В. К. Матвійчук*

Видавничо-редакційна рада і редакційна колегія журналу
«Юридична наука», колектив ВНЗ «Національна академія управління»
вітає з Днем народження член-кореспондента НАПрН України

КОЛІСНИК ВІКТОР ПАВЛОВИЧ

Народився 19 липня 1960 р. в с. Підвисоке Борівського р-ну Харківської обл. У 1985 р. закінчив Харківський юридичний інститут (нині – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого), де залишився працювати і пройшов шлях від стажиста-дослідника до професора кафедри конституційного права України. У 2001–2004 рр. – начальник Управління планування і координації правових досліджень в Україні Академії правових наук України (нині – Національна академія правових наук України). З 2004 р. і до січня 2016 р. – професор кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. З січня 2016 – суддя Конституційного Суду України.

У 1990 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Організаційно-правові взаємовідносини місцевих Рад народних депутатів з підприємствами (об'єднаннями) вищестоящого підприємства» (спеціальність 12.00.02), у 2003 р. – дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Конституційно-правові проблеми регулювання міжнаціональних відносин в Україні в умовах становлення правової держави» (спеціальність 12.00.02). Вчене звання доцента присвоєно у 1995 р., професора – у 2005 р. Обраний членом-кореспондентом Національної академії правових наук України у 2010 р.

Напрями наукової діяльності – конституційне право, конституційні засади функціонування органів державної влади, конституційно-правове регулювання міжнаціональних відносин. Автор понад 200 наукових та навчально-методичних праць, серед яких: «Конституційне право України: підручник» (у співавт., 2002, 2008), «Національно-етнічні відносини в Україні: теоретичні засади та конституційно-правові аспекти» (2003), «Конституції України:

Науково-практичний коментар» (у співавт., 2003, 2011), «Конституційно-правові засади становлення української державності» (у співавт., 2003), «Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства» (у співавт., 2007), «Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Т. 2: Конституційні засади правової системи України і проблеми її вдосконалення» (у співавт., 2008 (укр.), 2011 (рос.), 2013 (англ.)), «Конституційне право України» (у співавт., 2002, 2008), «Конституційно-правові засади взаємовідносин органів державної влади в контексті європейської інтеграції» (у співавт., 2010), «Договір як універсальна правова конструкція» (у співавт., 2012), «Конституційна юрисдикція: підручник» (у співавт., 2012), «Науково-практичний коментар Закону України «Про вибори народних депутатів України» (у співавт., 2012), «Демократичні засади організації та функціонування вищих органів державної влади України» (у співавт., 2013), «Правова доктрина України: у 5 т. Т. 2: Публічно-правова доктрина України» (у співавт., 2013 (укр.), 2016 (англ.)), «Політологічний енциклопедичний словник» (у співавт., 2015).

Був членом Робочої групи з розробки проекту внесення змін до Конституції України за результатами Всеукраїнського референдуму 2000 р., брав участь в експертизі проекту Конституції України 2008 р., членом Конституційної комісії (2015–2016). Брав участь у розробці проекту Закону України «Про вищу освіту».

Член редакційної колегії наукових видань «Вісник Національної академії правових наук України», «Державне будівництво та місцеве самоврядування», «Проблеми законності», «Вісник Конституційного Суду України».

Лауреат Премії імені Ярослава Мудрого (2003, 2008).

Колектив ВНЗ «Національна академія управління», редакційна рада і редакційна колегія щиро вітають Віктора Павловича Колісника з Днем народження, бажають йому міцного здоров'я, щастя, творчого та фізичного довголіття і подальших успіхів у його багатогранній діяльності.

З глибокою повагою

*Від імені колективу
«Національної академії управління»
ректор, доктор економічних наук,
професор **С. А. ЄРОХІН***

*Головний редактор
наукового фахового журналу
«Юридична наука»,
перший проректор,
доктор юридичних наук, професор
В. К. Матвійчук*

Святыя тройца і дэўстой чэсноты. 1497—1498. Альбрэхт Дзюрер

ДАВАЙ ПОМОЛЧИМ, ДРУЖИЩЕ...

*Посвящается всем погибшим на Майдане в Киеве
с 30 ноября 2013 года по 20 февраля 2014 года.*

* * *

*Давай помолчим, дружище,
Хватит ссор и склок,
Не каждый уйдет от пули,
И каждому придет свой срок...*

*Давайте оставим споры,
Кого на троны венчать,
Время расставит точки,
Ангел снимет печать...*

*Каждому Бог отмерил
Меру кровавых весов,
Давай помолчим, дружище,
Оставим ненужный спор...*

*Дотошные Иуды
Осину свою найдут,
Нероны, Калигулы, Бруты,
Уйдут в никуда, уйдут...*

*Поднимет с глазницами чашу
Грозный, надменный Мессир,
И всем воздаст по той вере,
С какою каждый ходил...*

*Над городом сизою дымкою
Ангел немой парит,
А в мантии с красным подбоем
Всадник по небу летит.*

© Copyright: Инга Хар, 2014
Свидетельство о публикации № 114022600306

ЮРИДИЧНА НАУКА JURIDICAL SCIENCE

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

ЗАПРОШУЄМО ДО СПІВРОБІТНИЦТВА

Вищий навчальний заклад «Національна академія управління» видає з 2010 року періодичний науковий юридичний журнал «Юридична наука». Журнал внесено в оновлений перелік фахових видань з юридичних наук постановою Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України № 153 від 14.02.2014, крім того, журнал 20 квітня 2011 року зареєстровано в Міжнародному центрі періодичних видань (ISSN International Centre м. Парижі); журнал зареєстровано та проіндексовано у таких міжнародних наукометричних каталогах і базах даних: Index Copernicus – з 1 січня 2014 року; Safetylit – з 17 серпня 2016 року; HeinOnline (William S. Hein & Co., Inc.) – з 27 липня 2017 року.

З моменту свого заснування журнал став сполучною ланкою між науковцями і практиками, які працюють у науково-дослідних закладах, вищій школі, юриспруденції, державних установах України і зарубіжжя, між усіма тими, хто переймається проблемами розвитку юридичної науки, європейськими інтеграційними прагненнями. Журнал має на меті пропугувати публікації авторів як всередині держави Україна, так і за кордоном, а тому в списку поданих джерел має бути не менше п'яти англомовних посилань. Активна участь у наукових публікаціях на шпальтах журналу сприяє розвитку фундаментальних і прикладних досліджень з усіх напрямків юридичних наук, посиленню впливу права на вирішення правових, політичних, соціальних, екологічних, організаційних та інших проблем розвитку суспільства, держави, входження України в європейський і світовий простір.

Журнал є дуже цікавим для науковців, докторантів, аспірантів, здобувачів, студентів, національного господарства, працівників правоохоронних органів, суддів, державних службовців і всіх тих, хто цікавиться правом.

РУБРИКИ ЖУРНАЛУ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

- Загальні проблеми розвитку юридичної науки
- Методологія сучасної юридичної науки
- Питання теорії прав людини та правої держави
- Теорія та історія держави і права
- Філософія та соціологія права
- Міжнародне право. Право Європейського Союзу та порівняльне правознавство
- Конституційне право
- Адміністративне, фінансове, податкове право та адміністративне судочинство
- Цивільне, сімейне, міжнародне приватне право та цивільне процесуальне право
- Національна безпека та військове право
- Кримінальне право, кримінологія, кримінально-виконавче право; кримінальне процесуальне право та криміналістика
- Судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність
- Господарське та господарське процесуальне право
- Земельне, аграрне та екологічне право
- Трудове право та право соціального захисту

Періодичність видання — 12 разів на рік. Журнал видається українською, російською, англійською мовами, анотації — українською, російською й англійською мовами. Матеріали, що надходять для публікації в журналі, проходять рецензування членами редакційної колегії, розглядаються та рекомендуються Вченою радою ВНЗ «Національна академія управління».

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15,

e-mail: har_2008@ukr.net

<http://legal.nam.edu.ua/about.html>

JURIDICAL SCIENCE

SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW

WELCOME TO COOPERATE

Higher education institution «National Academy of Management» issues since 2010 periodic research legal journal «Juridical science».

The journal is included in the updated list of professional publications on legal sciences Resolution Certifying Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 153 from 02.14.2014. The journal is represented and indexed in following international scientometric directories and databases: Index Copernicus – since 01/01/2014; SafetyLit – since 08/17/2016; Social Science Research Network (SSRN) – since 10/17/2016; HeinOnline (William S. Hein & Co., Inc.) – since 07/27/2017.

Since its inception, the magazine has become a link between academics and practitioners who work in research institutions, higher education, jurisprudence, public institutions in Ukraine and abroad, between all those involved in the development of legal science, European integration aspirations. The magazine aims to promote the publication of authors both within the State of Ukraine and abroad, and so the list provided by the source must be at least five English-language references.

Active participation in scientific publications in the journal promotes the development of basic and applied research in all areas of juridical sciences, strengthening the influence of the right to address the legal, political, social, environmental, organizational and other problems of society, the state, the entry of Ukraine into the European and world space.

The magazine is very interesting for scientists, doctoral students, graduate students, applicants, law enforcement officials, judges, civil servants and all those who are interested in law.

JOURNAL HEADLINES:

- Common problems of development juridical science
- The methodology of modern juridical science
- Problems in the theory of human rights and law-governed state
- Theory and History of State and Law
- Philosophy and Sociology of Law
- International law. European Union Law and comparative jurisprudence
- Constitution Law
- Administrative, financial, tax law and administrative proceedings
- Civil, family, private international law and civil procedure law
- National security and military law
- Criminal law, Criminology, Criminal Executive Law, Criminal Procedural Law and Criminalistics
- Forensic examination; operatively-search activity
- Commercial law and Commercial procedure law
- Statewide, agricultural and environmental law
- Labor Law and Social Security Law

Periodicity – 12 times a year. The magazine is published in Ukrainian, Russian, English languages, annotations – Ukrainian, Russian and English.

Materials submitted for publication in the journal are reviewed by members of the editorial board, reviewed and recommended by the Academic Council of the University of «National Academy of Management».

<http://legal.nam.edu.ua/about.html>

НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧНА НАУКА»

УДК 34

Заснований 28.02.2011. Виходить щомісяця.

Свідоцтво про реєстрацію: серія KB № 20692-10492 ПР від 28.04.2014.

ISSN 2222-5374

Журнал 20 квітня 2011 року зареєстровано в Міжнародному центрі періодичних видань (ISSN International Centre, м. Париж), також журнал зареєстровано та проіндексовано у таких міжнародних наукометричних каталогах і базах даних:

Index Copernicus – з 01 січня 2014 року; Safetylit – з 17 серпня 2016 року;

Social Science Research Network (SSRN) – з 17 жовтня 2016 року;

HeinOnline (William S. Hein & Co., Inc.) – з 27 липня 2017 року.

Наказом Міністерства освіти і науки № 153 від 14.02.2014 «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 14 лютого 2014 року», відповідно до підпунктів 35 і 36 пункту 4 Положення про Міністерство освіти і науки України, затвердженого Указом Президента України від 25 квітня 2013 року № 240, Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, Положення про спеціалізовану вчену раду, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 року № 1059, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 10 жовтня 2011 року за № 1170/19908, Положення про атестаційну колегію Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 року № 1059, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 10 жовтня 2011 року за № 1169/19907, Порядку формування Переліку наукових фахових видань України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17 жовтня 2012 року № 1111, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 02 листопада 2012 року за № 1850/22162, та на підставі рішення Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України №153 від 14 лютого 2014 року науковий юридичний журнал «ЮРИДИЧНА НАУКА» включений до Переліку наукових фахових видань України згідно зі списком.

ЗАСНОВНИК І ВИДАВЕЦЬ:

Вищий навчальний заклад «Національна академія управління»

Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15.

Голова редакційно-видавничої ради С.А. Єрохін.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4714 від 23.04.2014.

Головний редактор: Матвійчук Валерій Костянтинович,

доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник народної освіти України, перший проректор ВНЗ «Національна академія управління».

Заступник головного редактора: Харь Інна Олексіївна,

кандидат юридичних наук, доцент, заступник завідувача кафедри кримінального права, кримінології, цивільного та господарського права ВНЗ «Національна академія управління».

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15

Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

З приводу публікації статей авторам необхідно звертатися до секретаря журналу

Савенкової Тетяни Гаріївни

E-mail: tanya_saven@ukr.net

E-mail: tanya_saven@ukr.net; har_2008@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua.

ВИМОГИ ДО НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ

Відповідно до постанови президії Вищої атестаційної комісії України №7D05/1 від 15 січня 2003 року «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» наукова стаття повинна бути актуальною, з виразно окресленою проблематикою, містити наукові положення, розроблені особисто автором, висновки про наукове та практичне значення наукової розробки.

Стаття має включати такі необхідні елементи:

1. Визначення УДК (вказати назву галузі права).
2. Назва статті (англійською, українською та російською мовами).
3. Ініціали і прізвища авторів англійською, українською та російською мовами.
4. Анотацію англійською, українською та російською мовами.
5. Ключові слова (5–6 слів/ключових словосполучень англійською, українською та російською мовами).

6. Структура текстової частини:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими практичними завданнями;
  - визначення окремих питань, що не вирішені в обраній для дослідження проблемі;
  - аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор;
  - формулювання цілей статті;
  - виклад основних обґрунтованих результатів дослідження;
  - висновки з даного дослідження;
  - внутрішня структуризація (розділи з назвами або виділені частини).
- У статті повинно бути не менше 15 посилань. Посилання на ту чи іншу працю у тексті повинні позначатися в дужках за порядковим номером цієї праці в списку використаних джерел з вказівкою на відповідну сторінку (ІЗ, с. 12)).

• Список використаних джерел у кінці статті складається відповідно до вимог державного стандарту України ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання». Крім того, у списку джерел має бути не менше 5 англомовних посилань.

• Після списку використаних джерел подаються анотації та ключові слова трьома мовами (українська, російська, англійська).

• Анотації мають містити: прізвище та ім'я автора, назву статті відповідними мовами. Крім того, звертаємо увагу авторів на те, що обов'язково повинна бути анотація англійською мовою на півтори сторінки А-4 (окремим файлом).

• Англійський текст повинен бути оформлений на фаховому рівні володіння мовою. У разі подання тексту, перекладеного, наприклад, через Інтернет-перекладач (Google тощо), або нефахово, стаття не буде прийнята до публікації.

• Файл зі статтею та анотацією англійською мовою до статті надсилається у такому форматі:

- а) на початку імені ставиться номер журналу (11, 4, 7 тощо);
- б) через крапку після номера ставиться скорочення року (14, 15 тощо);
- в) нижнє підкреслення (_) потім тип документа **note** – анотація або **topic** – стаття;
- г) після цього нижнє підкреслення (яке розділяє шифр з ім'ям автора), потім прізвище автора та ініціали англійською мовою.

Приклад: **11.14_note_Olenenko A.doc** (де «note» – позначення анотації) або **11.14_topic_Olenenko A.doc**. (де topic – позначення статті).

• Загальний обсяг публікації (назва статті, відомості про автора, текст статті, використані матеріали, анотація, ключові слова) не повинен перевищувати 20–30 тис. знаків, як виняток, не більше 40 тис. знаків.

До наукової статті необхідно додавати:

- електронний варіант статті у форматі MS Word (docx або doc);
- інформаційну довідку про автора українською та англійською мовами: прізвище, ім'я, по батькові (повністю), науковий ступінь, вчене звання, місце роботи і посада, поштова адреса, контактний телефон;
- заява з підписами автора (-ів) про те, що надіслана стаття не друкувалася і не подана до будь-яких інших видань;
- фото автора (-ів) у форматі jpg, tif;
- якісні ілюстративні матеріали з назвою та нумерацією, придатні для сканування;
- витяг з протоколу засідання кафедри про рекомендацію статті до друку, засвідчений належним чином (до статей кандидатів наук, аспірантів, ад'юнктів і здобувачів наукового ступеня).
- Стаття, подана до редакції без дотримання зазначених вимог, опублікуванню не підлягає.
- До уваги авторів: при поданні статті обов'язково вказувати коротко відомості про автора, телефон та власний e-mail для зручності зв'язку.

Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей. За достовірність поданої інформації відповідальність несе автор.

Гонорар за публікацію не сплачується.

Передрук опублікованих матеріалів журналу здійснюється тільки з дозволу автора і редакції.

Надані матеріали не повертаються.

**ВНЗ «НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ»
НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧНА НАУКА»**

03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15
Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА»

УДК 34

Основан 28.02.2011. Выходит ежемесячно.

Свидетельство о регистрации: серия КВ № 20692-10492 ПР от 28.04.2014.

ISSN 2222-5374

Журнал 20 апреля 2011 года зарегистрирован в Международном центре периодических изданий (ISSN International Centre, г. Париж), также журнал зарегистрирован и проиндексирован в таких международных наукометрических каталогах и базах данных:

Index Copernicus – с 01 января 2014 года; Safetylit – з 17 августа 2016 года;

Social Science Research Network (SSRN) – с 17 октября 2016 года;

HeinOnline (William S. Hein & Co., Inc.) – с 27 июля 2017 года.

Приказом Министерства образования и науки № 153 от 14.02.2014 «Об утверждении решений Аттестационной коллегии Министерства образования и науки относительно деятельности специализированных ученых советов от 14 февраля 2014 года», в соответствии с подпунктами 35 и 36 пункта 4 Положения о Министерстве образования и науки Украины, утвержденного Указом Президента Украины от 25 апреля 2013 года № 240, Порядка присуждения научных степеней и присвоения ученого звания старшего научного сотрудника, утвержденного постановлением Кабинета Министров Украины от 24 июля 2013 года № 567, Положения о специализированном ученом совете, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 14 сентября 2011 года № 1059, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 10 октября 2011 года под № 1170/19908, Положения об аттестационной коллегии Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 14 сентября 2011 года № 1059, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 10 октября 2011 года под № 1169/19907, Порядком формирования Перечня научных профессиональных изданий Украины, утвержденного приказом Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины от 17 октября 2012 года № 1111, зарегистрированного в Министерстве юстиции Украины от 2 ноября 2012 года под № 1850/22162, и на основании решения Аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины № 153 от 14 февраля 2014 года научный юридический журнал «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА» включен в Перечень научных профессиональных изданий Украины согласно списку.

УЧРЕДИТЕЛЬ И ИЗДАТЕЛЬ:

Высшее учебное заведение «Национальная академия управления»
Украина, 03151, г. Киев, ул. Ушинского, 15.

Председатель редакционно-издательского совета С.А. Ерохин.

Свидетельство субъекта издательского дела ДК № 4714 от 23.04.2014.

Главный редактор: Матвейчук Валерий Константинович,

доктор юридических наук, профессор, заслуженный работник народного образования Украины, первый проректор ВНЗ «Национальная академия управления».

Заместитель главного редактора: Харь Инна Алексеевна,

кандидат юридических наук, доцент, заместитель заведующего кафедрой уголовного права, криминологии, гражданского и хозяйственного права ВУЗ «Национальная академия управления».

АДРЕС РЕДАКЦИИ:

Украина, 03151, г. Киев, ул. Ушинского, 15

Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

**По поводу публикации статей авторам необходимо связываться
с секретарем журнала**

Савенковой Татьяной Гариевной

E-mail: tanya_saven@ukr.net

E-mail: tanya_saven@ukr.net; har_2008@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua

ТРЕБОВАНИЯ К НАУЧНЫМ ПУБЛИКАЦИЯМ

В соответствии с постановлением президиума Высшей аттестационной комиссии Украины № 7D05/1 от 15 января 2003 года «О повышении требований к профессиональным изданиям, внесенных в перечень ВАК Украины» научная статья должна быть актуальной, с отчетливо очерченной проблематикой, содержать научные положения, разработанные лично автором, выводы о научном и практическом значении научной разработки.

Статья должна включать следующие необходимые элементы:

1. Определение УДК (указать название отрасли права).
2. Название статьи (на английском, украинском и русском языках).
3. Инициалы и фамилии авторов на английском, украинском и русском языках.
4. Аннотация на английском, украинском и русском языках.
5. Ключевые слова (5–6 слов / ключевых словосочетаний на английском, украинском и русском языках).

6. Структура текстовой части:

- постановка проблемы в общем виде и ее связь с важными практическими задачами;
- определение отдельных вопросов, не решенных в выбранной для исследования проблеме;
- анализ последних исследований и публикаций по рассматриваемой проблеме;
- формулировка целей статьи;
- изложение основных обоснованных результатов исследования;
- выводы из данного исследования;
- внутренняя структуризация (разделы с названиями или выделенные части).

• В статье должно быть не менее 15 ссылок. Ссылки на ту или иную работу в тексте должны обозначаться в скобках за порядковым номером этой работы в списке литературы с указанием на соответствующую страницу ([3, с. 12]).

• Список использованных источников в конце статьи составляется в соответствии с требованиями государственного стандарта Украины ДСТУ ГОСТ 7.1: 2006 «Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». Кроме того, в списке источников должно быть не менее пяти англоязычных ссылок.

• После списка литературы подаются аннотации и ключевые слова на трех языках (украинский, русский, английский).

• Аннотации должны содержать: фамилию и имя автора, название статьи на соответствующих языках. Кроме того, обращаем внимание авторов на то, что обязательно должна быть аннотация на английском языке на полторы страницы А-4 (отдельным файлом).

• Английский текст должен быть оформлен на профессиональном уровне владения языком. В случае подачи текста, переведенного, например, через Интернет-переводчик (Google и т.п.), либо непрофессионально, статья не будет принята к публикации.

• Файл статьи и аннотации на английском языке со статьей пересылать в таком формате:

- а) в начале имени ставится номер журнала (11, 4, 7 и т.д.);
- б) через точку после номера ставится сокращение года (14, 15 и т.д.);
- в) нижнее подчеркивание ( ) затем тип документа note – аннотация или topic – статья;
- г) после нижнее подчеркивание (которое разделяет шифр с именем автора), затем фамилия автора и инициалы на английском языке.

Пример: 11.14_note_Olenenko A.doc (где «note» – обозначение аннотации) или 11.14_topic_Olenenko A.doc. (где topic – обозначение статьи).

• Общий объем публикации (название статьи, сведения об авторе, текст статьи, использованные материалы, аннотации, ключевые слова) не должен превышать 20–30 тыс. знаков, в порядке исключения, не более 40 тыс. знаков.

К научной статье необходимо предоставить:

- электронный вариант статьи в формате MS Word (docx или doc);
- информационную справку об авторе на украинском и английском языках;
- фамилия, имя, отчество (полностью), научная степень, ученое звание, место работы и должность, почтовый адрес, контактный телефон;
- заявление с подписями автора (ов) о том, что присланная статья не публиковалась и не подана в любые другие издания;
- фото автора (ов) в формате jpg, tif;
- качественные иллюстративные материалы с названием и нумерацией, пригодные для сканирования;
- выписку из протокола заседания кафедры о рекомендации статьи к печати, заверенную надлежащим образом (со статьями кандидатов наук, аспирантов, адъюнктов и соискателей ученой степени).
- Статья, представленная в редакцию без соблюдения указанных требований, опубликована не будет.
- При подаче статьи обязательно указывать кратко сведения об авторе, телефон и собственный e-mail для удобства связи.

Редакция оставляет за собой право на рецензирование, редактирование, сокращение и отклонение статей.

За достоверность представленной информации ответственность несет автор.

Гонорар за публикацию не оплачивается.

Перепечатка публикуемых материалов журнала осуществляется только с разрешения автора и редакции.

Предоставленные материалы не возвращаются.

**ВУЗ «НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ УПРАВЛЕНИЯ»
НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ «ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА»**

03151, м. Киев, ул. Ушинского, 15

Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

**SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW
«JURIDICAL SCIENCE»**

UDC 34

Founded in 28.02.2011. Goes out every month.

Certificate of Registration: KB № 20692-10492 series of PR 28.04.2014.

ISSN 2222-5374

Journal April 20, 2011 recorded in the International Center of Periodicals (ISSN International Centre, m. Paris), the magazine recorded and indexed in such international scientometric directories and databases:**Index Copernicus – from 1 January 2014; Safetylit – from 17 August 2016;****Social Science Research Network (SSRN) – 17 October 2016;****HeinOnline (William S. Hein & Co., Inc.) – since 27/07/2017.**

Ministry of Education and Science № 153 from 02.14.2014. «On approval of Attestation Collegium of the Ministry of Education decisions on the activities of specialized academic councils on February 14, 2014», according to points 35 and 36, paragraph 4 of the Ministry of Education and Science of Ukraine approved by the Decree of the President of Ukraine on April 25, 2013 № 240 Procedure for awarding academic degrees and awarding academic ranks of Senior Scientist, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine of 24 July 2013 № 567, Regulations on specialized academic council, approved by the Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine on September 14, 2011 № 1059, registered in the Attestation Collegium of the Ministry of Justice of Ukraine October 10, 2011 by № 1170/19908, Regulation of the Certifying Board of the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine, approved by the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine from September 14, 2011 № 1059, registered with the decree of the Ministry of Justice of Ukraine on October 10, 2011 by № 1169/19907, procedure for formation of the list of scientific professional editions of Ukraine, approved by the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine on October 17, 2012 year number 1111, registered with the Ministry of Justice of Ukraine November 2, 2012 by № 1850/22162, and based on the decision of the Attestation Collegium of the Ministry of Education on February 14, 2014 – № 153.

Scientific Law Journal «Juridical science» is included into the list of scientific professional editions of Ukraine according to the list.

Founder and Publisher:

Higher Educational Institution «National Academy of Management»
03151, Ukraine, Kyiv, Ushyns'koho Street, 15

Chairman of the Editorial and Publishing Council of SA Erokhin
subject of publishing certificate № 4714 of 23/04/2014.

Editor: Valery K., Matviychuk

Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine,
Vice-Chancellor of the University «National Academy of Management»

Deputy Editor: Inna A., Khar

Doctor of Law, Associate Professor, Deputy Head of the Department of Criminal Law, Criminology, Civil and Commercial Law of the National Academy of Management»

EDITORIAL OFFICE ADDRESS:

03151, Ukraine, Kyiv, Ushyns'koho Street, 15

Tel.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74

Regarding the publication of their article, the authors need to communicate with the secretary of the journal

Savenkova Tatiana

E-mail: tanya_saven@ukr.net

www.legal.nam.edu.ua

INSTRUCTIONS TO AUTHORS OF THE «JURIDICAL SCIENCE» JOURNAL NEW REQUIREMENTS FOR ARTICLES

Articles sent to the Editor of «Juridical science», according to the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine decree №7D05/1 dated January 15, 2003 «On increasing demands for specialized issues listed in HAC of Ukraine» should include the following:

- A scientific article should be relevant, with clearly defined problematic issues, include scientific positions developed by the author, the conclusions of scientific and practical importance of scientific work; including determination of UDC.

- The paper should include the following elements:
  - a problem and its relation to important scientific and practical tasks;
  - analysis of recent researches and publications on the issue to be considered;
  - definition of specific issues that are not solved in the problem for research chosen;
  - formulation of the objectives of the article;
  - summary of the main conclusions of the study;
  - conclusions of this study;
  - in the article should be no less than 15 references;
  - internal structure – sections with names or selected parts.
- Name, surname and title of the article in addition to the Ukrainian language should be also in English.

- References to this or that research should be placed in brackets according to the number of mentioning in the list of references with indication of appropriate page ([3, p. 12]).

A list of sources at the end of the article are compiled in accordance with International Standard of Ukraine DSTU GOST 7.1:2006 «A System of Standards on Information, Librarianship and publishing. A Bibliographic Notation. A Bibliographic Description. General Requirements and Rules of Composition». Also in the source list has to be at least 5 English language references.

- After he references are added abstracts and keywords in three languages (Ukrainian, Russian and English).

- Abstracts should include: an author's name, a title of the article in (Ukrainian, Russian and English) languages. The authors should pay attention that there should be an abstract in English and half a page A-4 (in a separate file).

- The English text should be executed at the professional level of language proficiency. In the case of a text translated, for example, through the Internet Translator (Google, etc.), or unprofessional, the article will not be accepted for publication.

The article and the abstract should be named:

1. issue number should be placed before the name (11, 4, 7, etc.);
2. dot after the number of issue you should place 2 last figures of the year (14, 15, etc.);
3. underscores (_), then the type of document note – abstract topic – Article;
4. after the title of the articles, underscores (which separate code with the author's name) you should place the author's last name, name in English and initials.

Example: 11.14_note_Olenenko A.doc (where «note» – markS annotations) or 11.14_ topic _ Olenenko A.doc. (Where the topic – refer to the article).

- Publication (title, information about author, text, references, abstract, and keywords) should not exceed 20-30 000 signs.

Additions to the scientific article:

- An electronic version of the article in a format MS Word (docx or doc);
- Information about the author in Ukrainian and English (surname, first name, middle name (in full), academic degree, academic status, place of work and position, mailing address, telephone number);

- A statement signed by the author (s) that sent the article is had been not printed and have not given to any other editions;

- a photo of the author (s) in the format jpg, tif;

- Qualitative illustrative materials supplied by a name and number suitable for scanning;

- Extract from the minutes of the Department with recommendation of the article for publication, duly certified (for the Articles of Ph.D., graduate students and adjunct academic degree).

- An article submitted to the editor without complying with these requirements shall not be published.

- All the authors to note: when supplying article necessarily indicate a brief information about the author, telephone and your own e-mail to ease communication with authors.

Editors reserve the right to review, edit, and reduce decline articles.

For authenticity of the article the author is responsible for.

The royalties are not paid for the publication.

Reprints of published materials in the journal are made only with the permission of the author and the publisher.

Available materials are not returned.

**Higher education institution «National Academy of Management»
SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW
«Juridical science»**

**03151, Ukraine, Kyiv, Ushyns'koho Street, 15
Тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74**